ANTUN RADIĆ

SABRANA DJELA

XIII

D[R] ANTUN RADIĆ:

SABRANA DJELA

XIII.

SELJAČKA SLOGA

D[R] VLADKO MAČEK I RUDOLF HERCEG

ZAGREB 1938.

RAT ZA RATOM

»Dom« 1913. – 1914.

»Tipografija« d. d., Zagreb

»Dom« 1913. – 1914.

Petdeset milijuna.

Nedavno je hrvatsko-slavonski ministar u Pešti, Geza Josipović, u razgovoru s jednim magjarskim novinarom kazao, da bi za uvedenje reda i zadovoljstva u banskoj Hrvatskoj trebalo medju ostalim i novaca, pa bi te novce Ugarska Hrvatskoj uzajmila. Sad se u zagrebačkim novinama počelo pisati, u što bi se ti novci imali potrošiti. »Jutarnji List«, koji pristaje uz vladu, piše, da bi trebalo bolje urediti škole, upravu (kotarske i druge oblasti) i sudstvo, a onda pomoći i seljačkomu gospodarstvu. »Hrvatska«, novine stranke prava, pišući o tom najprije sasvim pravo opaža, da »Jut. List« ne kaže, kako i čim bi se imalo pomoći seljačkomu gospodarstvu, a onda razlaže, da taj zajam ne bi Hrvatskoj ništa pomogao, jer se tim zajmom ne bi dohodci hrvatskoga proračuna povećali, premda bi se narodno gospodarstvo poboljšalo. A ne će se proračun povećati zato, što Hrvatska po nagodbi s Ugarskom dobiva samo manji dio svojih dohodaka, a veći dio dobiva zajednica, t. j. zajednička ugarsko-hrvatska blagajna. I tako bi Hrvatska sama plaćala kamate za taj zajam, a dohodke bi dielila s Ugarskom. Takvo gospodarstvo, piše »Hrv.«, mora dovesti do propasti, do bankrota.

Nema sumnje, da u ovom razlaganju ima istine, ali o tom sada ne ćemo razpravljati, jer smo o tom svi uvjereni, pa se o tom i nastoji, da se naši računi s Ugarskom drugačije urede. Za narod je ovaj čas glavno to, kamo će se taj novac potrošiti, ako do toga zajma dodje, jer nije šala petdeset milijuna — to su veliki novci, od kojih će se plaćati svake godine najmanje dva do tri milijuna samo kamata. Ali ako i ne dodje do toga zajma, ostaje tu naš redoviti domaći godišnji proračun, koji iznaša do trideset milijuna, pa je i za razpravu o tom proračunu vriedno i potrebno razložiti i dokazati, komu bi i u čem bi naj-

nuždnije i najpotrebnije bilo pomoći. Mi ćemo ovdje u kratko kazati svoje mišljenje, a čitaoce naše molimo, da nam i oni jave, što misle, da bi bilo najnuždnije.

Prije svega treba da budemo na čistu o tom, u što se ne bi mogli uzajmljeni novci potrošiti. Spomenuti »Jut. List« piše, da bi se tim novcem imala poboljšati i uprava i sudstvo. Mi toga pravo ne razumijemo. Ako se naime hoće da poboljša uprava i sudstvo, onda se obično misli, da se mora povećati broj činovnika i sudaca, pa i njihove plaće. No na to se u ovom slučaju ne može pomišljati. Poveća li se naime broj činovnika i povise li im se plaće, to bi se ti činovnici i njihove plaće mogle izplaćivati samo dotle, dok bi bilo uzajmljenih novaca. A što bi bilo iza toga, kad bi se ti novci potrošili? Morali bi se plaćati iz redovitoga proračuna, a ako redoviti proračun ne bi bio veći, morali bi se ti činovnici odpustiti, ili bi im se morale plaće sniziti, ili bi se napokon manje trošilo na druge potrebe, samo da se uzmognu platiti činovnici. A kako se na to ne može ni misliti, da bi se činovnici odpustili, ili da bi im se plaće snizile, moralo bi se dogoditi ono posljednje, naime: Manje bi se trošilo na druge potrebe.

Zato bi se novcem od ovoga zajma u upravi i sudstvu moglo i moralo učiniti samo ovo: 1) provesti zadružne diobe, koje se vuku već godine i godine, te smetaju urednomu gospodarstvu; 2) urediti zemljištne zajednice; 3) provesti najnuždnije komasacije zemljišta; 4) svršiti sve imovinske parnice. Razumije se, da se ni za ove poslove ne bi smio povećati broj stalno namještenih činovnika i sudaca, nego bi se novcem od zajma podmirili troškovi komisija na licu mjesta, za tim mjernički nacrti i ostale radnje, osobito kod komasacija, i napokon platili vještaci (mjernici i drugo osoblje).

Slično je i sa školstvom. Ni tu se ne može misliti na to, da bi se iz ovoga zajma mogle povisiti plaće učiteljima ili namjestilo više učitelja. Ali se može misliti na ovo: 1) mogle bi se posagraditi škole, kojih sada nema dosta, a narod ih ne može ni težkom mukom na svoj trošak graditi; 2) mogle bi se kojih pet šest godina plaćati nagrade učiteljima i drugim vještim pismenim osobama, koje bi učile odraslije nepismene (analfabete) i onu djecu, koja nemaju škole. Osobito bi se imalo nastojati, da se sagradi veći broj (barem 1000) jednostavnih poseoskih škola za 20 do 30 djece (bez stana za učitelja), za tim

da se na posebnim tečajevima uputi oko 1000 mladića (pa i seoskih) koji bi u ovim seoskim školama učili djecu samo najnuždnije, samo da se broj nepismenih što prije snizi. Za uzdržavanje ovih škola, za tim za školske knjige i za druge školske potrebštine, pa i za odielo i obuću siromašnoj djeci trebalo bi od ovoga novca stvoriti posebnu zakladu.

No u prvom bi se redu imalo nastojati, da se uzajmljeni novac upotriebi tako, da od njega bude što prije i što veća gotova korist. Za to bi trebalo:

1. Dobaviti narodu vode, gdje je nema, a ima još dosta krajeva, osobito u Lici i Primorju, gdje narod »sanja o vodi«, kako ono reče u saboru pop Pajo Obradović.

2. Dati narodu sjemenja svake vrsti sasvim bezplatno.

3. Dati narodu poljodjelskoga orudja: plugova, sijalica, kosilica, mlatila i t. d., i to ili pojedincima uz znatno manju cienu, a selima (zemljišt. zajednicama), ili seljačkim zadrugama sasvim bezplatno, a svima na uporabu.

4. Dati narodu voznoga blaga, volova, i konja, i to opet ili pojedincima uz manju cienu, ili selima bezplatno.

5. Dati narodu razplodnih životinja: krava, kobila, krmača, ovaca, bikova, pastuha i t. d. pak razne peradi, i to opet pojedincima uz sniženu cienu, a selima bezplatno.

6. Provesti najnuždnije melioracije (poboljšanje) zemljišta kopanjem kanala, i to tako, da težačke radnje obave interesenti uz malu nadnicu, a sve ostalo da se podmiri iz zajma.

7. Posagraditi najnuždnije mjestne ceste, za kojima narod uzdiše od pamtivieka, nego se radi tih mjestnih cesta dogadjaju poznate nepodopštine prije svakih izbora.

8. Urediti mljekarne i sirarne po mogućnosti u svakoj občini, gdje ima dosta krava. Da im se osigura uspjeh, trebalo bi izučiti dovoljno mljekara i sirara, kojima bi se sirarne dale u najam, a mogle bi biti vlasničtvo občina. Svi oni gospodari, koji bi iz ovoga zajma dobili krave, bikove i t. d., morali bi davati mlieko u ove mljekarne.

9. Za promet prirodom i robom na veliko, t. j. za kupovanje i prodavanje žita, šljiva, vina i nabavljanje sjemena, galice, predje (pamuka), petroleja i t. d. trebalo bi seljačkim zadrugama ili, gdje njih nema, zemlj. zajednicama predujmiti potrebnu glavnicu, da se na taj način u jednu ruku olakša i poboljša unovčenje priroda, a u drugu nabavljanje spomenutih

potrebština. Zemljištnim zajednicama, koje imadu svoju glavnicu, bilo bi dovoljno dozvoliti, da se u tu svrhu mogu služiti dielom svoje glavnice.

10. Za odduženje zaduženih seljaka imala bi se seljačkim zadrugama uz nizke kamate (najviše 1½ do 2%) uzajmiti potrebna svota, koju bi zadruge opet uz nizke kamate (najviše 3%) izplatile zaduženicima, da izplate svoje dugove. U ovu svrhu imalo bi se upotriebiti barem dvadeset milijuna i ova bi svota doniela seljačtvu najviše koristi. Zaduženo bi seljačtvo odahnulo i veselije se i mirnije primilo svakoga posla, što bi već bio veliki dobitak. A koliko bi se pri štedilo na kamatama, koliko na troškovima! A što je glavno, ova svota ne bi bila potrošena, nego bi još rasla (svake godine za 600.000), pa bi se samo kamatama te svote mogla za kojih deset godina osnovati seljačka banka, o kojoj smo govorili i pisali.

Reći će tko možda, da bi se po ovom našem razlaganju skoro sav ovaj novac (kojega još nema!) imao upotriebiti samo za seljačtvo. Na to nam je odgovoriti ovo: Mi doduše držimo, da ne bi bilo ni zlo, ni krivo, kad bi se baš sav ovaj novac, 50 milijuna, potrošilo na seljačtvo, i to tako, da seljačtvo ne bi moralo vratiti ni filira. Mi to držimo zato, što je do sada najviše seljačtvo svojim radom stvorilo i uzdržalo sve, što imamo: sve od vladinih palača do zadnje pučke škole i stražarnice i omogućilo život, školovanje i napredak tolikoj gospodi činovnicima, odvjetnicima, trgovcima i t. d., a dobilo je vrlo malo ili ništa.

Pa nije samo to, nego je glavno ovo: štogod se dade seljačtvu, to će za koju godinu donesti dvostruku i trostruku korist. Prosudimo samo, koliko će se priraditi priroda i odhraniti blaga, ako se seljačtvu dade 5000 pari voznoga blaga, 10.000 plugova, pa koja tisuća razplodnoga blaga! A kad bi se još seljački narod na spomenuti način riešio duga, bio bi to pravi preokret ne samo u gospodarstvu, nego i u cielom životu.

Napokon treba držati na umu, da mi tražimo za seljačtvo dvadeset milijuna, koje bi seljačtvo povratilo. Kad bi se i od drugih staleža moglo očekivati, da će povratiti barem polovicu onoga, što se na njih potroši, neka bi se i njima dalo, koliko im treba. Ali tko će povratiti ono, što se potroši na činovničke plaće?

Ali mi ne zahtievamo, da se baš ciela ova svota od petdeset milijuna upotriebi za seljačtvo. Za onih prvih devet potreba bilo bi dosta dvadeset milijuna, pa i od toga bi seljačtvo više milijuna (za razplodno blago, strojeve i t. d.) povratilo. Drugih 20 milijuna, za odduženje seljačtva imalo bi seljačtvo vratiti. U svem bi dakle seljačtvo od ove svote dobilo u nepovrat oko 15 do 18 milijuna, a 12 do 15 milijuna bi se upotriebilo za male i velike škole (medicinski fakultet i tehniku), za osnivanje tvornica i za pomoć obrtu.

Mi preporučamo našim čitaocima, da sve ovo prosude, a mi ćemo se na ovu stvar još povratiti.

(»Dom«, God. 1913. Broj 4.)

Šuma i paša.

Stotinu smo puta rekli već i napisali, da seljak danas nije svoj gospodar ni u šumi, ni u polju, ni u svojem dvorištu, ni u svojoj štali, pače ni u svojoj kući. U šumu ne smije, kako se ono, kaže, »ni Boga molit«, u polju se ne smije pokazati ni s palicom, da protjera zeca, u dvorištu ne smije svinjca (kotca) napraviti ni zdenca izkopati, dok ne dodje komisija, u štalu mu mogu doći i tudji ljudi, da ju okreče (obiele), u kuću može doći dimnjačar, da očisti dimnjak, a seljak neka plati, pače neka plati, ako dimnjačar i ne očisti dimnjaka.

Sve je ovo seljaku i previše poznato, a sve je to od onda, od kad su stvoreni zakoni za šume, pa lovski zakon, veterinarski zakon, zakon o zemljištnim zajednicama itd. i odkad su postavljeni šumari, lugari, lovopazitelji, veterinari, livadari, pazitelji kanala, dimnjačari itd., svi dakako s plaćom, s pristojbama i s globama.

Seljačkomu je narodu postalo težko, nesnosno — tako težko, da se to ne može ni izkazati. Što mislite! Jedva se seljačtvo oslobodilo tlake i rabote, stisnuli ga sa svih strana: zatvorena šuma, zatvorena paša, zatvoreno polje, zabranjena voda, pače nemaš mira ni u dvorištu, ni u kući! Tko bi izbrojio sve neprilike i muke, što ih je seljak prepatio! Dosta je sjetiti se nesrećnoga dogadjaja prije poldrugu godinu dana, kad su ono,

oružnici u Svibovcu (u varaždinskoj županiji) ustrielili nekoliko seljaka, koji su konoplju kvasili (namakali), u svom potoku, a to je zabranjeno. A sve druge nesreće, zatvore, globe — tko bi izbrojio!

Zašto je sve to bilo? Kažu radi napredka, radi obćega narodnoga dobra. Narod je nerazumno šume uništavao, treba šume čuvati po zakonu, koji je stvoren za to, kako uči znanost. Narod ne mari sam za se, ne zna dobro gospodariti, blago mu je kržljavo, jer na paši samo gladuje, — treba zabraniti pašu, pa blago u štali hraniti. Namakanjem (kvašenjem) konoplje i lana u vodi tekućici truje se riba u vodi i sve živo u zraku — treba kopati, posebne jame za taj posao. I tako dalje.

I stvoreni su novi zakoni i izdane mnogobrojne naredbe, a stvorili su te zakone i naredbe školani ljudi, po učenim knjigama, sabor je zakone prihvatio, vlada naredbe izdala, ne pitajući dakako, nikoga od seljaka (ta u saboru nije nijednoga bilo), može li to biti. A što bi i pitali, kad knjige tako kažu i kad je tako u drugom svietu? Nitko nije pitao, ne će li sve to biti na propast, ili barem na štetu narodu, mjesto da mu bude na spas i na korist. Naš je jauk bio uzalud.

Ne čini se, da su sve te stvari počeli drugačije prosudjivati i školani ljudi. Sudimo to po tom, što netko u »Obzoru« od 21. siečnja 1913. piše o šumama i pašnjacima tako razborito, kako još nismo čitali. Tu se medju ostalim kaže i ovo:

Što vriede pašnjaci, o tom još ni danas nisu složni ni učenjaci, ni praktični gospodari, jer jedni su za pašnjake, drugi proti njima. Odlučno je za pašnjačko gospodarenje profesor dr. Falke u Leipzigu. On je držao sijaset predavanja, napisao mnogo razpravica, pa njegovo djelovanje nije ostalo bez uspjeha, jer se njegovim nastojanjem uvadjaju pašnjaci i tamo, gdje ih prije nije bilo. Još više imade pašnjaka i na zadružnom temelju. Ja ću upozoriti, kaže pisac, naše gospodare na vriednost i važnost šumskih pašnjaka, jer ovi pašnjaci u našoj domovini imadu dosta veliku važnost, a gotovo nitko o njima ozbiljno računa ne vodi, osobito tamo, gdje imade većih površina šuma, a nema dovoljno tla za uredjenje pašnjaka za uzgoj stoke.

Još prije uredjenja naših zemljištnih zajednica vodilo se kod nas šumsko gospodarenje onako, kako je to potrebi pravoužitnika odgovaralo. Tamo, gdje nije bilo razvijeno živinogojstvo, t. j. gdje se narod nije bavio uzgojem blaga, nalazimo šume u boljem stanju, negoli u krajevima, gdje se narod bavio uzgojem blaga, te je u prvom redu išao za tim, da svoje blago uzgoji, a tek u drugom redu je pazio na uzgoj šume. Taj način šumskoga gospodarenja nalazimo gotovo kod svih naroda do konca 18. stoljeća, pa u nekim krajevima još i danas. Tek kasnije započelo se uzgojem visokih šuma po novoj osnovi šumarske nauke. Put, kako se došlo postepeno do današnjega šumskoga gospodarenja, imade svoju zanimivu povjest. Koliko krvi, borbe, žrtava je to iziskivalo, govore nam čitave knjižurine, a pokazalo se i to, da se sa mjestnim okolnostima i potrebama moralo računati, pa je tu i tamo bezuspješno bilo nastojanje, da se nešto silom provede. Narod, koji je uživao svoju slobodu, nevezan na red i poslušnost, nije se dao od mrtvih zakonskih propisa o uredjenju šumskih gospodarstva skučivati, ako je time on štetovao. Zato je znanost tražila načina i puteva, kako će polagano koracati cilju, pa je postepeno priučavala ljude na propise i zahtjeve koje je znanost i praksa smatrala nužnima. Tu treba postupati sigurno i polagano, prilagodjujući se potrebi i običaju, jer prenagli prevrat bio bi ruin (propast) naroda. Svaka nagla promjena onoga, što je uvriežено u narodu, štetonosna je i sa narodno-gospodarstvenoga gledišta opasna. Narod na pr., koji živi od stočarstva i imade veliki broj stoke, tjerao je svoje blago na šumske pašnjake, jer drugih nije imao, pa da mu se radi uredjenja šume na jednom zabrani tjerati blago u šume, morao bi svoje blago napustiti, a za drugu privredu ne bi bio pripravljen, morao bi propasti.

Sad se dalje razlaže, kako u Draganiću (nedaleko Zagreba) narod živi od stočarstva. Pašnjaka nema dovoljno, jer oranice ostavlja na ugaru (cjelini), samo da imade što više paše. Livade, koje bi davale dosta dobre krme, kose se samo jedanput, a prva košnja se popase, jer nema dosta paše. Tko znade, kakova je to šteta, zamjeravao bi ljudima, ali zna opet, da blago treba hraniti, a nema ga odkuda, onda će uvidjeti, da ga je na to natjerala nužda. Zato oteti onomu narodu šumu i zabraniti mu pašu značilo bi uništiti ga. Sad se tamo zato i provadja šumsko-gospodarstvena osnova, koja će uzeti u obzir sve mjestne potrebe i običaje naroda, a da se ipak sve više približava zdravom šumskom uredjenju. — »To je pravi put«, kaže pisac. Narod treba proučavati i prama potrebi ga podupirati, bez ob-

zira, radi li se to po kojem znanstvenom sistemu ove ili one škole ili knjige. Narodne potrebe su posebne za svaki kraj i okoliš pa se tima potrebama mora znanost prilagoditi. Ovo ističem radi toga, jer se u Hrvatskoj još niesu sve zemljištne zajednice uredile, a sada se baš razpravlja o tome, da će se kod toga uredjenja morati uzeti u obzir prilike i potrebe naroda. Nije glavno imati sistem, po kojem se mora raditi, već se taj mora naći iz potreba naroda. Gdje se tako ne će raditi, bit će uviek smutnja, pravde i krvi. Narod je doduše previše konzervativan (za stari način), pa se buni protiv svega, što je novo, ali on će krv proliti, ako vidi, da mu se brani nešto, što bi ga moglo ruinirati (upropastiti). Ovo će se morati uzeti u obzir kod uredjenja šumsko-gospodarstvenih osnova i gospodarskih programa za pašnjake kod zemljištnih zajednica, jer će se ovim uredjenjem naš narod morati priučiti na posve novi život, a taj ga mora ojačati, t. j. mora mu na korist biti, a ne da ga uništi. Nije glavno, da se provede najracionalnija (najrazboritija) i najmodernija (najnovija) tečevina znanosti i prakse, ako bi ove ipak oslabile narodne sile, već se mora naći onakva forma, koja će služiti znanosti i narodu, pa makar se takova forma i ne nalazi u knjigama, jer život je knjiga. Tako je i sa šumskim pašnjacima. Tamo, gdje narod nema pašnjaka, mora se, ako je za to potreba, naći takav šumski sistem (način), koji ne će narodu uzeti paše. Ne može li se to učiniti, neka se prije uredjenja stvore uredjeni pašnjaci izvan šume, a u šumama se može slobodno provadjati osnova onako, kako to znanost i praksa želi. Ali ne samo kod uredjenja šumskih pašnjaka moramo ići za ojačanjem naroda, već se to mora provadjati na svim linijama narodne potrebe, na svakom koraku, u svakom času. Reforme (nove uredbe), koje se u narodu provadjaju, moraju biti uviek plod potrebe naroda i stup za njegovo ojačanje, a takove uredbe ne može propisati niti knjiga, niti se može tudje prenašati, već se to može proučavanjem narodnih potreba, želja, poznavanjem svih njegovih prilika pronaći. Tako »Obz.«.

Vidite, ovo je jednom pametna rieč, pa je pravo čudo, da je na nju trebalo tako dugo čekati. Inače i školani ljudi znadu mnogo o tom govoriti, da je život najbolja škola i najučenija knjiga, pa ipak i ovaj pisac mora priznati, da je seljački naš narod morao i krv prolievati braneći se od odredaba i propisa, koji su pobrani po knjigama, a išli su za tim, da ga unište! Kakva mi je to pomoć i napredak, ako ja zato moram poginuti!

Mnogo bi se dalo još kazati o ovoj stvari, ali neka ostane za drugi put. No sad već svakako treba izpraviti krivo mišljenje ovoga pisca, naime, da su naši zakoni i naredbe samo plod znanosti i knjiga. To nisu. Mi smo barem uvjereni, da nema na svietu tako lude i opake knjige, a još manje znanosti, koja bi tražila ovakove muke i neprilike našega naroda. Tu su drugi uzroci i razlozi.

Medjutim, kako bilo, dobro je, da se je javio ovaj glas, pa makar to bilo, kako nam se čini, samo radi Draganića. Ako se zbilja radi o novoj šumsko-gospodarstvenoj osnovi za zemljištne zajednice, možda ta osnova ipak ne će biti novi križni put i nova mišolovka i mreža za seljačtvo. Kolike su samo zemlj. zajednice morale po tim blaženim osnovama na silu kupovati njekakve sadjenice, samo da ih se šumari rieše, jer bi se inače vidjelo, da su suvišna skupocjena sadilišta (gdje se siju i gaje te sadjenice), koja su takodjer po toj osnovi uredjena. Ali bolje je prestati, jer se o tim nepodobštinama ne može bez jada ni misliti, kamo li pisati.

(»Dom«, God. 1913. Broj 4.)

Naši novčani računi s Ugarskom.

Može se mirne duše reći, da smo Hrvati bogci prema drugim narodima. Toga ne treba ni dokazivati, ni potanko razlagati, ali zato treba tim više svakom zgodom nastojati, da ne postanemo još veći bogci, ako se već ne možemo nadati, da postanemo bogati. To je dužnost svakom našemu čovjeku, koji i koliko bilo porezom, bilo drugim načinom mora tako rekući od usta odkidati, da podmiri ono, što država od njega traži. A tu su u prvom redu naši novčani računi s Ugarskom, jer je očevidno, da je za našu bogčiju vrlo važno, kako mi u tim računima prolazimo.

Čudni su naši računi s Ugarskom. Ima ih, koji kažu, da ti računi nisu »čisti«! Mi smo o tom lani pisali i priobćili, kako je poznati vještak u »Nar. Novinama« razložio, da je banska Hrvatska jednom zgodom jednu svotu dva puta platila — a radi

se o milijunima! Naravski, da nije čudo, ako se čuju rieči, da ti računi nisu čisti.

Sad se opet piše po novinama o tim računima. Počele su opet »Nar. Novine« nastavio »Hrv. Pokret« i »Hrvatska«, pa opet prihvatile razlagati »Nar. Nov.« Pri tom je vriedno spomenuti, kako »Nar. Nov.« pišu, da se kuša »pobrkati pojmove«, da »Hrvatska« nedozvoljenim načinom različne stvari u tim računima nastoji »strpati pod jednu kapu«. A vriedno je to spomenuti zato, što je kod svakoga računa pogibeljno »pobrkati (pomiešati) pojmove« i trpati pod istu kapu, što zajedno ne spada. A kad prosudimo, da je pisac u »Hrvatskoj«, kojega se to tiče (dr. Vl. Sachs), takodjer vještak, a ne samo obični novinar, onda se doista čovjek mora dosta bojažljivo pitati: Pa kako to, da se u tim računima može i vještak tako zabuniti i smesti, da pobrkava pojmove, te pod jednu kapu trpa, što zajedno ne spada? Videći to, svatko se od nas običnih mora bojati tih računa, kad se eto i stručnjaci u njima pletu. Tu je svakomu na misli rieč: A Bog (ili vrag) zna, kako je s tim računima, kad eto ni vještaci ne znadu, kako se ima računati!

I to je ono, što se većinom misli, kad se čuje rieč, da ti računi nisu čisti, t. j. ti su računi vješto udešeni.

Kolikogod bilo komu težko, nema druge, u te račune treba zagledati, jer inače ne preostaje drugo, nego se primiriti i reći: Neka bude, kako mu drago. A gdje se radi o novcima, o mojem i tvojem, tu takve rieči nisu na mjestu. Zato molimo malo strpljivosti. Ta radi se opet o našim milijunima.

Kako se to dakle računa izmedju nas i Ugarske, a da je lako pobrkati pojmove i različne stvari trpati pod jednu kapu? Koje su to različne stvari, koje se ne smiju miešati, a ipak ih neki miešaju?

Premda je mnogomu poznato, kako se to vode računi izmedju nas i Ugarske, ipak je to potrebno ponoviti, da se vidi, da stvar ipak nije svagdje tako očevidna, kako bi čovjek mislio.

Kako je poznato, banska je Hrvatska u zajednici s Ugarskom, i to tako, da samo njekoje poslove vodi i na nje troši tako zvana zajednička vlada u Pešti. Ti zajednički poslovi i troškovi jesu: vanjski poslovi (uzdržavanje ministarstva za te poslove, poslanika kod stranih dvorova i t. d.), 2. vojska, 3. troškovi za kraljevski dvor; 4. dozvoljavanje novaka (rekruta), 5. financije

(dozvoljavanje i utjerivanje poreza, sklapanja dugova, prodaja državnih dobara uz privolu hrv. sabora), 6. novčarstvo, trgovina i obćila (kovanje i izdavanje novca, trgovački ugovori, odredbe za banke, trgov. mjenbeno i rudarsko pravo, pošte, brzojavi, željeznice, brodarstvo, državne ceste i rieke).

Sve ostalo, što nije spomenuto poimence: polit. uprava (oblasti), sudstvo, školstvo i bogoštovlje spada medju domaće (autonimne) poslove, u koje se ni ugarski, ni zajednički sabor ni vlada nema miešati. Sve to odredjuje nagodba od god. 1868.

Kad su dvoji poslovi, dvoji su i troškovi, pa u tom odredjuje nagodba, ovo:

Prvo: Hrv. Slav. dužna je za zajedničke troškove doprinašati svoj dio. Taj dio (po posljednjoj financijalnoj nagodbi od 29. srp. 1906.) iznaša 8.127% (t. j. za svakih 100 K. zajedn. troškova doprinaša Hrv. Slav. 8 K 12 7/10 fil., za 1000 K 81 K 70 f., za 10.000 K 812 K 70 f., za 100.000 K 8127 K i t. d.) Ovaj se postotak zove kvota (kolikoća).

Drugo... Ali, mislio bi čovjek, što treba dalje? Hrv. Slav. ima platiti svoj dio, pa Bog! Mirna Bosna, čist račun! — Da, ali što onda, ako ona to ne bi mogla platiti? — »Stisnula bi se, pa bi za domaće poslove manje trošila«, mogao bi tko odgovoriti i sasvim bi pravo imao. Drugi bi pak rekao ovako: Ako Hrv. Slav. ne bi mogla plaćati svoga diela za dvor, za vojsku, i t. d. mogla bi reći Ugarskoj: To su za nas preveliki troškovi, mi smo bogci, mi ne možemo toliko davati za dvor, ni za vojsku, nama napokon mnogo toga ne treba, što mi plaćamo: mi ne ćemo s nikim rata, mi ne trebamo sjajnih palača, koje vi u Pešti gradite (na pr. sabornica), — pustite vi nas bogce same, mi s vama ne možemo.

Ali da do ovoga drugoga ne dodje, privoljela je Ugarska — i to je u zakon, u nagodbu metnuto, sigurno jedini takav primjer na svietu, — »obzirom na obnovljenje onoga bratskoga odnošaja, koji je medju njom (t. j. Ugarskom) i medju kralj. Hrv. i Slav. od stoljeća postojan«, — privoljela je Ugarska, da se najprije podmire domaće potrebe.

Drugo: Iz dohodaka kralj. Hrv.-Slav. ima se najprije povući stanovita svota, koja se od vremena do vremena za domaće troškove po nagodbi ustanovi, a preostatak ima se obratiti za zajedničke troškove. Po posljednjoj nagodbi iznaša ova svota (za domaće troškove) 44% svih dohodaka Hrv.-Slav. — Ovaj

se postotak zove tangenta, a ustanovljuje se nagodbom svake desete godine. To je takozvana financijalna nagodba s Ugarskom.

Sad bi tko mogao pitati: Ako Hrv.-Slav., imade za zajedničke troškove davati samo onoliko, koliko joj ostane, pošto podmiri svoje domaće potrebe, zašto je odredjena ona svota, koja kaže, koliko bi Hrv.-Slav. imala davati? Kakvu svrhu ima odredba, da Hrv.-Slav. ima platiti toliko i toliko, dok se u isti čas ustanovljuje, da ona toliko ne može platiti, pa da joj se to s obzirom na stoljetno bratstvo oprašta? Čovjek bi mislio, da to ima tu svrhu, da budu čisti računi, t. j. da se zna, koliko je jedna strana drugoj dužna. Ali kad pogodba kaže, da Hrv.-Slav. ima pravo dobiti, koliko treba za domaće potrebe, a samo ostatak dohodaka da ide na zajedničke troškove, onda ona ne može biti nikada ništa dužna, jer je takva pogodba. A da bi Ugarska mogla biti dužna Hrv.-Slavoniji, to nije moguće, kad sama nagodba kaže, da Hrv.-Slav. ne može podmiriti ni svoj dio, a kamo li više, pa joj se zato u ime bratstva i dopušta, da najprije podmiri svoje domaće troškove, a tek što ostane, ide zajednici.

Zato kvota ne može imati drugu, nego političku, a ne financijalnu svrhu. Svotu je trebalo iz političkih razloga odrediti zato, da se dokaže, da Hrv.-Slav. ne može zadovoljavati svojoj dužnosti, već da to mjesto nje čini Ugarska, i to s obzirom na bratstvo. To jasno i otvoreno kaže i priznaje sam zakon, nagodba. A nijedan račun, gdje se ne gleda samo na brojke, nego na bratstvo, prijateljstvo i t. d., ne može biti, štono rieč, čist, već mora prije ili kasnije dovesti do razpre.

(»Dom«, god. 1913. Broj 5.)

Nedavno smo (u 5. br. »Doma«) pod ovim naslovom razložili, kako stoje naši računi s Ugarskom. Razložili smo naime, da u kratko ponovimo: da je banska Hrvatska dužna doprinašati za zajedničke troškove (za vojsku itd.), t. j. da je dužna davati svoju kvotu za te troškove, ali prije nego podmiri tu svoju dužnost, ima joj se dati od njezinih dohodaka toliko, koliko treba za domaće poslove (za upravu, sudstvo, škole i crkve), t. j. ima joj se dati jedan dotični dio ili tangenta, pa makar baš i ne podmirila one kvote, što je dužna dati za zajedničke troškove. Koliko iznaša kvota, a koliko tangenta, to se odredjuje od vremena do vremena, obično svakih 10 godina posebnom financijalnom nagodbom izmedju Ugarske i banske Hrvatske. Posljednja financijalna nagodba sklopljena je god. 1906. i traje do konca 1913., a odredjuje, da na svaku stotinu zajedničkih troškova ima banska Hrvatska davati 8.127 (na 100 K 8 K 12⁷/₁₀ f), a za domaće potrebe dobiva od svake stotine svojih dohodataka 44. Drugim riečima: Kvota sada iznaša 8.127 po sto, a tangenta 44 po sto. Ta tangenta ili 44 po sto naših prihoda — to je skoro sve, što banska Hrvatska ima za domaći potrošak, a dobivali smo posljednjih godina na taj račun poprieko oko 25 milijuna na godinu. Svi prihodi banske Hrvatske iznašali bi razmjerno prema Ugarskoj doduše oko 200 milijuna, tako da bi 44 po sto iznašalo blizu 90 milijuna, ali nitko pravo ne zna, kako se ti dohodci sračunavaju i koliko upravo iznašaju.

Ove 1913. godine prestaje financijalna nagodba s Ugarskom, pa bi se imala sklopiti nova, u kojoj bi se odredila nova ona kvota i tangenta. Tu nagodbu sklapaju takozvani »kraljevinski odbori«, hrvatski i ugarski, i to 12-orica od svake strane, a bira ih i hrvatski i ugarski sabor, koji onda sklopljenu nagodbu imadu odobriti. Ali kako hrvatskoga sabora nema, a i ne zna se, kada će se sastati, pita se: Što će sada biti?

O tom se sada piše. Piše neki dr. Andres u »Jutarnjem Listu« (koji pristaje uz današnju vladu), te dokazuje, da će dosadašnja nagodba i dalje trajati, baš ako se hrvatski sabor i ne sastane. Tako je, piše, već i bilo, kad se nagodba nije na vrieme produljila. Takva je, kaže, praksa (postupak).

Proti ovomu pisanju dokazuje »Hrvatska« (8. ožujka), da se financijalna nagodba ne može bez privole hrvatskoga sabora produljiti. A ako se je to već dogodilo, t. j. ako je već bila takova praksa, ta praksa nije postala zakon i pravo, kad se protivi zakonu (nagodbi), kako je to dokazao pristaša nagodbe i nagodbene vlade pokojni sveučilišni profesor Pliverić. »Hrvatska« dalje dokazuje (a piše to jedan bivši zastupnik, ali se ne imenuje), da niti ne treba, da banska Hrvatska produljuje financij. nagodbu, nego čim sadašnja nagodba izteče, ima od svojih dohodataka banska Hrvatska doprinašati svoj dio za zajedničke troškove, a ostatak može upotriebiti za domaće tro-

škove. To bi bila financijalna samostalnost, o kojoj se toliko govorilo, razpravljalo i pisalo.

»Hrvatska« ima doduše pravo, samo je pitanje, kako će se i to urediti, ako se hrvatski sabor ne sastane. »Hrvatska« naime sama piše, da ne treba ništa drugo, nego ustanoviti, koliki su zajednički troškovi, koliki dohodci banske Hrvatske, pa onda izračunati, koliko bi Hrvatska za te zajedničke troškove imala plaćati. Treba dakle ustanoviti i izračunati i to sve u zakon metnuti, — a tko će to, ako nema sabora, koji bi to ustanovio i izračunao, ili barem vladu ovlastio, da to ustanovi? Sada je naime sve u rukama zajedničkoj (zapravo ugarskoj) vladi, t. j. ona pobire poreze itd., pa Hrvatska ne će moći doći do svojih dohodaka, ako se prije ne odredi, da se svi dohodci Hrvatske imadu izručivati u hrvatsku blagajnu. Trebat će dakle svakako nekakva financijalna nagodba.

Ovakva financijalna nagodba, ili pravilnije rečeno, novo financijalno uredjenje (jer nagadjanja ne bi bilo) razlikovalo bi se od dosadašnje nagodbe u tom, što bi u buduće Hrvatska na svoje domaće potrebe trošila toliko, koliko bi joj ostalo, pošto bi podmirila kvotu za zajedničke troškove, dok je do sada za domaće potrebe dobivala toliko, za koliko se nagodila s Ugarskom (t. j. zapravo toliko, na koliko je privoljela Ugarska). Bi li po tom novom uredjenju Hrvatska dobivala od svojih dohodaka više ili manje nego do sada, to se ne zna, ali — kaže se — Hrvatska bi imala samostalne financije.

Radi novih »samostalnih financija« bilo je pred godinu dana mnogo razprave i prepirke u novinama, i to radi toga, što su »Nar. Nov.« dokazivale, da Hrvatska ne može imati samostalnih financija, ako se ne promieni čitava nagodba. A nagodba se ne može mienjati (pisale su »Nar. Nov.«), jer toga ne će ni Ugarska, a ni carevina. Takvim se je razlaganjem nastojalo dokazati, da oni hrvatski političari ili stranke, koje traže financijalnu samostalnost, idu za promjenom ili pače za rušenjem nagodbe, pa da im se ne može dati vlada u ruke. Protiv toga dokazivala je osječka »Nar. Obrana«, da se radi financ. samostalnosti ne mora čitava nagodba mienjati.

Sad se ovo pitanje opet javlja, i to, čini se, ozbiljno. Poznato je naime, da su se hrv. srb. koalicija i stranka prava pred godinu dana sporazumjele ne samo za izbore, nego i za rad u saboru. Radi toga sporazuma dobila je banska Hrvatska

kr. povjerenika. To je izjavio ministar-predsjednik Lukač veleći, da je sporazum sklopljen u svrhu, da se sruši nagodba, a to, kaže, treba zapriečiti. Je li to u sporazumu, to se ne zna (kao što se u obće malo zna o tom sporazumu) ali se zna (kako piše »Hrvatska« dne 7. ožujka o. g.) da je »stranka prava... našla jednu dodirnu točku s hrv. srp. koalicijom... Ta dodirna točka jesu financijalni odnošaji«.

No čini se, da se sada i koaliciji i stranci prava prigovara ono isto, što su »Nar. Nov.« lani prigovarale »Nar. Obrani«, naime: da taj sporazum traži financijalnu samostalnost, a to znači — rušenje nagodbe. Zato se »Hrvatska« (u istom broju od 7. ožujka o. g.) brani ovako: »Nije hrv. srb. koalicija pronašla mogućnost provedenja financijalne i gospodarske samostalnosti na temelju postojeće nagodbe, nego su to izvodili prije nje stari unionisti« (t. j. obično govoreći magjaroni): Pliverić, Tomašić, i Khuen, koji su više puta izjavili u saboru, da će i oni biti za financ. samostalnost, kad za to dodje vrieme.

Za čudo nam je, što »Hrvatska« drži, da se treba ovako braniti. Ne čudimo se radi toga, što se stranka prava, po svojem programu, ne bi smjela braniti ni onda, kad bi tražila podpunu samostalnost Hrvatske, nego se čudimo, što se brani i radi ovoga novoga financijalnoga uredjenja, u kojem nitko ne može naći financijalne samostalnosti.

Očevidno je naime, da to još ne bi bila financijalna samostalnost, ako bi Hrvatska dobivala sve svoje dohodke i podmirivala svoj dio za zajedničke poslove, a ostatak trošila za domaće potrebe, jer bi zajednički (zapravo ugarski) sabor i dalje ne samo odredjivao poreze i izdatke za investicije (za gradnju željeznica itd.), a zajednička (ugarska) vlada i dalje bi ne samo pobirala poreze i daće, nego i cielim gospodarstvom (željeznicama, poštama, šumama itd.) upravljala i sve račune vodila. Promienilo bi se samo to, da Hrvatska ne bi za domaće potrebe trošila toliko, za koliko bi se s Ugarskom nagodila (kako je to sada), nego toliko, koliko bi ostalo, pošto bi podmirila svoj dio za zajedničke troškove. Bi li za domaće potrebe ostalo više ili manje, nego što sada po nagodbi (55 po sto) dobiva, to zavisi o kvoti (t. j. o tom, koliko bi Hrvatska morala davati za zajedničke potrebe) i o tom, što bi se u dohodke Hrvatske računalo. A to je dvoje i danas najveća neprilika, koja bi se novim uredjenjem imala ukloniti. *(»Dom«, God. 1913. Broj 10.)*

»Seljak je kriv!«

Na naše pisanje i nastojanje da se seljačkomu narodu olakša život, a da dobije i više slobode i prava u družtvenom i javnom životu, protivnici nam često odgovaraju: »i mi smo za to, i mi smo za seljaka!« Pa onda znadu spomenuti, što su njihovi istomišljenici ili vodje kušali i predlagali u korist seljačtva. Ali za malo, kao da su zaboravili, što su pisali, stanu pisati i dokazivati, da mi zlo radimo, što pokazujemo krivce, jer da je, pišu i seljak kriv.

Tako opet čitamo u »Hrvatskoj« od 8. veljače 1913. br. 380, medju ostalim i ovo:

»Gospodarsko propadanje naroda doista je došlo do one skrajnje granice, preko koje ne smije proći, a da sam narod ne pokroči u propast. Prezaduženost seljačkoga posjeda, sudbene transferacije, deposediranje (tjeranje s posjeda) i izrabljivanje našega seljaka, selenje u tudji sviet; pojave su grozne. Ali uzrok svemu tomu zlu gdje leži? Gdje je korien zlu? Vičemo, opravdano, na gulionice, na lihvarstvo, na izrabljivanje seljaka, ali nitko ne osjeća hrabrosti, da pita: nije li i sam seljak kriv svomu zlu? Ako želimo doskočiti velikoj gospogarskoj nevolji našega seljaka, trebamo najprije njega samoga odgojiti, ojačati duševno, odstraniti njegove poroke. Ako narod ostane ovakav, kakav je, nikakve seljačke banke, nikakvi milijuni zajma ne će mu pomoći. Mi smo uvjereni, kad bi se sutra izplatio savkolik dug našega seljaka, prekosutra bi opet počelo zaduživanje i za par godina bismo bili, na čemu smo i danas. Treba dobro izpitati, kako dolazi do toga, da se zadužuje i konačno prezaduženi seljak, koji imade 5 do 10 rali posjeda, a tek oko 3 do 5 djece u kući. Treba izpitati, jeli on taj dug baštinio s imutkom, ili ga je sam načinio, da poboljša svoje gospodarstvo, ili je morao sklapati zajam, da namiri trošak u krčmi, kod trgovca, kod pajdaša i t. d. Mi vidimo da imade seljaka s jednom rali grunta bez duga, dapače sa par stotina u štedionici; a vidimo u istom selu njegova susjeda sa 10 rali grunta, sa manje djece, prezadužena. Tu treba dobro promisliti, prije nego čovjek baci krivnju na koga. Zato velimo, da treba narod duševno preporoditi, izkorieniti iz njega njegove mane, držati daleko od krčme, od igranke, od luksusa (razsipnosti). »Treba seljaku dobro utuviti u glavu, da su radnja i štednja prvi čimbenici blagostanja. Bacati krivnju za seljačke nevolje samo na izrabljivače, na sustav, na prilike, na »gospodu«, znači kvariti narod i rivati ga u još veću propast.«

Dalje piše, da je pravdanje izvor velikih gospodarskih nevolja, ali da je i tu kriv i seljak. Prigovara novinama, koje pišu o seljačkim nevoljama, što ne opominju naroda, da se čuva krčme, da se ne pravda, da se ne skiće po vašarima i t. d. i t. d. Zagovara za tim, da se velika imanja odkupe i porazdiele seljačtvu, ali bi to trebalo »promozgati i osigurati, da taj posjed ne dodje u ruke tudjincu. Moglo bi se dogoditi, da razparceliranjem spahiluka jednoga liepoga dana hrvatski narod ostane u svojoj kući bez pedlja vlastite zemlje. Neka dakle svatko, komu je u istinu do naroda, poučava ga, da treba ovu zemlju ljubiti, obradjivati ju i čuvati kao zjenicu oka. Tko to čini i tako narod podučava, taj je pravi prijatelj naroda.«

Tako, kako rekosmo, čitamo u »Hrvatskoj«.

Naši su čitaoci zacielo opazili, da ovo pisanje prigovara u prvom redu nama, što seljaka ne opominjemo, ne podučavamo, ne korimo, te mu ne predočujemo, da je i on, seljak, kriv.

Na te prigovore mi ćemo za sada odgovoriti ovo:

Istina je, onako, kako to hoće ovaj pisac, onako mi naroda ne poučavamo. Mi ne razumijemo, kako bi čovjek, koji ne živi na zemlji, mogao učiti seljaka, neka ljubi svoju zemlju, i neka ju čuva. Ta kako seljak ljubi i čuva svoju zemlju, o tom gradski ljudi, štono rieč, ni pojma nemaju. Ta seljak je i sačuvao našu zemlju! Velikaši su svoju zemlju porazprodali tudjincima i seljacima, a ovaj se boji, da bi seljaci prodali svoju zemlju tudjincima, te bi »jednoga liepoga dana« hrvatski narod ostao bez pedlja zemlje, a poznato je, da se seljaci otimaju za svaki komadić vlastelinske zemlje i krvavo ga plaćaju! Mi nemamo rieči, kojom bi okrstili ovako nepromišljeno pisanje.

Isto tako mislimo, da nismo pozvani opominjati seljaka, da se čuva krčme i luksusa, i to ne samo zato, što mi ne znamo, da bi krčme i luksus seljačtvo uništavale, nego poglavito zato, što gradski sviet kud i kamo više rasipa na piće i na luksus, i to od tudje muke pa mi pitamo ovoga prijatelja seljačkoga luksusa: Kad su činovnici tražili povišicu plaće, je li se onda javio ovaj pisac i je li zahtievao, da se najprije iztraži, kako činovnici živu i kako troše narodni novac? Ne troše li možda

i oni svoju plaću na krčme, na luksus, na trgovce, na pajdaše (i pajdašice)? Ne bi li se u toj iztrazi našlo, da šešir za gospoju stoji i po 40 — 50 posto i više kruna, za gospoju, koja čitave godine ne privredi toliko, dok seljanka, koja drži kuću, ako već kupi maramu (rubac), dade za nju najviše 8 do 10 K, te ju nosi više godina, dok će gospojin šešir za koji mjesec na smetište? Pa ipak se za to ne pita, nego: Daj povišicu, »jer se ne da živjeti!« Zašto ciela iztraga o svakom zalogaju i koraku seljačkom, kad bi njemu trebalo pomoći? Zašto se ne traži takova iztraga, kad se daje činovnicima?

To je, vidite, ono, što nas dieli od vas, i što dokazuje, da ste vi, koji onako pišete, proti seljaku, premda toga možda i ne opažate. Vi niste pravedni.

A za ono, da bi mi imali poučavati seljaka, da ima raditi, za to ne znamo, što bismo rekli, jer to prosto nije ničemu spodobno. Gospoda koja imadu neke ruke, možda i u rukavicama, oni će učiti seljaka, da bez rada nema ništa! To je takova rugoba, koja od seljačke strane zaslužuje grubijanštinu.

I tu se dakle razlikujemo, to priznajemo.

Ali mi se razlikujemo u temelju. Vi naime, koji onako pišete, vi mislite, da možete i da vam je dužnost narod odgajati, pa i onaj članak nosi naslov »Treba odgajati narod«. Što vi time mislite, očevidno je: treba seljaka učiti na rad, na štednju, na trieznost (da ne ide u krčmu), da se ne pravda, da ljubi i čuva svoju zemlju. Iz cieloga se pisanja vidi još i to, da vi mislite, da imate i pravo narod odgajati, pa dakako i koriti. Mi pak držimo, da je seljački narod u tom odgojen kud i kamo bolje, nego što bismo ga mi svi skupa s našim školskim znanjem mogli odgojiti. Po našem sudu bilo bi žalostno, kad bi hrvatska školana gospoda sa svojom mršavom inteligencijom, a osobito sa svojim shvaćanjem čovječjih i narodnih dužnosti imala u hrvatskom seljačkom narodu tek odgojiti prave seljačke krieposti. Ako tih krieposti nema u seljačkom narodu, onda ih barem današnja naša školana gospoda (a kamo li današnji naši novinari!) ne će nikakvim odgojem stvoriti. Ovo bi se dalo mnogo obširnije i temeljitije dokazati.

Time mi, naravski, nismo rekli i ne ćemo reći, da i u seljaka nema mana. Ima mana i u seljaka. A što mi tih mana ne iznašamo, to je sasvim naravno s ovoga razloga:

Državi nije dužnost, da pomogne pojedincu, koji je sam kriv svojemu zlu, pa za tim ne idu političke stranke. Državi i svakomu političkomu nastojanju naprotiv je svrha, da odstrani obće ili zajedničke uzroke zla i nevolje. A da se pojedinci ne upropašćuju sami, za to se ima brinuti obitelj i rod, škola, Crkva, knjiga, prijatelji, družtvo. Tako i mi. Premda vidimo, da ima seljaka, koji su i sami krivi svojemu zlu, mi to puštamo s vida, pak nastojimo, da se odstrane oni uzroci, koji seljake upropašćuju bez njihove krivnje.

Ako pak tko kaže, da su svi naši zakoni i uredbe dobre, te da bi svakomu seljaku moglo biti dobro, da nema mana, poroka, onda taj nezna što je politika, pa bi bolje bilo, da ide medju misionare ili proroke, da navješta skoru propast svieta od tolikih mana i poroka. Političar bi naprotiv i u tom slučaju, kad bi mane i poroci toliko prevladali, opet tražio obće (zajedničke) uzroke tolikoj pokvarenosti, pa bi ih nastojao odstraniti političkim (t. j. zajedničkim) uredbama.

Ali skoro šteta ovoliko rieči, kad je u pisanju »Hrvatske« očevidna čudna upravo protivnost seljačtvu. Sjetimo se samo, što piše, da ima seljaka, koji imaju samo jednu ral zemlje, pa su bez duga i još imaju koju stotinu u štedionici. Ne ćemo reći da bi trebalo iztražiti, kako je taj seljak do toga došao, nego radje vjerujemo, da ima negdje i takav seljak, pa nam je to i drago. Ali ako po tom naš protivnik sudi, da bi tako mogli svi seljaci, te da bi oni, koji imadu i 10 rali zemlje, da bi mogli imati u štedionici i koju tisuću, onda dajemo tomu našemu protivniku ovo na razmišljanje:

Ima činovnika, koji imadu oko 1000 K plaće, imadu ženu i dvoje troje djece, plaćaju stan, šalju djecu u školu i živu zadovoljno. A kako to, da činovnici, koji imaju po pet, šest, pače i po deset tisuća plaće, a nemaju ni dva trbuha, ni dvie žene (a gdjekoji nema ni djece), pa kako to, da nisu zadovoljni i traže povišicu plaće, pa ju i dobiju, a naš protivnik nije tomu prigovorio? Kako to? Ne bi li svim činovnicima bilo dosta po 1000 ili 1200 K plaće, kad ih ima, koji s takvom plaćom sasvim liepo živu?

O tom neka razmišlja naš protivnik, dok se opet na ovu stvar povratimo. Možda jednom ipak izadjemo na čistinu.

(»Dom«, God. 1913. Broj 7.)

»Seljačko nasljedno pravo.«

Od kada se je seljačtvo počelo okupljati u svoju seljačku stranku i zahtievati pravo i za sebe, pa od kada pristaše seljačke stranke znadu i u skupštinama i u novinama i protivnicima prigovarati i pisati: A gdje je naše pravo? — a osobito od kad je prošireno izborno pravo tako, da bi seljaci, kad bi bili složni, mogli na izboru odlučiti i izabrati zastupnika po svojoj volji, — od onda i zastupnici drugih stranaka znadu u saboru prigovarati i o seljačkim potrebama, biedi i nevolji. Tako su i u sadanjem saboru neki zastupnici govoreći o seljačkim potrebama spomenuli, da bi trebalo urediti »seljačko pravo«, za kojim seljački narod vapi i o kojem govore i pišu osnivači seljačke stranke.

Današnje seljačko nasljedno pravo doista je velika neprilika seljačtvu, i to poglavito zato: 1., što sinovi, koji s ocem živu u istoj kući, rade i skrbe na istoj zemlji, nemaju za života očeva nikakvoga prava; 2., što po smrti očevoj braća i sestre diele očevinu na jednake dielove, pa se zemljište previše komada; 3., što i udate sestre imadu pravo na očevinu, a tomu se braća znadu protiviti, pa dolazi do uzaludnih parnica, jer koliko bratu setra uzme, toliko mu žena donese. »Seljačkim nasljednim pravom« imalo bi se to urediti tako, da samo jedan (najstariji) sin ostane na očevini, a ostalu braću da izplati.

O toj stvari pisao je ovih dana u »Hrv. Pokretu« Dr. Milan Krištof dokazujući, da bi i to zlo bilo, jer mladja braća nemaju kamo (kad u nas nema tvornica), a najstariji brat bi se izplaćujući mladju braću zadužio, pa ni on ne bi napredovao. A dobro bi bilo, piše dr. Krištof, kad udate sestre ne bi dobivale diela u zemljištu.

Mi ćemo se na ovu stvar još povratiti.

(»Dom«, god. 1913. Broj 7.)

Ipak se pomaknulo!

Hvala Bogu, nešto radostno možemo oglasiti seljačkomu, ali i svemu ostalomu narodu hrvatskomu. Evo, što je to:

Već duže vremena opažamo, da glavne dvoje novine, osim ovoga našega »Doma« dolaze u ruke seljačtvu, a to je »Gospodarski list« i »Hrvatski Udrugar«, dišu nekim drugim duhom. Od vremena do vremena vidimo sad u jednima, sad u drugima, da u njima pišu živi ljudi, jer što pišu, ide im i od srca i od duše, te čovjek čitajući osjeća, kako se ti ljudi upravo bore za jednu veliku stvar: za dobro, napredak i sreću naroda. Čovjek čitajući osjeća njihovu borbu i muku, da što razložnije, što uvjerljivije rastumače i preporuče ono, što bi narodu moglo pomoći: čovjek osjeća i to, kako se boje, kako upravo strepe, da ih čitaoci ne će razumjeti, ili da za njihov nauk ne će mariti. A dakako, svaki put se to piše za seljaka: njemu hoće da pomognu, za njega se boje, da ih ne će razumjeti, ili da ih ne će poslušati. A i samo to pisanje u istinu je za seljaka, i to po onom, što piše i kako piše. Nisu to naime više samo prodike i ukori, nisu to ni prazne rieči, a nije to ni bezposleno naklapanje o »našem dobrom seljaku«, nego su to sasvim ozbiljne stvari, koje se mogu rukom uhvatiti, a tiču se seljačkoga života, njegova dobra i napredka.

A to je kod nas nešto sasvim novo. Još pred 10 godina bilo je vrlo malo ljudi, koji su i htjeli pisati za »prosti narod«, za seljaka. Bio je to po gdjekoji svećenik, pa koji učitelj i još malo tko. A često i prečesto bili su to ljudi, koji su slabo ili nisu nikako ni sami razumili, o čem pišu, pa su dakako često istom štogod sasuli, »ta za seljaka je i to dobro«, a često je glavno bilo samo, to, da se na molbu urednikovu »nešto napiše«. Najviše se je naravski pisalo, kako seljak treba da bude marljiv, umjeren, skroman, poslušan i još stotinu drugih nauka. A dosta je bilo i vike i grmljavine na narodne »mane i poroke«, koje bi imalo ovakovo pisanje izkorieniti. Premda se je za narod dosta malo pisalo, ipak je u mnogo godina napisana ciela gomila ovakovih pustih i praznih prodika »našemu« seljaku, ali je sve to malo hasnilo.

Danas je, kako smo spomenuli, ponešto drugačije. Već je prošlo 13 godina, što je počeo izlaziti onaj prvi mali »Dom«, a

već teče deveta godina, što se osnovala seljačka stranka, koja je od početka udarila u pisanju novim putem. Medjutim se je dosta promienilo. Pred kojih deset godina osnovana je u Zagrebu poticanjem velikoga katoličkoga sastanka (kongresa) »Hrvatska Poljodjelska Banka«, a za malo je preustrojeno i staro Gospodarsko Družtvo u Zagrebu. I Poljod. Banka i Gospod. Družtvo počelo je osnivati Seljačke i gospodarske zadruge, kojima su članovi skoro sami seljaci, koji su kratko vrieme u mnogim zadrugama sami uzeli u ruke i sve poslove u zadruzi, dok su do sada, koliko je toga bilo, vodili te poslove župnici, učitelji ili občinski službenici. Za kratko vrieme osnovao se i Savez hrvatskih seljačkih zadruga. I tako u ovih deset godina seljačtvo je sve malo po malo ne samo dolazilo sve to više u doticaj sa školanim ljudima, s tako zvanom »gospodom«, nego se bez sudjelovanja seljačtva nije moglo misliti ni na uspjeh tih zadruga. Zato je trebalo, da se ne samo sasvim drugačije piše za seljake, nego da se sa seljacima drugačije i postupa. Spoznaje se sve to više, da same prodike, opomene, a osobito oštri prikori, da to samo po sebi ne koristi, nego da treba razloga, razložnoga pisanja i zajedničke razprave i dogovora. Do sada se nije čulo ni vidjelo, da bi seljak s gospodom sudjelovao kod kakve razprave o svojem dobru, nego je tek imao slušati i primati, što mu se savjetovalo i podavalo, a od sada i seljaci sve to više pri tom sudjeluju. Sve je to pomalo dovelo do toga, da su gospoda počela drugačije gledati na seljaka. A kad se još spomene, da je godine 1910., prošireno izborno pravo, te svaki seljak, koji plaća 15 K poreza, ima pravo glasa, tako da su velika većina izbornika seljaci, onda će se lako razumjeti, zašto je nastala ta velika promjena, o kojoj govorimo.

Ova se promjena najbolje vidi u Bosni. Bosanski Hrvati počeli su od početka ove godine izdavati u Sarajevu novine, zapravo knjižice, pod naslovom »Hrvatska Zajednica«. I to je nešto sasvim novo. Nisu to velike novine za gospodu, koje bi izlazile svaki dan i progutale stotinu tisuća, pa onda prestale, kao što do sada mnoge gospodske novine, nego su to novine za seljake: izlaze samo dva puta na mjesec i stoje na godinu 3 K (a za članove »Nar. Hrv. Zajedn.« samo 2 K), a i piše se u njima tako, da bi to imao razumjeti i malo školani čovjek. I baš poradi ovih novina, poradi ove naše bosanske »Hrv. Zajednice«, latili smo se ovaj put pera, jer bi bila upravo grehota, kad tisuće

probudjenih seljaka s ovu stranu Save ne bi saznale, kako se je ozbiljno, žarko, razborito i pošteno počelo za narod raditi i u tužnoj do sada Bosni-Hercegovini.

Premda i u ovu »Hrv. Zajednicu« zaluta još po koja prazna i nerazborita rieč i misao (na pr. o Starčeviću, pak o pijanim seljacima) po starom gospodskom načinu, ipak je čitav duh i način u ovim novinama seljačkim novinama u samom temelju drugi i drugačiji. »Do sada smo ponajviše pravili krov kući narodnoj, temelji su ostali nedirnuti«, piše »Hrv. Zaj.« u prvom broju i to ju odvaja od svega dosadašnjega pisanja. Taj temelj, za koji se do sada nije marilo, to je seljačtvo. Ne kaže to »Hrv. Zaj.« baš tim riečima, ali kaže isto veleći: »Snaga naroda leži u najširim redovima njegovim. Naša će prva dužnost biti, da se prosvietle najširi redovi naši, da se osvieste i ojačaju«. Ono, što su nam stari ostavili, to je mrtva baština, ako nemamo u sebi sile i snage, da to branimo i obranimo. Prazne rieči, pa makar kako zlatne i zamamljive bile, vjetar nosi i ne ostaje iza njih do šum i pustoš«. A koliko još i sada ima svadje i mržnje radi tih praznih rieči, koje su na jeziku ponajviše spekulantima! Hvala Bogu, da se eto našlo ljudi, koji su smogli kuraže i poštenja, da narodu kažu istinu, da mu se ne javljaju ni kao proroci ni kao spasitelji, već mu glasno i bistro kažu: Mi ti, narode, ne možemo sami ništa ni dati ni stvoriti, nego treba da se sam digneš i primiš posla zajedno s nama.

I sad se razlaže, kako se danas na svietu radi. S radošću i užitkom pročitali smo sve članke i bilježke u ovo pet svežčića, što je do sada napisano, napisano s poštenom voljom, sa živom željom, dobrom spremom i tvrdom vjerom u dobro i sreću naroda. Mi ovdje dosta već toga znamo, što su tamo preko Save novosti: i o koristi zadrugarstva, i o gospodarstvu, i o zdravlju, i o ustavu i saboru, i o advokatima, i o nepismenosti. A u svem se, u svakom skoro članku i bilježci, vidi, čuje i osjeća živi, snažni i uvjereni troglas: sloga, rad, prosvjeta!

I sve ovo troje nisu samo, kao do sada, puste rieči, nego se iz čitavoga pisanja vidi, da sve to izlazi iz srca i duše, da je za tim riečima ne samo živa želja, nego i odlučna volja i spremnost. Bez toga i nema ništa, bez toga su rieči tek rieči.

Što na pr. hasni govoriti o slozi, a razpirivati glupu mržnju (kako je to bilo do sada)? Zato »Hrv. Zaj.« s radošću na pr.

javlja, kako se za svoj napredak slaže i muslimanski i pravoslavni narod, te time odmah u početku izbija iz ruku oružje kojekakvim špekulantima, kojima je do sada sav rad i sva politika bila u razpirivanju mržnje i sijanju razdora medju narodom jednoga plemena i jezika.

A da se tu ni o radu ne prodiče, dokaz su već do sada brojni pisci, koji se sami primiše posla, dobrim dielom visoko školani ljudi, kao što je sam odgovorni urednik dr. S. Perišić, Vjekoslav Jelavić, (oba zastupnici u bos.-herc. saboru), dr. Kukrić, dr. Ivan Pavičić, dr. Tugomir Alaupović, pa Jos. Šebečić, Stj. Janković, Pav. Kubović, I. Sitarić, M. Palandžić, J. Andrić. Neka nitko ne kaže, da to nije ništa, ili da je to malo. Sjetimo se samo, kako kod nas rodoljubi izdaju novine: namjeste dva, tri ili više plaćenika (dobrim dielom djakanedouka), pa ovi sada neka drljaju i lupaju, dakako bez podpisa, a rodoljubi-prvaci neka plaćaju i njih i tiskaru, dok im ne dodija, pa sve bace do biesa. Plaćeni novinari, za koje ni bies ne zna, tko su i što su, drljaju tako i lupaju, okaljaju i zavade sve i svakoga, a onda, kada voda dodje do grla, onda se stane vapiti za »slogom«, onda se na buljuke, na tucete štampaju izjave: da ovaj ili onaj odgovorni urednik žali, što je bez njegova znanja ovaj ili onaj pogrdjen, opsovan i popljuvan. A sve je to zato, što rodoljubi-prvaci misle, da su sve učinili, kad sa zlovoljom bace koju tisuću od dohodaka svoje odvjetničke kancelarije ili župe, da se naplate novinari i tiskara. To je naša velika nevolja, proti kojoj ne pomaže nikakva prodika, nego treba ne doduše zasukati rukave, nego skupiti pamet, pomisliti na dušu, ne žaliti sat, dva sjesti te izlijati iz srca i duše dobru i pametnu misao, neka je narod prosudi i prihvati, jer samo takva se prima, samo takva djeluje, koja ide od srca k srcu, od razuma k razumu. A plaćeni nas i nenadgledani bezimeni novinari osramotiše, zavadiše, upropastiše. Zato čast doktorima Perišiću, Pavičiću, Kukriću, Alaupoviću, diplomircu visoke pariške političke škole Jelaviću i svima drugima, koji ne držaše izpod svoje učene časti, kao mnogi do sada, da zamoče pero i za seljaka. Ovo više nego išta dokazuje, da su to ljudi, kojima rad za narod nije prazna rieč. Pa neka im tko kaže, da će im to i pomoći, kad budu i ako budu htjeli, da ih narod izabere u sabor. Ta bit će poznati narodu, oni će to i zaslužiti, da ih narod bira.

Osobito treba iztaknuti, da je »Hrv. Zaj.« i u prosvjeti udarila, čini se, pravim putem. To treba tim više, što je pišući za bosanskoga seljaka neizmjerno težko da pogodiš taj pravi put, jer ne znaš, gdje bi i kako bi i počeo i kako bi se ugnuo tolikim prigovorima, kojima vrebaju na sve nas, što idemo za prosvjetom naroda. Tu će još doći, bez sumnje, do okršaja, jer prosvjeta ili je slobodna, ili nije prosvjeta. Za sada je dosta, da je »Hrv. Zaj.« odlučno i uvjereno naglasila (u članku Jos. Šebečića) misao sveudiljnog napredka. Ta je misao za naš narod, koji se još čvrsto, kao i svaki neprosviećen narod drži misli, da je »svaki dan sve to gore« i da »nikad dobro biti ne će« tako važna, da se nikada ne bi smjela pustiti s vida.

I tako se mi radu ovih doista novih radnika u Bosni radujemo ne samo iz ljubavi za cieli naš hrvatski narod, nego i poradi toga, što će i nama u našem radu ovdje bez sumnje biti od sada mnogo lakše. Koliko bi za naše ovdje prilike i neprilike mogla vriediti samo ona Alaupovićeva pjesma! (Priobćujemo ju na drugome mjestu, a još ćemo posebice o njoj progovoriti).

Ovima će u Bosni doduše, mislimo, biti takodjer lakše, nego nama, koji smo pred desetak godina udarili trnovitim putem. Bit će im lakše već zato, što smo mi u našoj javnosti gdjekoju zapreku već razbili, a onda i zato, što će se znati čuvati pogrešaka, koje smo mi počinili. Ali zato su kod njih veće druge neprilike: razlika naroda po vjeri, pa velika zaostalost, osobito nepismenost. No bile neprilike, kolike im drago, za poštene i pravedne ljude drugoga puta osim toga nema. Tim putem treba nastaviti, pa bilo, ne bilo uspjeha. Mi vjerujemo, da će ga biti.

A novim radnicima, koje spomenusmo, osobito onima oko »Hrv. Zaj.« u Bosni, dovikujemo iz duše: Samo tako napried, to je pravi put!

(»Dom«, god. 1913. Broj 12.)

Briga za narodnu prosvjetu i napredak.

Nedavno smo razložili u posebnom članku, kako se medju školanim ljudima opaža ne samo veća briga, nego i sasvim drugi duh u nastojanju za prosvjetu i napredak naroda, pa smo s posebnom radošću spomenuli nastojanje ljudi oko »Hrv. Zajednice« u Sarajevu. Sad imamo da opet zabilježimo nešto u toj stvari.

U »Nar. Novinama« od 4. travnja o. g. piše, kako kažu »Nar. Novine«, »ugledan rodoljub« o tome, kako bi trebalo organizirati naš prosvjetni rad. Taj rodoljub piše, da imamo doduše dosta prosvjetnih družtava, ali da svako to družtvo radi za sebe, pa nema pravoga uspjeha. Zato bi trebalo, piše, od svih tih družtava stvoriti Savez, koji bi imao više odjela (odsjeka, sekcija): za nepismene, za knjižnice, za predavanja, za gospodarski nauk i za književno-umjetnički odgoj. O cielom radu imao bi se za školane ljude izdavati pregled, a za narod dobar list (časopis). U svakom kotaru imalo bi se osnovati prosvjetno družtvo, koje bi bilo u svezi sa Savezom u Zagrebu, a u svakom selu bi imalo biti povjerenika. Politika bi se imala sasvim izključiti iz te organizacije. — Tako, u kratko, piše taj rodoljub u »Nar. Nov.«

Iz ovoga se pisanja vidi doista briga za prosvjetu i napredak naroda, a i ta briga diše ponešto barem drugim duhom, nego što se do sada opažalo u takvom pisanju. No po našem sudu ima ovaj rodoljub u koječem krivo.

I drugima se čini, i to već odavna, da u našem prosvjetnom nastojanju nema reda (sistema), pa se mnogi tuže osobito na to, što se sa svih strana sabire i prosjači sad za ovo, sad za ono družtvo. Zato je, što se tiče sabiranja, već god. 1907. u koledaru »Strosmajeru« predložio g. dr. Juraj Vrbanić, da se od svih prosvjetnih družtava i zavoda složi odbor, koji bi prinose primao i dielio.

I doista, red ili sistem liepa je i koristna stvar, osobito, kad se takav red vidi po cielom narodu, t. j. kad iz reda nastane velika organizacija, koja može i velike stvari stvoriti, a ne mora istom krpati i prtljati, kao što krpa i prtlja i gdjekoje naše družtvo. To je sve istina. Ali je istina i ovo: Svako družtvo ima svoj postanak zahvaliti tek njekolicini ljudi, ili baš samo jednomu čovjeku. Prvi ovi osnivači osnivaju družtvo za čitav narod i pozivaju i primaju za člana svakoga, ali napokon ne nalazeći odziva družtvo se dalje ne širi, nego zahiri. Medjutim potrebu takvoga ili sličnoga družtva osjećaju i drugi, pa mjesto da pristupe k obstojećemu družtvu, osnivaju novo družtvo. Zašto?

To je pitanje, na koje treba odgovoriti, pa će biti sve jasno. A odgovor nije težak. Glavni je razlog za ovakav postupak to, što svaki začetnik misli, da je njegov plan bolji. Drugi je razlog to, što se ljudi i u družtvu okupljuju po poznanstvu i prijateljstvu, po srodnome mišljenju, po simpatiji.

Uzalud bi sad bilo pitati, jesu li ovi razlozi opravdani. Dosta je upozoriti, da ti razlozi odlučuju, pa treba s njima računati: Dobro je ipak, da te razloge malo i prosudimo.

Proti onomu, glavnomu razlogu obični je prigovor, da svatko hoće da bude vodja, da se iztakne, da obnaša čast. Na to je samo grubi prigovor, istina je ipak ovo: Gdje ima mnogo ljudi, koji misle, da je njihov plan bolji, te da bi oni mogli nešto bolje početi i provesti, tu je očevidno, da nema ljudi većih sposobnosti, da nema ljudi, koji bi nešto veće zamislili i počeli, tako da se tomu ne bi usudio svatko prigovoriti. A to i jest naša neprilika, naime ovo: Prvo, mi nemamo tako sposobnih ljudi, koji bi se očito uzdizali nad druge; drugo, ako ima takovih ljudi, oni se za ovu stvar ne miču. I tako u prve redove naših družtava, o kojima je govor, dolaze recimo, mali ljudi, kojima se lako nadje takmac. Bilo je dapače kod nas družtava, za koja se nije u javnosti znalo, koji i kakvi su im ljudi na čelu.

Što se tiče drugoga razloga, naime, da se ljudi okupljaju u družtvu po poznanstvu, po srodnom mišljenju i t. d., to je ta stvar tako naravska, da je proti njoj uzaludna svaka rieč. Tu je uzalud govoriti i prodikati, da svakomu ima pred očima biti cilj i ništa drugo, jer ljudi su ljudi. A držimo li na umu, da je cilj svakomu javnomu (narodnomu) nastojanju čast, slava i sreća naroda i domovine, onda tek vidimo, kako je upravo nemoguće u jedno družtvo okupiti ljude, koji k tomu cilju idu različnim, pa i protivnim putem. Zato je sasvim uzaludno zahtjevati, da se u nastojanju oko narodne prosvjete i napredka ne smije na pr. gledati na politiku.

No, po našem sudu, nije to najveća neprilika, što u našem nastojanju oko narodne prosvjete i napredka nema reda (sistema), nego je neprilika i upravo nevolja to, što se kod nas

ne radi. Zato držimo, da je nepotrebno, dapače štetno, da tako kažemo, sanjati, o nekakvoj velikoj organizaciji, dok još nemamo šta da organizujemo. Nastojmo radje svaki u svojem krugu i okolišu, da počnemo bilo što i bilo kako i koliko raditi, pa će se već stvoriti i organizacija. Gledajmo, što je eno u Karlovcu uradio dr. Dragan Šašel. Od tih »velikih« organizacija sa bezposlenim odborima, uzaludnim sjednicama i mrtvim povjerenicima nije bez radnika očekivati ništa.

A sada, kako se bavimo pisanjem »Narodnih Novina«, da kažemo još nekoliko rieči.

Mi smo nedavno napisali u »Domu«, da je prosvjeta slobodna, ili i nije prosvjeta. Pisac u »Nar. Nov.« kao da se s tim ne slaže, kad iz nastojanja oko narodne prosvjete sasvim izključuje politiku. Ne mislimo sada na to, što politika čini znatni dio prosvjete, tako da se čovjek, koji ništa ne zna o politici, ne može smatrati prosviećenim nego mislimo na ovo: Kako se može govoriti o slobodnom prosvjećivanju, ako vazda moraš imati na pameti, da se o tom i o tom ne smije ni pisnuti, štono riečʔ — Dakako, da mi ne mislimo, govoreći o politici, ne mislimo na obične zadjevice pa i svadje medju pojedinim osobama i strankama, nego mislimo na velike i važne stvari na tako zvana velika politička pitanja, koja se tiču obstanka i napredka našega naroda, a u savezu su s politikom. Sam pisac u »Nar. Nov.« sasvim dobro kaže (i to je ono novo u tom pisanju), da narodna prosvjeta ne stoji u tom, da seljak ili obrtnik čuje nekoliko predavanja iz povjesti, književnosti ili prirodnih nauka, nego da narodu treba dati po mogućnosti cieli niz (sistem) ili podpunu sliku (ideju) svieta i života, tako da prosviećeni članovi naroda ne budu znali tek o koječem koješta, a o svem ništa, nego da i o svem znadu barem nešto, t. j. glavno, o čem zavisi njihov život i napredak. A kako se takova slika može dati bez politike, to mi ne znamo.

Ovaj strah pred »politikom« — to je strah pred razmišljanjem o uzrocima narodne nesreće, strah pred razumievanjem tih uzroka, strah pred voljom, da narod iz svoje nevolje izadje. Uz takav strah svaki je razgovor o narodnoj prosvjeti i napredku tek pusto naklapanje.

Zato je sasvim naravski, što isti pisac piše, da propadanju našega naroda nisu krivi ni Magjari, ni Niemci, ni »Julian« (magjarsko družtvo, koje osniva škole).

A da je uz ovakav strah razgovor o narodnoj prosvjeti doista samo naklapanje, očevidno dokazuje to, što nam je poznato, da su se seljaci u više mjesta složili, da osnuju knjižnicu, pa im pravila nisu bila potvrdjena. A doživjeli smo nedavno i to, da su i prosvjetna predavanja bila zabranjena.

Najljepša je rieč u pisanju uglednoga toga rodoljuba u »Nar. Nov.«, da će biti žalostno, ako se ne nadje četica ljudi, koji će kao pioniri prosvjetnoga rada probuditi savjest hrvatske inteligencije. No o tom možda drugi put.

(»Dom«, god. 1913. Broj 16.)

Odvjetnici se organizuju.

Dne 4. svibnja sastali su se u Zagrebu svi odvjetnici iz banske Hrvatske i tu odobrili pravila za udruženje svojega staleža. Iz pisanja u »Hrv. Pokretu« od 30. travnja 1913., razabiremo, da odvjetnici u tom svom poslu očekuju dobrohotnost (simpatije) čitave javnosti, t. j. svih ostalih staleža, pa će biti dobro, da se o tom čuje rieč i u »Domu«.

Kako naši čitaoci znadu »Dom« je češće oštro pisao proti pojedinim odvjetnicima, i to radi nekih njihovih čina, a znao se koji put oboriti i na sve njih poprieko, osobito pobijajući politiku naših gospodskih stranaka, koju vode većinom odvjetnici. Tomu se našemu pisanju prigovaralo, pa je bilo razloga misliti, da samo mi nepovoljno sudimo o odvjetnicima. A sad evo i »Hrv. Pokret« piše doslovce ovo:

Naša je javnost »vična u odvjetničtvu gledati pustu sebičnost, a u njegovom nastojanju — opasnost guljenja«.

Mi ne znamo, po čem pisac »Hrv. Pokreta« sudi, da naša javnost ovako misli o odvjetnicima i o njihovom nastojanju. Naše novine naime (a one su obično najglasniji tumač javnosti) — naše novine ne napisaše, što mi znamo, nikad ni rieči, ni proti pojedinom odvjetniku (kao odvjetniku), a kamo li u obće proti odvjetnicima. A to je i sasvim naravski, jer ni jedne naše novine ne bi bez odvjetnika ni izlazile, a uza to su odvjetnici, kako smo spomenuli, glavni prvaci naših političkih stranaka. »Hrv. Pokret« dakle nije po novinama našim mogao suditi, da je

naša javnost proti odvjetnicima, već mora zato imati drugih dokaza, i to iz samoga naroda, s kojim odvjetnici u svom poslu i inače dolaze u dodir. Koliko nam je drago da se je i to ustanovilo, a tim ujedno i dokazalo, da naše pisanje proti odvjetnicima nije bilo bez razloga i temelja — toliko se mora požaliti, što glavni glasnici naše javnosti t. j. velike naše novine, o toj providnosti šute.

Što se tiče samih odvjetnika, dobro nam dolazi ova prilika, da o njima u obće kažemo, što mislimo.

Odvjetnici su zakonoznanci, poznavaoci zakona. A zakona ima mnogo, težko je svakomu do njih i doći, a još je teže, pače i nemoguće i školanom čovjeku sve zakone razumjeti i to danas, kad su pisani narodnim jezikom. A kako je tek bilo, kad su bili pisani latinski! Uz takove prilike, t. j. uz mnoštvo zakona, uz nepristupnost i težko razumievanje zakona, koliko se puta može dogoditi, da čovjek ima po zakonu pravo, a ne zna svoga prava braniti! Istina je, tomu se može prigovoriti, da sud (sudac) znade zakon, pa on neka sudi po zakonu. Ali tu treba držati na pameti, da onaj, tko ne pozna zakona, ne zna ni tužiti, ne zna kazati, što hoće, nego bi ga sudac imao učiti. Ali tu opet treba misliti na to, da pred sudca dolazi i protivna stranka, pa bi sad nju morao učiti, kako će se braniti. A u tom poslu težko da ne bi mnogi sudac posrnuo, osim ako bi bio adjeo. Osim toga takav bi postupak bio vrlo mučan, pa bi trebalo mnogo sudaca. Kušalo se doduše, da se za uputu stranaka pred više sudom namjste posebni savjetnici, ali nije pomoglo. Zato je najnaravnije, da se svatko brani, kako se sam zna, a ako ne zna, neka si uzme branitelja ili zastupnika, — odvjetnika.

Branitelja i zastupnika pred sudom bilo je od starine, ali u početku nisu morali biti školani, niti su imali kakvu posebnu dozvolu ili imenovanje za svoj posao, a stvorila ih je potreba i nužda. Istom u najnovije vrieme odredjeno je u raznim državama zakonom, da odvjetnici moraju imati propisane škole i izpite i da se moraju držati nekih propisa. No tu treba iztaknuti, da državna vlast nije nigdje odvjetnika rado gledala. Treba naime znati, da su ti »slobodni« odvjetnici, poznavajući više ili manje zakone, bili jedini pazitelji (kontrola) sudcima i oblastima, osobito u ono vrieme, dok je sud i oblast bila u jednoj ruci (kako je to i kod nas bilo do god. 1870). Uz to treba držati na umu, da se do nedavna nije sudilo javno, kao danas, pa je zato

oblastima znalo biti neprilično, da kod sudjenja bude nazočan čovjek, koji poznaje zakone kao i sudac.

Sve je to bilo uzrokom, da su odvjetnici u raznim državama, osobito u burnijim vremenima, bili smatrani zapravo boriocima za zakon, za pravo i za slobodu. A to su odvjetnici doista mnogo puta bili, kao što je i naravski, jer su oni jedini imali oružje za borbu, naime: znanje, a osobito poznavanje zakona. Ima pače primjera, da su odvjetnici ostali jedini nepopustljivi proti mogućnicima (na pr. za Napoleona III. u Francezkoj).

Držimo li samo ovo na umu, što smo u kratko spomenuli o znamenovanju odvjetnika, doista se moramo pitati: Pa kako je onda došlo do toga, da se sviet toliko tuži na odvjetnike (fiškale)?

Na to možemo u kratko odgovoriti ovo:

I. Svaki je čovjek u borbi, ili što je isto, u pravdi, nepopustljiv, nepomirljiv, nemilosrdan. Sjetimo se samo, s kakvom se nepomirljivošću, nepopustljivošću i nemilosrdnošću pravda često susjed sa susjedom, brat s bratom, pače otac sa sinom. Koliko ima primjera, gdje se jedan protivnik u parnici veseli i uživa, što će drugi protivnik ne samo izgubiti, nego platiti i troškove! Pa kad ne žali susjed susjeda, brat brata, sin otca, je li čudo, što odvjetnik ne žali protivnika svoje stranke, nego ga gleda na sve moguće načine pritisnuti?

II. Zakoni su bili svagda, a osobito su danas, vrlo zakučasti, imadu na stotine i tisuće paragrafa i propisa, i to ne samo o tom, što je pravo, a što krivo, nego još i više o tom, kako se ima to pravo ustanoviti, t. j. kako se ima parnica voditi. Tu i opet ljudi ostaju ljudi, pa se onaj, koji se bolje razumije u sve te paragrafe, tim bolje i vještije služi, dakako na svoju korist. A tu je osobito važno to, što se po našem postupniku t. zv. gradjanske (nekaznene) parnice vode tako rekući potajno, pismeno, tako da stranka i ne zna, što odvjetnik radi. Tu je vještomu, a nesavjestnomu i sebičnomu odvjetniku otvoreno široko polje za oštećivanje ne samo protivne, nego i svoje stranke.

III. Ljudi, koji ne oru i ne kopaju, niti kako drugačije rukama ne privredjuju, ti ljudi živu od svoje pameti, a često i od tudje bedastoće. Ovi ljudi dolaze u priliku, da ne pitaju, je li ovo ili ono dobro, ili, kako bi rekli stari, pošteno, nego gledaju, može li se pri tom što dobiti, profitirati, zaslužiti. Pa što je

zapravo, po običnom sudu današnjega svieta, dobro i pošteno? Tko to može reći? Rečemo li, da nije dobro ni pošteno, što nije po zakonu, tko će suditi, što je po zakonu! Tu se može pravdati bez kraja i konca. A rečemo li, da nije dobro ni pošteno, što nije po duši, — propali smo, jer se danas za dušu malo pita, a ako se i pita, pita svatko svoju dušu. Ako se sad ovakvih ljudi, koji idu za dobitkom ili zaslužbom, a ne pitaju, kakvim putem i načinom, — ako se takvih ljudi nadje i medju odvjetnicima, bi li to bilo čudo?

Osim obćih uzroka, iz kojih se radjaju tužbe na odvjetnike, ima i posebnih naših, o kojima bi se dalo mnogo reći, ali mi ćemo spomenuti samo glavne, i to u kratko:

1. Naš je narod do nedavna živio u zadrugama, a onda se počeo dieliti. Diobom su nastale ne samo silne, do sada neuredjene promjene u posjedu i vlastništvu, nego su se pri tom porodile i protivštine i mržnje, koje često prelaze iz koljena na koljeno, te su uzrok novim i bezkonačnim parnicama. Tu veliku nesreću našega naroda izrabiše i izrabljuju do zla boga malone svi ostali staleži (mjernici, trgovci, novčari, obć. činovnici), pa i odvjetnici.

2. Velika većina naših zakona nije primjerena ni životu, ni prosvjeti većine našega naroda, a posebice to vriedi za gradjanski zakon i današnji sudbeni postupnik. A sad bi nas mogao koji naš čovjek upitati:

Čuj, čuj, zar tolikim prigovorima protiv odvjetnika nisu nimalo krivi odvjetnici, nego jedina ljudska narav i današnji zakoni? Pa to je onda najbolja obrana odvjetnika! Zar nemate ni rieči proti njihovomu guljenju?!

No o tom guljenju, pak o tom, na što se odvjetnici tuže i što bi si htjeli poboljšati, o tom drugi put.

(»Dom« god. 1913. Broj 18.)

Umro zagrebački nadbiskup Juraj Posilović.

To je bio seljački sin iz zadruge Posilović na Železni, u kotaru sisačkom. Iz te iste zadruge bila je majka braće Radića. Otac Posilovićev preselio se doskora u susjedni Ivanićgrad kao postolar (šuster). Njegova tri sina (Juraj, Stjepan i Mijo) učila su za svećenika, ali je na tom putu ostao samo Juraj, koji je kasnije i postao najprije biskupom senjskim, a onda (1894) i nadbiskupom zagrebačkim. Kao senjski biskup živo je branio staro hrvatsko (slovensko) bogoslužje, ali kao nadbiskup zagrebački baš nije ni malo opravdao velikih nada, s kojima je sav hrvatski narod pozdravio njegovo imenovanje. Proti madžaronstvu nije ustao ni onda, kad je radi Khuenovih bezzakonja 1903. protekla hrvatska seljačka krv njegova stada. Ali se je za to proti seljačkoj stranci digao posebnom okružnicom na svećenstvo, te u toj okružnici baš poimence žigoše braću Radiće, kao bezvjerce. — Bog mu bio milostiv!

(»Dom« god. 1913. Broj 18.)

Pjesnici - proroci.

Kod nekojih naroda zovu se pjesnici prorocima, a najglasovitije pjesnike izraelske zovu svi i danas prorocima. A pita li se, zašto se pjesnici zovu prorocima, može se na to ovo odgovoriti:

Pjesnici su ljudi, koji ne misle samo na kruh svakidašnji, nego tako rekući lete mišlju i duhom u budućnost i kazuju, što bi imalo i moralo biti, a često se u svojoj živoj želji i vjeri tako zalete, te ravno kažu, da će to i to biti. I doista se često već dogodilo ono, što su pjesnici samo pjevali. A to nije čudo, nego i to ima uzroke. Prije svega treba naime držati na pameti, da svaki pravi pjesnik osjeća u srcu svaku veliku želju svojega naroda, a znade ju tako živo i vješto izreći, da ju sav narod ne samo razumije, nego da mu i srce dira i diže, pa se može dogoditi, da složan narod u zgodan čas svoju želju i postigne — i tako se pjesnikova rieč, baš zato, što je izvadjena iz srca i duše narodu, lako probudi i druge, koji još driemaju, a potiče i hrabri one, koji sumnjaju i kolebaju, a nada sve: pjesnici čuvaju i podržavaju veliku narodnu misao od koljena do koljena.

Za sve ovo nema valjda na cielom svietu ljepšega primjera, nego što je davna želja cieloga našega naroda, da se oslobodi gospodstva i jarma turskoga, koja se je želja evo ovih dana oživotvorila.

Koga da ne dirne duboko u srce, kad na pr. čita pjesmu pjesnika Vojslava Ilića (starijega, koji je umro 1894. god.), što ju je pjevao »Na Vardaru«, na rieci u Macedoniji i u kojoj kaže, kako stoljeća i stoljeća već valovi Vardarovi tonu u more vječnosti u krajevima, gdje stoje spomenici narodne prošlosti slavne, a onda završuje:

Ali će ko feniks ptica sinuti sloboda mila
I ja ću stajati vedar, gdje sada pogružen stojim
I naš će oro bieli široko razviti krila
Nad uzvisinama tvojim.

I tako se doista dogodilo, — samo što pjesnik-prorok nije toga doživio.

(»Fenike«, »feniks« ili »fenič« zvala se je sveta egipatska ptica, koja se je svakih 500 godina s gniezdom sažgala, a onda se opet pomladila).

A koga da ne dirne u srce i liepa ona pjesma mladoga kneza, a sada staroga kralja Nikole crnogorskoga, u kojoj ono hlepi i čezne:

Onamo, 'namo, za brda ona:
Govore, da je razoren dvor
Mojega sara; onamo vele
Bio je negda junački zbor.
Onamo 'namo, da vidju Prizren!
Ta to je moje, doma ću doć!
Starina mila tamo me zove,
Tu moram jednom oružan poć.
Onamo, 'namo — sa razvalina
Dvorova carskih vragu ću reć:
»S ognjišta milog bježi mi, kugo,
Zajam ti moram vraćati već«.

I pošao je starac kralj oružan onamo, kamo ga je zvala mila starina, i mogao je s cielim narodom našim reći staromu vragu dušmaninu: S ognjišta milog bježi mi, kugo!

A Petar Preradović — cieli je svoj viek tužno sanjao o Kosovu i Kraljeviću Marku, o borbi proti polumjesecu. Pjevajući tužno o Kosovu (već pred 67 god.!) uči i opominje narod, kojemu svuda pelin niče i kukolj se crni, neka bude jednoga duha, kad jednim glasom slavuj pjeva i kad je udo jednoga tiela, jednoga naroda.

Preradović već god. 1867. pjeva:

»Polumjesec tamni smirom, skoro će potamnjet, konac krajü svieta širom skoro će mu zamnjet! Već mrtvacem leži ono, što života nema, smrtno već mu zvoni zvono, sprovod mu se sprema. Već gavrani, tudji jali, iznad njeg' se viju.« Ali Preradović dovikuje tim gavranima: »Oj vi strani, oj gavrani! Ne budi vam žao! Na našoj je svieta strani ovaj mrtvac pao. Mi ćemo ga zakopati, ali i nasliedit!« — I izpunilo se, hvala Bogu!

Ali pravi svoj pjesnik i prorok, to je narod sam. Punih pet stotina i još više godina pjevao je pjevač uz gusle bezbrojne boje i mejdane tako, da je ciela vojska junaka bila pred našim očima kao živa, pa ju je trebalo povesti u boj. Izgiboše doduše junaci, opustošeni i popaljeni ostadoše mnogi dvori, ali je pjevač tješio udovice i sirote pjevajući:

Hranit ćemo ptiće ždraloviće,
Naši dvori pusti ostat ne će!
I ne će, ako Bog da!

(»Dom«, god. 1913. Broj 19.)

Koliko se smije trošiti?

Sav razboriti sviet zna, da svatko smije trošiti samo toliko, koliko ima. I ako se gdje troši više, nego se ima, svatko razborit tomu prigovara. A evo ovih dana čitamo u dvojim zagrebačkim novinama, da se negdje i negdje ima trošiti toliko, koliko treba, t. j. da se trošak nema ravnati po prihodu! Jedan naime novoizabrani zagrebački gradski zastupnik piše o novom uredjenju prihoda ili dohodaka grada Zagreba, pa u poučnom inače svojem pisanju kaže, da se potrošak ima doduše ravnati po prihodu, ali kaže, ne vriedi u javnom gospodarstvu, na pr. kod obćine. »Svrha obćine, kaže, zahtieva obrnuto pravilo naime, da se prihodi imaju ravnati prema potrebi obćine«. To je, kaže, temeljno pravilo narodnoga gospodarstva, a iz toga pravila sliedi, da je najvažniji zadatak obćine, da stvara izdašna vrela prihoda.

Zaustavimo se na čas kod ovoga obrnutoga pravila: Kod privatnoga gospodarstva to ne vriedi, nego baš obratno. Dakle:

ako privatni gospodar smije trošiti samo toliko, koliko ima, koliko po tom smije trošiti obćina (ili država)? Čovjek je u napasti, da po »obrnutom« pravilu odgovori na to pitanje tako, da obćina smije trošiti i ono, čega nema. Naš pisac doduše ne kaže tako, nego veli, da obćina ima najprije odrediti, koliko još treba, a onda se ima pobrinuti za prihod, kojim će potrebe podmiriti, t. j. ima obćinarima nametnuti nove terete. To bi bilo to »temeljno pravilo narodnoga gospodarstva«.

I doista mnogi će čovjek, čim čuje, da je to »temeljno pravilo narodnoga gospodarstva«, a osobito ako se to kaže još učenije, naime: »Temeljni princip nacionalne ekonomije« — mnogi će se ustrašiti i primiriti, pa će platiti i šutjeti. Čudit će se doduše mnogi, kako eto učenjaci nisu u neprilici, kad treba na narod tovariti namete, jer odmah zovu u pomoć »principe«, pa ako im ti »principi« nikako ne idu u prilog, oni prosto proglase, da najedanput ti principi ne vriede, nego vriede baš obrnuti principi.

Ali svaki čovjek zdrava razuma odmah vidi, da tu ne može biti govora o nikakvom obrnutom principu. Nikakvim se naime obraćanjem ne može dokazati, da bi itko pa i obćina, smjela trošiti više, nego što ima, t. j. više nego što može smoći. A iz toga sliedi i to, da nitko, pa ni obćina, ni država ne može, razborito radeći, odrediti, koliko će potrošiti, dok ne zna, hoće li toliko moći smoći. To u ostalom priznaje i spomenuti pisac, kad veli, da ono tobože obrnuto pravilo vriedi samo »u okviru dopustive ekspanzivnosti financijalne snage obćine«. Htio je naime (dakako učeno, a zapravo bez smisla) reći, da obćina odredjujući potrebe (potrošak) mora paziti, koliko je dopušteno pritisnuti obćinare, da uzmognu terete podmiriti. A to ne znači drugo, nego gledati, da se troši toliko, koliko može biti prihoda.

A zašto se mi osvrćemo na ovo pisanje?

Osvrćemo se zato, što u ovom pisanju diše onaj isti ne samo negospodarski, nego nemilosrdni duh, po kojem bi morao s oka s boka smagati za tolike potrebe, kojih njemu ne treba. A svi oni, koji te potrebe i troškove za nje odredjuju, misle i dokazuju ovako, kao i ovaj pisac: najprije se odredi, koliko treba, a onda se nimalo ne pita za »dopustivu« financijalnu ekspanzivnost, mjesto da se prije svega pita, koliko narod može podnesti i što narodu uistinu treba. I to su onda narodni branitelji, koji narod nikada ne pitaju, što mu treba i jesu li mu već dosadašnji tereti pretežki!

(»Dom«, god. 1913. Broj 19.)

Rat.

Za sada ga, možda ipak, hvala Bogu, ne će biti. Petdeset tisuća (50.000) naših mladića, koji su bili pozvani k svojim četama, povratit će se za koji dan svojim kućama na posao, koji ih jedva čeka. Pa kad nam je tako barem malo odlanulo, samo po sebi nam dolazi pitanje: A čemu ratovi? I hoće li kada doći vrieme, kad ne će biti ratova?

Neuki ljudi misle o toj stvari obično ovako: Ako vladari, cesari i kraljevi, imadu što jedan proti drugomu, neka izadju na mejdan, neka se pobiju, pa koji nadvlada, neka bude na njegovu, on neka vlada! A zašto da toliki narod gubi glavu? Po tomu mišljenju rat vodi samo jedan »car« s drugim carem.

Mnogi školani ljudi misle, da je ovakovo mišljenje neukih ljudi djetinasto. Oni kažu, da ne vodi rata »car« nego država, narod. I doista, danas se ne može reći, da rat vodi car proti caru, pa kad bi jedan car drugoga na mejdanu pogubio, bio bi ratu kraj. Ali nije tako bilo svagda. Bilo je vrieme, kad je rat vodio zbilja samo »car« s »carem«. Kako je bilo u staro vrieme, prije dvie hiljade i više godina, kad su velike ratove vodili Persi ili Persijanci s Grcima, pak Rimljani s afričkim Kartažanima i s cielim svietom, o tom ne ćemo govoriti. Ali prije 200 do 300 godina po prilici bilo je u cieloj Evropi onako, kako to misli neuki narod, t. j. rat se je vodio samo za volju vladaru, caru, kralju, knezu.

Treba naime znati, da još prije 200 godina nijedna država u Evropi nije imala onolike i onakve vojske, kakvu imadu danas sve države. Prije 200 do 300 godina svaki je vladar uzdržavao vojsku na svoj račun, iz svoga žepa. I zato je ta vojska bila malena. A bili su u toj vojsci sve sami dobrovoljci, i to kojekakovi skitalice, dangube, pa i lopovi i razbojnici, skupljeni iz cieloga svieta. Vladar, kojemu je trebala vojska pogodio bi

se s kakvim, lukavim, izkusnim i kuražnim vojskovodjom, neka mu skupi vojsku, a taj bi onda skupljao po pogodbi kojekakove ljude. Osobito je u Italiji bilo mnogo knezova, koji su držali ovakve vojskovodje ili »kondotijere«. A znalo se dogoditi, da je ovakav vojskovodja s cielom vojskom prešao u službu drugomu gospodaru — za bolju plaću. A bolje nije bilo ni u ostaloj Evropi. Još je pruski kralj Fridrik II. (umro 1786.) rekao, da narod ne smije ni znati, da se rat vodi. Dakako, da je to moglo biti samo dotle, dok je bila ovakva vojska.

Kad ovo sve držimo na pameti, onda ćemo lako razumjeti, zašto su Turci-Osmanlije tako lako osvojili cieli Balkan, malne cielu Ugarsku, a dobrano nagrizli i Poljsku i Rusiju: to je moglo i moralo biti zato, što Evropa nije imala vojske. U Evropi je onda bio sam seljački narod uz nešto gradjanstva, a sve su to mirni ljudi, koji nisu za rat. A ni takozvani »ritteri« (konjanici, vitezovi) njemački slabo su se u rat razumjeli, premda su se neprestano tukli medju sobom. I tako se može reći, da je istom pogibelj od Turčina prisilila bliže evropske države, osobito Austriju, da se pobrinu za kakvu-takvu vojsku. No sve je to bilo slabo sve do francezke revolucije, kad je nova narodna skupština odredila, da svaki Francez mora biti vojnik, t. j. uvela obću vojnu dužnost. Ovakvoj narodnoj vojski našao se i vojvoda, Napoleon, koji zato i jest za malo vremena osvojio gotovo cielu Evropu i šetajući se po njoj s vojskom kao po svojoj bašći skidao vladarske krune kao glave kupusa. Od onda je i u ostaloj Evropi drugačije. Proti Napoleonu digoše se narodi: Španjolci, Niemci, Rusi. No ipak je prošlo još više od 500 godina, dok su sve države u Evropi uvele obću vojnu dužnost. Prva ju je uvela Pruska (baš pred 99 god., 1814.), a ostale države istom poslie 1870., kad su Prusi potukli Franceze. Od onda je vojska u Evropi sasvim drugačija: na nju se svake godine troše stotine milijuna, a broji na stotine tisuća (dok su prije Napoleona vojske brojile obično 20 do 40 tisuća, a najviše 100.000). I što se više naoružava jedna država, druga ne će, da za njom zaostane, pa tako troškovi za vojsku rastu u svim državama sve to više, tako da se na sve strane pita: A kamo to vodi?

Tkogod prosudi i ovo malo, što je do sada rečeno, vidjet će, da se danas ne može reći, neka car cara pozove na mejdan, ako ima što jedan proti drugomu, a da rata ne treba. Tako se nije moglo reći već pred 500 god., kad su Turci počeli navaljivati na našu domovinu, jer je tu sam narod branio svoje ognjište. Nije se tako moglo reći ni onda, kad je francezka narodna skupština dizala narod na oružje, a niti onda, kad su Prusi potukavši i zarobivši cara Napoleona III. kod Sedana (2. rujna 1870.) vojskom poplavili Francezku. To su sasvim drugačiji ratovi, nego što su bili pred 200 i 300, pa još i pred 100 godina: to su narodni ratovi, te ratove vodi narod.

Pa zar zbilja koji narod hoće rat?

To ne treba pitati. Ne pita se tu je li komu njegova glava draga, kad znamo, da se i u običnom životu dogadja, da čovjek proti čovjeku upotrebi silu, pa ostao — propao. Dapače, od kada ratove vode narodi, t. j. odkad svatko mora biti vojnik, a sabori dozvoljavaju novake i troškove za vojsku od onda ne samo, da ratovi nisu prestali, nego su još i žešći, gotovo do iztrage, razumije se, samo ondje, gdje je zbilja narodni rat, t. j. kad vojska ide na neprijatelja, kojega narod mrzi, drugim riečima, kad narod brani svoju slobodu, čast ili korist.

Zato i kažu svi, koji o toj stvari razpravljaju, da ratovi ne će nikada prestati, pa da je uzalud svako nastojanje proti ratu. I doista, uzalud su i neki sveti otci bili proti ratu i uzalud su ne samo proti ratu, nego i proti oružju i nekoje vjerske stranke (na pr. ruski razkolnici i naši nazarenci), uzalud obstoji i posebno družtvo za svjetski mir: rata je bilo, ima ga i bit će ga uviek, i to prosto zato, što razum, razlog i pravo još nije jače od strasti, samovolje i sile. Takovi su ljudi.

No ipak se mora priznati, da razum, razlog i pravo dolazi sve to više do rieči. Ta što bi bilo zaboga, da se ove silne vojske, što ih pojedine države drže na okupu, da se zarate. Ta to bi bila strahota! A od te strahote, od velikoga svjetskoga rata — od toga nas čuva razbor državnika (diplomata) koji vode veliku politiku. Evo i nedavno o vlasu je visjelo, da dodje do velikoga rata, a nije došlo stoga, što su diplomati velikih država okupljeni još i sada na sastanku (reuniji) u Londonu mudro i vješto znali izgladjivati i uklanjati sporove izmedju pojedinih država. Mnogi su črčkari, koji bi, da ih tko pozove pod pušku, imali srce lakat niže, prigovarali doduše ovim diplomatima, što tako otežu, te ne odluče ovamo ili onamo, pa makar došlo i do rata — ali se sav razborit sviet raduje, što je barem za sada prošlo bez rata.

A nema sumnje, da će u buduće biti i bolje. Istina je, ne može se reći, da će rata sasvim nestati, ali je istina i to, da razum i zgodne uredbe sve to više čine rat suvišnim, pa nema sumnje, da će medju državama i narodima biti jednom onako, kako je već sada medju pojedincima. Bilo je naime vrieme, kad je jači krojio pravicu sebi i drugomu silom, a danas ju, ako već mora biti, kroji sud. Takav je svjetski sud za države i narode nastojanjem ruskoga cara već i postavljen (u Hagu u Holandiji), pa ako i nema još potpune vriednosti i jakosti, ipak je tu dokaz, da je takav sud potreban, a i moguć. Ovaj sud je ujedno najočevidniji dokaz, da se prosviećeni sviet ipak na koncu konca klanja razumu, razlogu i pravu, a ne sili, pa pokazivala se ona i u ratu.

(»Dom«, God. 1913. Broj 20.)

Kralj Matijaš.

»Kralj Matijaš« — to je jedini kralj, kojemu je hrvatski narod barem ime zapamtio. Može se naime čuti i od sasvim neukih ljudi rieč, da je to i to bilo još »za kralja Matijaša«.

Sveje to doduše malo, što narod pamti o tom kralju Matijašu, ali kad znamo, da od tolikih kraljeva nije narod nijednom ni imena zapamtio, onda je vriedno kazati koju rieč o tom, zašto je baš od toga kralja ostala u narodu kakva-takva uspomena.

Jest, zbilja je bio jedan kralj Matijaš i to kralj zajedno ugarski, hrvatski a jedno vrieme, barem po imenu i češki. A bilo je to davno, prije 450 godina. Taj kralj naime vladao je od godine 1458. do 1490. Ali taj kralj Matijaš nije bio kraljevski sin, nego je bio od prostoga i nizkoga roda. Otac mu je naime bio Sibinjanin Janko, koji se takodjer spominje u narodnoj pjesmi. Kakvoga je roda i plemena bio Sibinjanin Janko, to se pravo ne zna, ali sudeći po imenu otčevom, valjda je bio našega roda i plemena: otac naime Jankov, a djed Matijašev, zvao se Vojko, t. j. Vojislav, a to je naše hrvatsko i srbsko ime. A da je Janko znao hrvatski, o tom nema sumnje, jer je za mladosti bio na dvoru srbskoga despota ili kneza, Gjorgja Branjovića u Smederevu. Drugi misle, da je Janko bio rodom Vlah t. j. Rumun. Što bio da bio, bio je junak, te je kao kraljev vojvoda gonio i tukao Turke, a baš na sam badnjak god. 1443. dopro s vojskom ća na podnožje Balkana. No za godinu dana osvete se Turci i potuku kraljevu vojsku kod Varne (na Crnom moru u Bugarskoj), te tu pogibe i sam kralj ugarsko-hrvatski-poljski Vladislav, a Hrvatska i Ugarska ostade bez kralja, pa velikaši izaberu Janka upraviteljem ili gubernatorom kraljevine. Janko je umro 1456. u Zemunu, pošto je silnu tursku vojsku (150.000) sultana Mehmeda strašno potukao kod Beograda.

Sibinjanin Janko ostavio je dva sina, Ladislava i Matijaša, Ladislava je postavio banom u Hrvatskoj, ali on svoje banovine nije nikad vidio, jerbo se novi kralj, koji je Sibinjanina Janka imenovao svojim glavnim vojskovodjom, čim je Janko zaklopio oči, oborio na njegove sinove: Ladislava smakne, a Matijaša zasužnji i odvede u Zlatni Prag. Ali iznenada umre taj novi kralj (23. stud. 1457.) a velikaši izaberu kraljem sužnja Matijaša, mladjega sina Sibinjanin-Janka, kojemu je bilo tek 15 godina!

Nije li sve ovo čudno? Dakako da je sve ovo čudno. Čudno je nama danas već to, što sabor kralja izabire, a još čudnije, što izabire momka, ili čak diete, a ne ciela čovjeka, koji bi se odmah mogao ogledati s Turcima. Čudno je i to, kako se eto velikaši ubijaju i što sužnji postaju kraljevi. Ali o svem tom dalo bi se mnogo pripoviedati što bi bilo vriedno znati, no pustimo to za sada, pa da vidimo, kakav je Matijaš bio kralj.

Matijaš je bio kralj, kakovih je malo, pa ga povjest zove Matijaš Veliki. A bio je i velik. On je Turcima oteo velik dio Bosne, koju su oni g. 1463. bili osvojili, od češke kraljevine, kojoj su ga neki velikaši (g. 1469.) bili izabrali kraljem, dobije na uživanje do svoje smrti Moravsku, Šlezku i Lužicu; a god. 1485. osvoji i Beč, gdje je i stolovao do svoje smrti. Još prije bijaše osvojio Vlašku i Moldavsku, a ratovao je proti Turcima i čak u Italiji. Uza to je kralj Matija nastojao oko nauke i znanosti: dao je po Grčkoj tražiti a u Italiji prepisivati knjige (dakako rukopise) te je skupio bogatu knjižnicu (koju su Turci osvojivši Peštu raztepli); u Pešti osnovao je sveučilište i zvjezdarnicu, a u svom dvoru tiskaru. God. 1486. stvorio je na sa-

boru i izdao veliki zbornik zakona. No vladao je samovoljno i nasilno, živio razkošno i razsipao, osobito pošto se (po drugi put) oženio s talijansko-napuljskom princesom Beatricom. Porezi su za njegove vlade bili težki.

Tako o kralju Matijašu piše povjest, pa se čovjek pita: Pa čemu je naš narod sačuvao spomen samo na toga kralja Matijaša? Pa i drugi su kraljevi ratovali, marili za knjige i davali zakone! A ako bi tko spomenuo, što povjest još piše za kralja Matijaša, naime da je volio seljake i gradjane, a da je ljuto potiskivao velikaše, tako da su se proti njemu bunili i oružjem dizali (na pr. naši Frankopani, kojima je oteo Senj) — odgovorili bismo, da su i drugi kraljevi i te kako znali velikaše potiskivati, pa je to narod zaboravio. Što dakle može biti razlog, da je taj Matijaš ostao narodu u uspomeni?

Nema sumnje, da je kralj Matijaš morao velikaše ipak malo drugačije pritisnuti, nego drugi kraljevi. To je lako vjerovati zato, što on sam nije bio starinskoga velikaškoga roda, pa ga velikaši nisu trpjeli. Po svoj prilici je on gdjekojega velikaša tako pritisnuo, da se je daleko čulo, pripoviedalo, pa i zapamtilo. Treba samo držati na pameti, da je Matijašev brat dao smaknuti zloglasnoga silnika Ulrika grofa Celjskoga, koji je tlačio velik dio Hrvatske.

Ali glavno je, čini se, ovo: Malo poslie smrti kralja Matijaša počelo je zbilja zalaziti sunce cielomu našemu narodu. Evo redom, što je sve došlo po njegovoj smrti: Turci napreduju, robe i pale sve dalje, seljački narod izdiše pod teretima rabote i rata, pa nastaju seljačke bune (1514. velika buna u Ugarskoj), a iza njih grozni progoni, mrcvarenja i podpuno robstvo seljačtva: dolaze lutorani i dugotrajni ratovi radi vjere, a onda proganjanje pristaša nove vjere. Nad Ugarskom i Hrvatskom zavladaše Niemci i Španjolci (jer je habsburška kuća, koja je 1526. došla na ugarsko i hrvatsko priestolje, vladala i u Španjolskoj). Narod je dobro upamtio, kako je kralj Matijaš podpisivao i hrvatske listine (diplome) i kako se na primjer kraljevski princ oženio s hrvatskom velikašicom i stolovao u Hrvatskoj, kako je još vojvoda (herceg) Ivaniš, sin kralja Matijaša, oženjen s Beatricom Frankopanskom, stolovao u Bihaću i Krajini. Za 50 godina sav se sviet kao promienio: nas ovdje poklopila turska tama i robija, a na zapadu zavladaše Španjolci čak i cielom Italijom, dapače, odkad im je Kolumbo (1492.) odkrio novi sviet, zavladaše i preko Oceana...

Nije sve ovo tako brzo došlo, ali je moglo biti ljudi, koji su se čudom čudili, što se sve to dogadja, a još pamtili, kako je bilo »za kralja Matijaša«, ako on i nije bio baš svetac. Zato se narod ogledao samo na ono vrieme, kad još nisu vladali tudjinci; zato je u pjesmi uz Marka spominjao i Sibinjanin-Janka, Svilojevića, vojvodu Sekulu, Skenderbega (i on im je bio vršnjak), pače i neznatnije bane: Dojčin-Petra, Derenčina i Blaža Madjara.

Sa svršetkom 15. stoljeća zapade naše sunce, a da nam preko 300 godina ne izadje! S jedne strane Turci, s druge vuci. Kralj Matijaš i njegovi junaci bili su posljednji, koji se nisu ni jednih ni drugih bojali, koji su i jednih i drugih do junačke volje namlatili. Zato ga je narod zapamtio, jer je s njime držao u pameti junačku svoju snagu, slobodu i pravicu.

(»Dom«, God. 1913. Broj 21.)

Za nevine osudjene.

Čujmo, najprije što se dogodilo:

Dne 27. lipnja 1908. izgorila su dva štaglja i staja Doke Oštranić u Ladislavu (kotar Garešnica). Doka Oštranić tužila je na to Matu Banića iz Ladislava, da je on podmetnuo upaljenu šibicu u slamnati krov na izgorjelom štaglju te time počinio zločinstvo paleža. Svjedočio joj je (sada već pokojni) Janko Žunac iz Ladislava i Mato Banić, pošto je bio godinu dana u iztražnom zatvoru, osudjen je na deset godina težke tamnice, te već četiri godine odsjedio u Mitrovici, kadno se Janko Žunac, glavni i jedini svjedok razboli, te na smrtnoj postelji izkaže, da je krivo svjedočio proti Mati Baniću, kojemu je medjutim na dražbi prodan posjed, a kupila ga Doka Oštranić. Dne 6. veljače 1913. obdržavala se je ponovna glavna razprava, na kojoj je Mato Banić (29. god. star, rkt., otac jednoga djeteta) riešen od obtužbe.

A što sada? Da nema ništa drugo, tko će i čime nevino osudjenomu Mati Baniću naplatiti pet godina tamnovanja, stra-

danja, neizkazane boli i sramote? Ali Mato Banić za to i ne pita, nego bi bio sretan, da ima kamo sklonuti glavu. Ali njegova je kuća i sav posjed prodan na dražbi, a bila ju je kupila najprije Doka Oštranić, za tim od nje njezin dr. D. Novosel u Garešnici, a od njega Franjo Grbavac u Ladislavu (na kojega je temeljem kupoprodajnoga ugovora od 2. svibnja 1913. sve to uknjiženo). Nesretni Mato Banić, kojemu je srce pucalo od žalosti, što mu je drugi u kući, bio je jednoć vrativši se iz tamnice — neimajući stana — pošao u svoju kuću, da prespava, ali je dr. Novosel odmah poslao po oružnike, koji Banića odvedoše, a Novosel ga popratio, da grunt ni kuća nikad više njegova biti ne će. Isto mu napija i Doka Oštranić veleći: Dok su u mene dvie hiljade i dok je meni advokata Novosela, koji je bog svima advokatima, — ja se ne bojim!

Koliko nesretni Mato Banić (koji je uz to još i bolestan) i njegova žena pravi zdravi pate, to može svatko sam pomisliti, a osobito tko prosudi, kako je seljaku težko išto izposlovati kod gospode, jer ne znadu, komu bi se i kamo okrenuli, a advokati pomažu samo za plaću! On je težkom svojom i malo pismenom rukom pisao molbe i tužbe na bana i na stol sedmorice, ali pomoći ni od kuda. Pisao je i našemu »Domu« ali što mi možemo? Pišemo ovo, ne bi li se možda ganula koja božja duša te učinila nešto, da se ova strašna krivica koliko-toliko popravi. Čekajmo, što će učiniti kr. vlada i sud, a mi prosudimo ovo:

Nevino osudjenih bilo je svagdje i bit će ih valjda do vieka, jer ljudski sud nije božji sud. Da ne govorimo o tom, što se i sud može prevariti, prosudimo samo, koliko ima zloće u ljudi, pa kako je uviek bilo krivih svjedoka, kao i onaj pokojni Janko Žunac, koji se je barem u oči smrti za svoju zloću pokajao. Kad ovakovi svjedoci zavedu sud, tko može i smije kriviti sud radi krive osude?

Ali ima nešto drugo, što se mora požaliti i pokuditi, a to je ovo:

Kad se već dogodi ovakva nesreća, te netko nevin bude osudjen, onda bi svi oni, koji su toj nesreći krivi, imali nastojati, da se krivica što prije i što podpunije popravi, a sud i oblasti imale bi im u tom pomagati. A ovdje vidimo, ako smo dobro upućeni, da jedan odvjetnik kr. javni bilježnik držeći se samo svoga prava, a nemajući srca za nevinoga nesretnika, koji je izpaćeno i trudno svoje tielo sklonuo pod rodjeni svoj krov, zove proti njemu oružnike i još mu proriče, da to nikad više njegovo biti ne će i on će doista, taj odvjetnik, sve učiniti, da tako i bude. A težko li je danas odvjetniku proti jednomu siromahu!

Ali ne govorimo samo o srcu i milosrdju, nego pitajmo: A gdje je osjećaj krivice? Ta ako je ikad išto bilo pravedno, nije li čista božja pravica, da se svakomu vrati, što mu je krivicom uzeto? Tko će se pod suncem usuditi i pomisliti, da bi bilo pravo, ako Mato Banić ne dobije svoje kuće i posjeda, koji mu je zločinstvom otet? Je li moguće, da tako misli i jedan odvjetnik i kr. javni bilježnik, jedan pravnik? Zamjeriti se mora svakako i Doki Oštranić, što nije odmah, čim je dokazano, da je Mato Banić nevin, kuću mu i posjed vratila, — ako je već nije bila (po svojoj namisli?) prodala svomu odvjetniku. A zamjeriti se mora i Franji Grbavcu, što se je upustio u ovako grbave poslove te tu nesrećnu kuću kupio i u nju se naselio. Ali sto i trista puta više mora se zamjeriti jednomu odvjetniku i kr. jav. bilježniku, što u ovoj stvari nije stao na stajalište pravice, te još pomogao Baniću, da do svoje sirotinje dodje, mjesto da mu odmaže.

Ali ovo je, čini se, smrtna bolest naša. Kod nas, čini se, može najpravedniji čovjek ne samo stradati, nego i propasti, a da nitko ni ramenom ne strese. A osobito seljak. Oh, koliki stradaju, koliki sa svojom tugom, jadom i bolom propanu i izdahnu, a da nitko za to ni ne zna! Za pravicu, za živu pravicu — naši ljudi nemaju srca, nemaju osjećaja. Nema kod nas ljudi, koji bi se digli kao bura i planuli kao vatra, kad opaze, da nevini strada. Takve dužnosti naši ljudi ne osjećaju, takve kuraže oni nemaju. Zato kod nas pravica spava.

A nije tako svuda po svietu. Drugdje u svietu znadu se dići prvi i najglasovitiji ljudi, kad se dogodi kakova očevidna krivica. Tako se je već prije 150 godina najglasovitiji francezki pisac onoga vremena, Volter (Voltaire), zauzeo za lutorana Kalasa, koji je bio obtužen, da je umorio rodjenoga sina, te na smrt osudjen i na kotaču raztrgan. Volteru je uspjelo kod kralja, da je parnica obnovljena i Kalas proglašen nevinim a njegovoj porodici zaplienjeni imetak povraćen. Prije par godina ustali su neki učenjački prvaci u Češkoj (medju njima i poznati Masarik) na obranu Židova, koji je bio obtužen, da je

ubio jednu kršćansku djevojku i krv joj izciedio. A cieli se je malone sviet digao pred desetak godina na obranu francezkoga kapetana Drajfusa, jer se sumnjalo, da je krivo osudjen radi špijunstva.

Istina je, ovi su se prvaci zauzimali za lutorane i židove, koji su bili u mnogim zemljama omraženi i proganjani radi vjere i plemena, pa je množtvo lako vjerovalo, da je tko kriv, samo ako je bio lutoran ili židov, a takvo su mišljenje ovi prvaci držali nedostojnim prosviećenoga svieta, pa su se proti tomu borili. Nešto je tomu slično i ono, kad gdje tko kod nas misli, da je netko odmah i lopov, ako je seljak pa zato nitko kod nas mnogo ne mari, kad se seljak tuži, da je krivo sudjen. A radi našega parbenoga postupka, radi naših posebnih prilika i radi postupka naših odvjetnika bilo bi na žalost potrebno, da se radi gdjekoje osude digne javni glas uglednika. Mi smo već u ovom našem »Domu« iznesli strašnih primjera, koji u nebo vape za osvetom, pa ne ćemo prestati, dok ne uspijemo.

Ovo, o čem pišemo, posebni je slučaj: tu je sam sud ustanovio, da je učinjena krivica, ali krivica svejedno nije popravljena ni toliko, koliko se popraviti dade. Nekriv čovjek ostao bez svoga — i nikomu ništa!

A to je zato, što nemamo zakona za odštetu nevino osudjenih.

(»Dom«, God. 1913. Broj 22.)

Špekulant.

Još sam bio mali, ali već pri razumu, slušao sam jednom razgovor starijih ljudi i čuo rieči: »on je špekulant«. Ja dakako nisam razumio, što je to »špekulant« ali sam iz razgovora razabrao, da je »špekulant« nekakav posebni i pogibeljni čovjek. Razabrao sam to po tom, što je one rieči: »on je špekulant« rekao jedan čovjek, koji se nije nikoga bojao i malo je što do koga držao, a sve mi se činilo, da se onoga »špekulanta« boji i da mu je on jedini dorasao.

Prošle su godine i godine, i ja sam već davno znao, što znači rieč »špekulant«, ali što je zapravo špekulant — toga nisam dugo znao, a da pravo kažem, možda ni danas ne znam, a sve mi se čini, da Hrvat ne može pravo razumjeti, što je špekulant i špekulacija u pravom smislu te rieči.

Uzmimo na pr. u ruke englezke novine, na pr. londonski »Standard«, recimo od 30. svibnja 1913. Odmah na 1 str. su oglasi, i to ne kao u našim novinama, s palac debelim slovima, nego sitni-sitni, još sitniji od buhe, baš kao gnjide. A puna puncata velika strana! (Poznato je, da su englezke novine velike, dva puta šire i duže od naših, a obično su najmanje trostruke, t. j. svaki broj ima najmanje 12 str.) I tko to čita! Ja imam dobre oči, ali težko to čitam. I ti oglasi počimlju još prije naslova (tu su malo krupnija slova. Na 2 str. je kratki članak: »Turski dug poslie rata«. Tu se dokazuje, kako se velevlasti moraju postarati, da balkanske države preuzmu jedan dio turskoga duga, da vjerovnici (a to su bome Englezi i Francezi) ne štetuju. Zato »Standard« prigovara, što u komisiju, koja u Parizu razpravlja o tim dugovima, nisu pozvani i vjerovnici, t. j. oni ljudi, koji upravljaju turskim državnim dugom. (Treba naime znati, da je Evropa stavila Tursku već god. 1881. tako rekući pod skrbničtvo, jer je postavila posebnu komisiju, koja pobire turske prihode i tim izplaćuje turske dugove i vodi o tom račune). Idemo dalje: Odmah iza toga dolaze sve sasvim kratke viesti i članćići, sve samo o novcima, tako na pr. kako je Njemačka pokupovala sve zlato na tržištu, pa da se je zato jučer na novčanom tržištu čvrsto poslovalo, te je zato zatraženo mnogo kratkih zajmova; kako je ovoga tjedna prevezeno iz Egipta u Indiju oko 425.000 lira (oko 14 i pol milijuna K.) zlata, tako da je u posljednje vrieme u svem izvezeno oko 7 mil. lira (oko 170 mil. K.); kako Englezka banka pokazuje malu promjenu: pričuva joj sada iznaša 28 milijuna lira; kako je Bombajska Banka snizila kamatnjak od 7% na 6% (Bombaj je u Indiji)... Itd. itd. Onda dolazi sve dalje: o bankama, željeznicama, rudnicima, o vanjskom novčanom tržištu, pa opet ciela strana o cienama raznih dionica, o žitnom tržištu i onda političke viesti i članćići (te na 5. str.) ali sasvim kratki, pa razne viesti, biljezke, i članćići, i onda dakako opet oglasi i oglasi, pa dva tri s velikim slovima.

»Pa što oni, ti Englezi, ne pišu na prvome mjestu, recimo o kakvom »razkolu! ili o pokvarenosti seljačkoga naroda, ili o sjajnoj kakvoj pobjedi ili o »fijasku«?« Zar nema baš u ni-

jednom broju barem »malo odgovora« ili kakove »Izjave« na pr. svećenstva iz kojega kotara ili trgovačke omladine? Ta tko bi čitao takve dosadne novine, gdje su same brojke, sama trgovina? Zar se ti ljudi slabo zanimaju za ovako važne stvari, kaošto je to već i kod nas?

Ej, moji dragi! Mi i Englezi! Englezi i mi Hrvati! Gdje su oni, a gdje smo mi?

Oni su, vidite, špekulanti. Osamdeset do devetdeset Engleza od stotine živi od trgovine (novcem ili robom) i industrije, t. j. od izradjivanja robe, koju treba prodavati u Egiptu, Indiji, Africi... po cielom svietu. Izraditi i prodati, kupiti i prodati — to je Englezu sav rad i život, od toga on živi. Tu se naravski mora neprestano računati i računati, izpitivati i iztraživati cienu ovomu i onomu, pitati za potrebu ovdje i ondje. Tu se mora neprestano špekulirati. Englezi su »špekulanti« i prvi na svietu, pa Engleza i zove jalni sviet Džun bul (John Bull), t. j. Ivan Bik, što znači špekulant. Za njima dolaze Holandezi, Belgijanci, Francezi, Niemci, Talijani... Sve su to viši ili manji »špekulanti«.

A mi Hrvati? Već svako diete zna, o čem naši novinari znadu jadikovati, da mi Hrvati nismo za trgovca, pa ni za inžinira, ni za fabrikanta. Zato nam sve otimlju tudjinci. »Hrvat, ako nije seljak, onda je pisar ili obć. bilježnik, pop, fiškal ili žandar. Trgovac je kod nas židov ili »Vlah« ili hajd koji Kranjac. A i inžiniri većinom, koji što razumiju, i svi fabrikanti — to su tudjinci: Švabe i »Pemci«. A mi nismo za ništa, nego za plug i motiku, pak za birtiju, za svatove, za kolo, za proštenja i »kirvaje« i onda kad se sve raztepe, — za roblje u Americi... Hrvat nije za ništa.«

Tako nas znadu počastiti naši novinari, a i drugi pisci. I to se čita, a i sluša, već godine i godine, pa ipak: Sve ostaje pri starom. Je li to dokaz, da naš čovjek nije za ništa?

Svi su ovi prigovori istiniti, makar su i preuveličani, a ipak cijela jadikovka nije opravdana, jer glavna stvar nije istinita. Sasvim je naravski, da Hrvat nije pravi trgovac. Nas Hrvata živi barem 80 od 100 na svojoj zemlji i od zemlje, te se kod nas još pravo ni ne zna, što to znači živjeti »iz tudje ruke«, t. j. od zaslužbe. Naši nekoji ljudi misle, da je dosta dati diete u trgovinu — i to će biti trgovac, pa se samo čude, što se

gotovo uzalud već godine i godine o tom radi, da se što više naše djece izući za trgovce.

Ali to nije samo tako. Velika većina našega naroda živi još od svoga rada i priroda, a ne od kakvoga profita, kojega nema bez računanja t. j. špekulacije. A naš sviet drži profit skoro nepoštenim dobitkom, a »špekulaciju« gotovo prevarom. Za to se znade dogoditi, da se naš čovjek primi trgovine, pa je »gori od židova«: on u špekulaciji nema mjere. No na ovo pitanje nije tako lako odgovoriti. Moglo bi se doduše reći, da naš čovjek nije za špekulaciju, za profit, ali se pita, je li to zlo? Bilo je vrieme, da su sveti otci i crkva bili na pr. proti uzimanju kamata. Držali su, da uzimanje takovoga profita (kamata) nije pravedno. Muhamedanci se toga drže i danas. Ali gdje su muhamedanci, koji ne uzimaju kamata, a gdje je Evropa i Amerika, koja je sav svoj život i napredak osnovala na novčarstvu, na kamatama? Muhamedanci propadaju, a Englezka je osvojila sviet! Jedan je glasoviti francezki pisac već pred 100 godina i više napisao, da će za 50 god. (t. j. već oko godine 1830.) svaki čovjek razumjeti novčane poslove, kao svaki novčar i voditi svoje gospodarstvo sasvim novčarski, bankarski i tko to ne bude razumio, taj će propasti. Do toga doduše još nije došlo, ali se zbilja može reći, da slabo stoji danas svatko, tko se u novčarstvo ne razumije.

Pa ipak, uzprkos sjajnom tomu uspjehu špekulacije i njezinom dobitku i uzprkos tomu, što je špekulacija i njezin profit, kad se pravo promisli, sasvim naravska stvar, — ipak se čini, da je častniji, dostojniji i ugodniji čovjeku užitak, što ga »Bog da« t. j. što zemlja urodi i što čovjek primjerenim trudom zavriedi, a drugomu time ništa ne uzme. Ovaj je osjećaj tako usadjen čovjeku u dušu, da mu se ne mogu oteti ni sami špekulanti. No sasvim je opravdano mišljenje, da špekulacija s vremenom, kad trgovačke, novčarske, radničke i druge prilike bolje uznapreduju, ne će više biti zazorna, i to tim manje, što i poljodjelci moraju sve to više špekulirati. No danas još seljak nije, a i nikada ne će biti pravi špekulant. Špekulant je seljaku još uviek malo bolji od varalice.

(»Dom«, God. 1913. Broj 23.)

Vjestnik družtva sv. Jeronima.

Valjda nema čitaoca »Doma«, koji ne bi znao, da u Zagrebu, obstoji družtvo sv. Jeronima, koje izdaje knjige za »narod«, t. j. za onaj narod, koji nije učio nikakve više škole. Od tih knjiga svakomu je poznata barem »Danica« t. j. koledar, što ga to družtvo izdaje. Družtvo obstoji već 46 godina, ima sada oko 35.000 članova, što stalnih (koji plaćaju 10 kruna za uviek), što godišnjih (koji plaćaju 1 krunu na godinu), izdaje svake godine osim »Danice« još po 3—4 knjige, koje se sada tiskaju u 35.000 primjeraka za sve članove, a »Danica« se tiskala za god. 1912. u 60.000 primjeraka. Svoga imetka ima družtvo preko 300.000 (trista tisuća) K a zaklade, kojima upravlja iznaša preko 70.000 kruna.

Družtvo sv. Jeronima osnovano je u doba, kad su i naša školana gospoda bila zanesena za slobodu, prosvjetu i napredak, pa kako je za učenjake bila već osnovana akademija (učeno družtvo), za obrazovani gradski sviet »Matica Hrvatska« osnovalo se i družtvo za prosvjetu najvećega diela naroda, koji je do tada bio i bez škole, t. j. za seljačtvo. Družtvo su osnovali poglavito katolički svećenici, na čelu im kanonik Tomo Gajdek. I nema nikakve sumnje, da je Družtvo sv. Jeronima mnogo učinilo za širenje književne prosvjete u katoličkom dielu hrvatskoga naroda. Pošto je družtvo počelo primati i godišnje članove, broj se je članova znatno pomnožio. Sad je družtvo počelo izdavati svoj »Vjestnik«, kojemu bi imala biti zadaća nastojati, kako bi se prosvjeta što više proširila tako, da se »i zadnji naš brat izpod slamnata krova« — kako piše urednik Fr. Rožić, u tom »Vjestniku« — osjeti članom svietloga carstva obrazovanosti, t. j. da se »prosvietli, naobrazi«. Da se to postigne, treba pregledati, koliko je narod do sada napredovao u prosvjeti, a koliko nije, zašto nije i što bi trebalo učiniti, da bolje napreduje, gdje bi trebalo osnovati knjižnicu, kakove knjige i u nju primiti — i opće sve potaknuti, čim bi se i kako bi se narod mogao više prosvietiti. Ovomu nastojanju, piše urednik, mnogo bi pomogle »Jeronimske zajednice« t. j. udruženja članova Družtva sv. Jeronima, koje bi imao družtveni povjerenik okupljati, s njima razgovarati i razpravljati te ih upućivati.

O ovoj sasvim dobroj i zgodnoj misli napisao je spomenuti urednik u tom »Vjestniku« dva loša članka, jedan kraći (»Objava«), a drugi (»O obrazovanosti«) ponešto dulji. Ovaj je drugi članak upravo nešto strašno u našoj književnosti. Ja sam čitao dosta naklapanja i natucanja, ali onako što nisam još čitao. G. urednik hoće da razloži, što je obrazovanost, ali se od početka do kraja vidi, da mu nije jasno, što je kultura, što civilizacija, što obrazovanost, pa se mota, plete, muči i sebe i čitaoca do zla boga — na čitavih sedam velikih stranica. Šteta samo truda i troška! Vidi se, da bi nešto htio, a ne zna ni što, ni kako.

G. urednik F. Rožić htio bi naime i nešto drugo, a ne samo da se provede ona dobra misao: da se prosvjeta što više proširi i ovo drugo je ono glavno, radi čega je družtvo sv. Jeronima počelo izdavati svoj »Vjestnik«. A što je to, razabiremo iz ono malo rieči, što ih je g. urednik izrekao na skupštini god. 1911. gdje je spomenuo, da se osnivaju i druga družtva za širenje prosvjete, da se izdaju časopisi i knjige, a da se Družtvu sv. Jeronima, doduše samo malo prigovara, ali da će Družtvo svejedno ići svojim utrtim putem dalje. Kako je g. urednik razložio potrebu novoga lista (i troška) na sjednici od 13. siečnja 1913., nije nam poznato, ali po ovom, pa po onom, kako je »Vjestnik« preporučen u »Kat. Listu« (gdje se tuži na druge pučke listove, a posebice spominje »braću Radiće«), sudimo, da bi »Vjestnik« imao braniti dosadašnji put, kojim je išlo D. sv. J., a pobijati nastojanje drugih družtava i listova i to ne samo onih, koji (po sudu g. urednika) idu krivim putem, nego i onih, koji nisu ni simo ni tamo (kao što je »Pučka Prosvjeta«). Drugim riečima: Družtvo sv. Jeronima imalo bi ući u onu borbu, koja se od nekoga vremena razmahala drugdje pa i kod nas, u borbu izmedju takozvanih klerikalaca i liberalaca. »Klerikalci« kako je poznato, kažu, da brane vjeru proti »bezvjercima« (framasunima, pokretašima, radićevcima).

Mi o ovoj stvari nismo već dugo pisali, a ne kanimo ni sada, nego ćemo reći samo ovo: Nema sumnje, da bi branitelji kršćanskoga mišljenja i života imali i danas mnogo razloga, da se spreme na posao, jer nekršćanskoga mišljenja i života ima dosta, rekao bi, sve to više. Ali se na žalost svaki dan na svoje oči uvjeravamo, da naši branitelji vjere i kršćanstva slažući se s nevjernicima i odpadnicima, a progoneći se medju sobom,

svu tu borbu za vjeru izvrgavaju ruglu, pa Družtvu sv. Jer. ne će to ni malo podići ugleda, ako stupi u redove takvih boraca. A što se tiče drugih družtava i listova, D. sv. J. imalo bi ih radom nadkriliti, jer ima sredstava. No to mu ne će biti moguće, ako se bude držalo uzkoga puta, kojim je udarilo. A nije istina, da je to utrti put, t. j. stari put. Poznato je, da je D. sv. J. prvih godina izdavalo knjige u sasvim naprednom duhu, te da mu je suradnik bio i dr. Bogoslav Šulek, uzput budi rečeno: lutoran. Danas se to ne može ni pomisliti. Čemu na pr. onakva (inače poučna) knjiga, kakva je lanjska »Sjedinjena Crkva« gdje se onako zaneseno nazivlju buntovnicima, ubojicama i t. d. »braća« koju zovemo u jedinstvo? Ne bi li za sve ovo bilo dosta članak u »Danici«, samo s više razbora i ljubavi? Čemu može poslužiti i članak g. urednika u ovom »Vjestniku« o Vuku Karadžiću i biskupu Vrhovcu?

Taj članak u ostalom ne spada u »Vjestnik« kao što ni drugo koješta, dok naprotiv u »Vjestniku« nema ni traga »intenzivnom odnosu prema domaćoj kulturi«. Ili zar zbilja nemamo doma ništa, što bi bilo za hrvatsku prosvjetu važnije od njemačkoga boromejskoga družtva? Kolike brojke, kolike potankosti o jednom njemačkom družtvu, a o tolikim domaćim kulturnim pojavama — ni rieči! Uz ovakov duh i postupak hvatati se nemirom i brigom za hrvatsku narodnu prosvjetu — samo su prazne rieči, da ne kažemo drugo.

Glavnu rieč kod D. sv. J. ima, čini se, g. urednik Fr. Rožić, valjda jedan od onih svećenika, koji su za to najspremniji. Ali po našem sudu nije g. Rožić ni iz daleka na čistu o stvari, koju je uzeo na svoju brigu.

A kako je istom kod onih, koji bi mu imali pomagati! Pa ipak svi misle da mogu osudjivati, pobijati i ružiti svako prosvjetno nastojanje, kojega oni ne vode i ne zakriljuju! I to je najgore u ovoj stvari.

(»Dom«, God. 1913. Broj 23.)

Ne bojte se, Srbi! Starčevićanci su s nama!

Madžaronsko-srbskoj koaliciji mora biti strašno tiesno, kad se ovako grdno uhvatila za starčevićance. Izvješćujući naime »Srbobran« o skupštini u Vel. Gorici piše, da je na tu skupštinu »došlo ravno četrdeset« pristaša (selj. str.), i da je Stj. Radić počeo sipati grdnje na koaliciju, ali da je »brzo ućutao, jer prisutnih oko 150 pravaša starčevićanaca i pristaša koalicije začepiše mu usta burnim prosvjedima«. — Dakle »ravno četrdeset« pristaša seljačke stranke, a oko 150 pravaša starčevićanaca pristaša koalicije! A sam g. Iv. Peršić piše u »Hrvatu«, da je njegovih bilo »pedesetak« (a kolovodja radićevštine oko stotine i još znatiželjnika i krasnoga spola!) Sad ako je istina, što piše »Srb.«, t. j. da je udruženih madžaro-srbo-starčevićanaca bilo 150, a g. Iv. Peršić priznaje, da je njegovih bilo samo »pedesetak«, onda su ostali, ciela stotina, bili pristaše hrv. srb. koalicije. I to je g. Iv. Peršiću pravo. Za koje će vrieme g. I. Peršić priznati »Srbobranu« i više, naime, da su svi oni ostali protivnici seljačke stranke — Srbi.

Ali sve to nije ništa prema radosti, kojom »Srb.« sav sretan i blažen javlja Srbima: Ne bojte se, Srbi, »Starčevićeva stranka prava nema i ne će imati nikakva posla sa Stipičinom rabotom!«

Sad će skupštinari na veliko-goričkoj skupštini podpuno razumjeti, zašto je seljačka stranka onako živo pljeskala g. Iv. Peršiću, kad je napokon rekao, da ne će imati posla s Radićima i frankovcima. Ne će, jer ne smije, imati posla: ne dade koalicija, ne dadu Srbi? Starčevićanci su još jedini spas srbsko-madžarske koalicije: za njih se ona sakriva, oni ju pokrivaju, veliko-Hrvati, protivnici srbske politike! A moraju tako, jer bi inače g. M. Starčević — bio u reštu!

(»Dom., God. 1914. Broj 23.)

»Nestat će buntovnosti – nestat će hrvatstva!«

Negdje od početka travnja počele su u Zagrebu izlaziti najprije svaki tjedan, a onda dva puta na tjedan čudne novine »Narodno Jedinstvo«. U 4. broju (od 18. travnja) dokazuju te novine na dugo i široko, da ne valja ona hrvatska politika, koja podupire carevinsku politiku, te nastoji, da Hrvati tako zasluže i zadobiju povjerenje viših faktora, t. j. povjerenje vladara i prvih njegovih savjetnika. Ako ta politika, koju te novine zovu politikom »čistoga hrvatstva«, nadvlada, onda će kod Hrvata »nestati posljednjih tragova samostalnosti i samosviesti, ponosa i odpornosti, jednom riječi buntovnosti. Time je pak nestalo i hrvatstva...«

Mi za danas upozorujemo samo na ovu — ne znamo, da li veću bezumnost, ili zlotvorstvo naših gospodskih političara, koji eto naučaju, da će nestati i Hrvata, ako nestane njihove buntovnosti, t. j. ako se ne budu bunili! Ovoga su se sve glavne hrvatske rodoljubne stranke do sada i držale (samo nisu ovako bezumno to naučale) — i zato su hrvatski narod dovele ovamo, gdje jest.

(»Dom«, God. 1913. Broj 23.)

Što je krivo?

Što je krivo, da mi Hrvati ne možemo napried?

Prije nego odgovorimo na ovo pitanje, trebalo bi znati: je li zbilja istina, da mi Hrvati ne možemo napried? Ali ovo ne treba ni pitati, jer da mi ne možemo napried, to vide već i naši sasvim neuki ljudi, koji pamte, kako se naši rodoljubi muče, pletu i motaju u ovo posljednjih 30 — 40 godina, pa nikad s mjesta! Ustanovilo se dapače, da nas Hrvata ima posljednjih godina sve to više nepismenih, mjesto da bude manje! Ustanovilo se i to, da se medju gradskim ili gospodskim našim svietom posljednjih godina prodaje sve to manje hrvatskih knjiga! A

ako pismenost u narodu i čitanje knjiga što vriedi (a svakako to nešto vriedi), onda idemo još natrag, mjesto naprijed! Još je važnije to, što se je kod posljednjega popisa ustanovilo, da nas Hrvata u banskoj Hrvatskoj ima za 120.000 (stodvadeset tisuća) manje, nego što bi nas moralo biti! To jest: posljednjih 10 godina rodilo se u banskoj Hrvatskoj za 325.000 duša više nego što je umrlo, pa ipak nas nema za toliko više, jer se je oko 120.000 izselilo! A oni, koji paze, kakvi, momci dolaze na nova-čenje (asentaciju, vizitu), znadu pripoviedati, kako je i ovo, što nas ima, sve to kržljavije, mnogo kržljavije i nesposobnije nego što je bilo prvašnjih godina!

Hoćemo li i dalje? Hoćemo li spomenuti, koliko je narod više dužan? Hoćemo li iztraživati, koliko imamo više bezkućnika? Bi li nas razveselilo, kad bismo doznali, koliko ima više tužbi, a osobito, koliko ima više zločinaca? Bismo li što radostna doznali, da upitamo: Jesmo li posljednjih godina što vriedna stvorili za olakšanje biede zapuštenima, sirotama, slabima i bolestnima? Jesmo li što stvorili za —?

Ali nemojmo pitati. Previše bi nas boljelo, kad bismo morali po istini odgovoriti...

A sve su to, što smo spomenuli i zamučali, sve su to stvari, koje u prosviećenom svietu dolaze, tako reći, same po sebi, jer se danas samo po sebi razumije u prosviećenom svietu, da je pismenih sve to više, da je mladež sve to zdravija i krepča, da je svake biede sve to manje i tako dalje. Sve se to mora danas opažati i kod cigana, koji živu u prosviećenoj državi.

Ali cigani nisu svoj narod, t. j. nisu narod, koji bi imao svoju jednu domovinu i jednu misao, koja bi ih vodila napried; oni živu svaki za sebe, od danas do sutra, bez prošlosti i budućnosti. A u narodu, koji nije od danas do sutra, koji ima svoju domovinu, državu i vladu, svoje uspomene i osnove, koji se ogleda na svoju prošlost i svoju budućnost; — u takvom se narodu ne pita samo za one doduše važne stvari, koje smo spomenuli, nego se pita još i to: Je li taj narod postigao što od onoga, za čim su mu težili djedovi i otci? Je li se učvrstio u misli, koja ga vodi? A što je glavno: Vriedi li u svietu više, nego što je vriedio?

Pitamo li sve ovo i za nas Hrvate, morat ćemo priznati da ne možemo biti zadovoljni.

Istina je: Što se tiče onih najprije spomenutih stvari, ne može se poreći, da smo u koječem dobrom i napredovali. Tako je na pr. seljačko gospodarstvo i imanje, barem u nekim krajevima, mnogo bolje i veće pa ako na pr. kaže, da je negda u zadrugama bilo svega dobra, treba znati, da je u selu bilo 5—6 zadruga, od kojih je nastalo i 50 novih gospodara, a ovi danas imaju svi skupa svakako barem još jedanput više, nego što su imale njihove zadruge. I pismenost i svaka druga obrazovanost svakako je danas kud i kamo veća, nego što je bila pred 20 — 30. a kamo li pred 50 godina. A što smo posljednjih godina u pismenosti zaostali, što je više duga, sirotinje i izseljenika, sve su to važne stvari, koje bi se mogle protumačiti, a da se ipak možda ne bi na koncu pokazalo, da u cielosti idemo natrag. Ne znamo svega toga potanko, ali nam se čini, ako nije u cielom baš mnogo bolje, da nije nipošto gore. No jedno muči sve naše ljude, a to je ono drugo pitanje, naime: kako to, da mi Hrvati ne možemo napried u našoj narodnoj borbi, u našem nastojanju za što većom slobodom, boljom pravicom, za sjedinjenjem cieloga naroda i za što većim našim pravom medju narodima? Što je krivo, da se mi za sve to vrieme, štogod možemo pamtiti, uzalud borimo?

Ovako se mnogi naši ljudi pitaju osobito u posljednje vrieme — poslije rata na Balkanu. — »Eto, Srbi su i Bugari bili stotine godina pod Turčinom, pa su oni eto opet došli do svoje djedovine, a mi Hrvati . . . Što je tomu krivo?«

Ovo je težko pitanje. Pitajte za jednoga čovjeka, koji ne može napried, što mu je krivo, pa ne ćete za svakoga znati odgovoriti. A kako ne bi kud i kamo bilo teže odgovoriti za cieli narod, gdje je na stotine i tisuće krivaca. Ali kad prosudimo prošlost i napredak drugih naroda, pa kad s time prispodobimo našu prošlost, vidimo veliku razliku, koja nam mnogo toga tumači. Ne možemo svega spominjati, zato neka bude dosta ovo:

Mi Hrvati nismo proživjeli mnogo toga, što su proživjeli drugi narodi. A to je važna stvar. Kako je to važno, što je koji čovjek proživio, toga ne treba razlagati, jer čovjek, koji nije ništa proživio, taj je neizkusan kao diete, pa taj medju zrelim i izkusnim ljudima ne može napried.

A evo, što mi Hrvati nismo proživjeli:

Da ne gledamo na cielu tisuću i više godina, odkad se za nas ovdje znade, gdje smo danas, pogledat ćemo samo posljednjih 100 godina.

U posljednjih 100 godina dva su velika dogadjaja silno potresla cielu Evropu i evropske narode, a to je: prvo, francezka revolucija i borba evropskih naroda za slobodu proti Napoleonu, i drugo, ustanak naroda god. 1848. Ova su dva dogadjaja tako važna, te se može reći, da se je u ovim dogadjajima dielio sviet i sreća na svietu, pa je svaki onaj narod, koji u ovim dogadjajima nije sudjelovao — ostao bez diela. A mi Hrvati u ovom prvom dogadjaju nismo sudjelovali ni malo, a u drugom smo sudjelovali samo na pol, i to pol naopako. No da se to bolje razumije, razložit ćemo u kratko važnost jednoga i drugoga dogadjaja.

(»Dom«, God. 1913. Broj 24.)

U posljednjih sto godina dogodile su se u Evropi tako velike promjene, kakvih nije bilo nikada do sada. Te su promjene nastale poglavito prvo time, što su se dva velika naroda, njemački i talijanski ujedinili i oslobodili tudjega gospodstva i stvorili nove države; drugo time, što se je više manjih naroda oslobodilo izpod jarma turskoga (osmanlijskoga), a to su slavenski narodi Srbi i Bugari, zatim Grci i Rumunji, koji su svi osnovali nove države. I tako su u ovo posljednih sto godina nastale dvie velike i četiri manje nove države, da ne spominjemo Belgije, koja se odielila od Nizozemske 1830. i to: Njemačka, Italija, Srbija, Bugarska, Grčka i Rumunjska.

Da se ove velike promjene bolje razumiju, potrebno je, da se znade barem ovo:

Habsburška (austrijska) vladarska kuća okupila je tečajem stotina godina pod svoju vlast velik dio srednje Europe posebice sve njemačke zemlje (t. j. tako zvano njemačko »rimsko carstvo«) i veći dio Italije. I baš, kad se je spremala, da za sve ove države i zemlje stvori jednu vladu i jedan zakon, bez obzira na prijašnje uredjenje pojedinih država i zemalja — bukne u Francezkoj buna (revolucija) god. 1789. do 1793. a novi francezki car Napoleon (Bonaparte) od 1804 uzkomeša iz temelja cielu Evropu. Glavni mu je čin bio, što je dobar dio njemačkih zemalja odciepio od toga »rimskoga carstva«, te

time to carstvo razbio, a povrh toga oteo Austriji Italiju, a kasnije i Kranjsku, Dalmaciju i Hrvatsku s desne strane Save (1809.). Pošto je Napoleon (1806.) pobiedio i Prusku, a Španjolskoj pootavio za kralja svoga brata Josipa, bio je doduše gospodar cieloj Evropi, ali su ga Niemci i Španjolci mrzili. Kad se je još zaratio s Englezkom i s Rusijom, te u Rusiji i strašno postradao (1812.) dignu se proti njemu Prusi, Rusi, Austrija i Englezka i napokon ga svladaju i skinu s priestolja (1815.).

Ova borba za slobodu proti Napoleonu silno je podigla Niemce, tako da su se svi Niemci, bili oni Prusi, Švabe, Sasi, Bavarci i t. d. počeli osjećati kao jedan narod (Dajč ili Deutsch) i sve više se okupljati oko Pruske, koja je taj boj vodila.

Kod nas Hrvata, kao što ni kod Čeha, nije toga bilo. Zašto? Zato, što naš narod, koji je bio pod Napoleonom, ne samo da nije osjećao nikakove sramote ni težkoće pod francezkim vladanjem, nego je ondašnji slovenski pjesnik Vodnik pozdravio francezko vladanje kao oslobodjenje i kao početak nove i slavne narodne budućnosti. Kad je naime Napoleon od slovenskih i hrvatskih zemalja stvorio posebnu kraljevinu, kojoj je dao ime »Ilirija«, izpjevao je Vodnik poznatu pjesmu: »Ilirija, vstani, Napoleon te zove!« Po tom se lako razumije, da hrvatski narod nije vidio nikakvoga razloga, da se oduševljeno bori proti Napoleonu, jer tim i onako ne bi bio ništa dobio. Zato je ovo burno doba prohujalo mimo našega naroda, kao da se to njega ne tiče.

Ali od ove borbe proti Napoleonu još je važnija borba proti tako zvanoj »reakciji« i »restauraciji« koja je iza toga došla.

Kad je naime Napoleon svladan i otjeran na otok Sv. Helene (gdje je g. 1821. umro), složiše se glavni evropski vladari, da opet uzpostave (restauriraju) stari red u Evropi, kako je bilo prije revolucije i Napoleona: svi vladari i vladarčići, koji su u ovo burno vrieme izgubili vladu, imali su se opet povratiti, a u školi, u upravi, u politici, u novinama i knjigama imao je opet zavladati stari duh pokornosti, a nikakva se misao o kakvoj slobodi i o pravu naroda nije smjela pustiti u javnost, a kamo li naučati. To nastojanje vlada i vladara to je t. zv. »reakcija« t. j. protuakcija ili protudjelovanje proti revoluciji. Za ovu reakciju bile su sve evropske vlade, a na čelu im austrijska pod vodstvom glasovitog ministra Metternicha.

Proti ovoj reakciji dizali su se i pojedini ljudi i narodi po cieloj Evropi, najviše u Francezkoj (gdje je vladao brat god. 1793. pogubljenoga kralja (Luj XVIII.), pa u Italiji i Njemačkoj, te već god. 1830. u mjesecu srpnju bukne u Parizu druga, a u veljači 1848. i treća revolucija, kad je ciela Evropa bila kao u plamenu, jer bi sad ovdje, sad ondje nastali nemiri i zahtjevi, da se ukinu težke i nepravedne uredbe i odredbe i da se narodima dade ustav.

Već koju godinu iza one srpanjske revolucije u Parizu 1830. pokaza se nešto života kod Hrvata oko Zagreba. Iz Pariza se naime povratio u domovinu grof Janko Drašković, te on i nekoliko mladića, koji su učili škole u Njemačkoj, na čelu im Ljudevit Gaj, poprimiše onu istu misao, koju je pred dvadesetak godina već Vodnik pozdravio: misao o novoj Iliriji, o jedinstvu i slobodi cieloga našega plemena: Hrvata, Slovenaca, Dalmatinaca, Istrana, Bošnjaka, Kranjaca, Štajeraca i t. d. Uspije im nekako, te dobiše dopuštenje, da mogu izdavati i novine — prve hrvatske novine (1835.).

Sve je ovo više ili manje poznato našim čitaocima, kao što i ono, što je za tim došlo god. 1848. i poslie: to je takozvani preporod našega naroda. Ali kad se malo bolje pogleda za čim su onda i do onda išli vodje drugih naroda u Evropi, za kakvim pravom i za kakvom slobodom, onda se vidi, da su naši preporoditelji bili s malim zadovoljni, jer oni za narod nisu zahtievali gotovo ništa drugo, nego samo narodni jezik u školi i u javnom životu. K tomu su dogadjaji god. 1848. doveli preporoditelje hrvatskoga naroda u takav položaj, te sva Evropa do danas viče na Hrvate, da su i oni bili za reakciju, a proti slobodi i napredku.

Ovo je nama Hrvatima pred prosviećenim narodima mnogo škodilo, i škodi do dana današnjega, a i doma je medju rodoljubima bilo radi god. 1848. nesuglasica, koje nisu ni danas prestale, te nam i to škodi. No uza sve to može se dosta sigurno reći, da je god. 1848. Hrvate spasila, premda su u njoj samo na pol sudjelovali.

(»Dom«, God. 1913. Broj 25.)

Umro je hrvatski povjestničar Tadija Smičiklas.

Bio je siromašnog roda iz Žumberka (za Karlovcem, na hrvatsko-kranjskoj medji), postao je dosta mlad profesorom na sveučilištu, u muževnoj dobi je bio predsjednikom književnoga družtva »Matice Hrvatske«, a pod starost predsjednikom učenoga družtva »Jugoslavenske Akademije«. Medju narodom je došao na glas kao pisac »Hrvatske Povjesti«, kojoj je izašao prvi i glavni svezak (od Muhačke bitke 1526. pa do bana Jelačića 1848.) jošte pod vladom bana Mažuranića (1874.). Medju učenjacima postao je poznat osobito time, što je skupio vrlo mnogo starih listina i starih dokumenata o povjesti Hrvatskoj. Baveć se i politikom, a pristajao je uz biskupa Strosmajera, bio je izabran par puta u sabor. Pod konac Khuenove vlade već je silno popustio, onda je pristao uz koaliciju, za tim uz Tomašića, a napokon se sasvim okanio politike. Za osnivače seljačke stranke znao bi reći: A što ti Radići misle, da će oni sviet preokrenuti — i dodao bi: Seljačka je politika mučeničtvo. — Zaista, — pa zato Smičiklas, kao i toliki drugi, nije htio ni pridahnuti k toj seljačkoj mučeničkoj politici ... Na sprovodu mu je bio i nadbiskup i ban i mnogo druge velike gospode. Imetak je ostavio Jugoslavenskoj Akademiji. — Slava Smičiklasu!

(»Dom«, God. 1914. Broj 24.)

Na bubanj!

Kada tko ne će ili ne može da vrati, što je dužan, dolazi mu pred kuću bubanj, t. j. sud odredi, da mu se imovina silom proda onomu, tko da više. To je dražba. Njegda se je pri tom zbilja bubnjalo, t. j. udarao je pandur u bubanj, da se sviet skupi; a bubnjao je i onda, kad se je proglasivalo, koliko tko nudi, i to prvi, drugi put, pa kad nitko nije dao više, odbubnjalo se i »treći put« — i stvar je bila svršena: čovjek bez svoga, pa i bez krova!

Koliko se dražbi danas kod nas odredjuje, to se vidi iz svakoga broja »Narodnih Novina«, gdje se te dražbe oglasuju; a što se sve može kod ovakve dražbe vidjeti, o tom bi znao mnogo pripoviedati svaki odvjetnik, svaki odvjetnički i sudski pisar. Tu ima takvih stvari, da bi čovjeku srce puklo, — ali pomoći nema: mora biti!

Kad se o tom razgovaraš s kojim odvjetnikom, koji dražbu većinom i vodi, ima ih, koji sami priznaju, da je to često strašno, da je ne samo nemilosrdno, nego i štetno, i to više puta i bez koristi za samoga vjerovnika (dražbovatelja), — ali »drugačije ne može biti, dok priznajemo privatno vlastničtvo«.

I doista: Medju učenim pravoznancima ta je stvar svršena, te je o njoj uzaludan svaki dalji razgovor. Ako je tko dužan, pa ne plati, ima mu se silom uzeti, prodati sve, što ima, dok se dug namiri, pa makar dužnik morao sam, ili sa ženom i djecom, s palicom po svietu. »Svakomu svoje! Kad bi se tu popustilo, onda prestane sve, onda više nema nikakve sigurnosti za vlastničtvo, onda čovjek nije gospodar svomu. Država mora privatno vlastničtvo braniti, pa makar što bilo. Čovjek u »pravnoj« državi (t. j. u državi, u kojoj se poštuje pravo) ne smije nikad doći u pogibelj, da ostane bez svoga vlastničtva, jer kad bi to moglo biti, tko bi se onda brinuo, da što steče i priskrbi, a kamo bi onda došla država! Onda se nitko ne bi brinuo ni radio, nego bi gledao samo, kako bi došao do tudjega. To bi najlakše bilo: uzajmiti, pa ne vratiti! Ne, to ne može biti. Vratiti se mora, pa nastalo, što mu drago. Kad tko ne plati, što je dužan, neka mu se njegovo silom proda, neka ide na dražbu, pa makar baš dužnik ostao bez svega. Tko mu je kriv? Zašto nije platio? Privatno vlastničtvo mora država braniti. Inače nitko ne bi ništa imao. To bi bio socijalizam. A mi ne priznajemo socijalizam ni komunizam, mi priznajemo privatno vlastničtvo. Dok to priznajemo, a to će se morati uviek priznavati, mora biti ovako.«

I još više bi se u ovom smislu moglo reći i napisati, ali bi bilo uzalud. Što više bi se naime u ovom smislu dokazivalo, nijedan se pravedan i razborit čovjek ne bi protivio, da se privatno vlastničtvo ima priznati i poštivati, ali se nikako ne bi mogao primiriti s time, da se radi toga mora ovako postupati, kako se postupa. No mnogi i mnogi, koji osjeća u duši, da je ovo zlo, što i kako se to radi na dražbama baš zato, što i sam

priznaje, da svakomu treba dati svoje, ne zna odgovoriti na one fiškalsko-mudrijaške prigovore, te kad ga pitaju, kako bi on to uredio bez dražbe, ne zna drugo odgovoriti, nego to, da se moralo »pričekati«, t. j. da bi se dražba imala odgoditi, ali onda tek jadan vidi, da dužnika odgadjanje još više upropašćuje, jer za odgodu i za novu dražbu treba nova molba i nova dozvola, a to se sve ima platiti.

Ali one rieči o priznavanju »privatnoga vlastničtva« — ono je samo prašina u oči. Ne radi se o tom, jer nikomu, osobito u našem narodu, kad je govor o ovoj stvari, nije ni na kraj pameti mišljenje, da se dug ne bi imao vratiti, a kamo li kakav socijalizam ili komunizam, nego evo o čem se radi:

Odvjetnicima će biti dobro poznato, da danas sve države priznaju privatno vlastničtvo, pa ipak su mnogim zakonima ograničile pravo vlastničtva, osobito što se tiče utjerivanja dugova. Pravoznancima će biti poznato, da je vjerovnik negda imao pravo dužnika dati zatvoriti (pače u staro doba u rimskoj državi i ubiti!), pa premda se je i takav postupak mogao braniti »priznavanjem privatnoga vlastničtva«, ipak se tako danas ne postupa nigdje, pa zato nije sviet propao. Pa što bi i danas radili njeki vjerovnici i njeki odvjetnici, da nema kakvih-takvih propisa o ovršnom postupku!

Ne radi se dakle o priznavanju ili nepriznavanju privatnoga vlastničtva, ni o socijalizmu i komunizmu, ne radi se o tom, ima li se ili nema dug vratiti i svakomu dati svoje, — jer o tom nitko ne sumnja, nego se radi o tom, da se pojedinci ne služe svojim pravom na propast drugima.

A to i jest zadaća i briga države. Tako mi kao i sav sviet priznaje na pr., da se čovjek može slobodno služiti svim svojim sposobnostima i vještinom (zanatom), jakošću i pameću, — pa ipak država kazni onoga, tko se svojom pameću služi na štetu i propast drugomu, kad ga na pr. vara. Svi priznajemo i država priznaje, da čovjek ima pravo braniti svoj život, pa ipak kazni onoga, tko prekorači pravo samoobrane, ne dopušta dakle, da se čovjek svojim pravom služi neograničeno.

»Što dakle? Zar da država uzme vjerovniku pravo, da utjera svoju tražbinu od dužnika? Pa onda nije nitko više gospodar svomu!«

Ne treba, da država uzme to pravo, nego da ga ograniči tako i toliko, da mu njegovo ostane, a da ipak to ne bude drugomu na propast, — kako ograničuje i mnoga druga prava. A razumije se samo po sebi, da se to pravo, kao i svako drugo pravo, ima ograničiti samo onda i ondje, gdje za to govore očevidni razlozi pravice i obće koristi.

A koliko toga ima kod nas, gdje je očevidno, da se čini krivo! Tko će na pr. reći, da je to pravedno, ako odvjetnik za njekoliko kruna, pače za njekoliko filira svoje zaslužbe, koju mu stranka još duguje (i ne znajući možda pravo za taj dug), vodi dražbu i iztjera čovjeka iz kuće! Ta većinu dražba, rekao bi čovjek, vode odvjetnici za svoje troškove! Ne bi li bilo u redu, da se barem ovo ograniči, pa da se, ne dirajući u to, da se odvjetniku ima njegova zaslužba platiti, ograniči pravo ovrhe radi parbenih troškova? Ovo je bez sumnje tako važna stvar, da bi ona sama izkorienila gadne i sramotne nepodobštine i strahote, kojih su pune odvjetničke i sudske pisarne.

Jednako bi se imalo ograničiti ovršno pravo mjeničnih vjerovnika, mnogobrojnih štedionica-gulionica. Strahote, što tu se dogadjaju, svima su nam poznate. Da ne spominjemo drugo, koliko ima primjera, da čovjek uzimajući novac na mjenicu, pogodi, recimo, 8 po sto kamate, a za tri mjeseca traži vjerovnik od njega 10 po sto, 12 ili više po sto, — ili da mjenicu izplati! Ili ono, što je radila poznata družba u Zagrebu: Primi mjenicu na 600 K, dade za nju 200 K, a utuži 600 K! Ta to su proste prevare i zamke, koje se pokrivaju onim komadom papira, što se zove »mjenica«. A naši sudovi misle, da su tu nemoćni, jer nema zakona. Možda i jesu. Ali ako nema zakona, neka se stvori!

Sve je ovo u svezi sa zaduženošću i prezaduženošću, koja nam mnogima toliko brige zadaje i o kojoj se mnogo govorilo i pisalo, a tko zna, kada će se i kako će se što proti njoj učiniti. Zato bi ograničenje ovršnoga prava barem u onim slučajevima, koje smo spomenuli, zaduženost i prezaduženost u velike barem ublažilo.

Ali za to nema gotovo nikakve nade. Premda dan na dan čitamo u raznim novinama mudre i zabrinute savjete narodu, neka ne pušta zemlje iz ruku, — a kad tamo: stotine fiškala, što su u svoje ime, a što u ime štedionica i banaka dan na dan vode dražbe i izvikuju seljačku zemlju na bubanj. I da dodjete s ovim predlogom o ograničenju ovršnoga prava — sve bi gotovo ustalo proti tomu vičući, da se svakomu mora dati svoje

i da se privatno vlastničtvo ima braniti — pa makar narod propao.

Naš narod, osobito hrvatski seljak, pošten je dužnik. Čovjeka upravo duša boli, kad vidi, kako naš čovjek pati, samo da se oduži. Mnogi donese iz Amerike kući gole kosti, pošto je izplatio dug. A kad čovjek pomisli, da tom svojom krvavom mukom često naplaćuje lakomce i krvopije, pa ipak svoje sirotinje ne spasi od bubnja, — onda se čovjeku smrkne pred očima.

(»Dom«, God. 1913. Broj 26.)

Na bubanj!

Ova mi stvar ne da mira.

Uzeo sam u ruke »Narodne Novine« od 14. srpnja 1913., pa evo šta sam našao: Samo u tom broju oglašeno je 70 (sedamdeset) dražbi nekretnina, najviše dadako seljačkih, i to za dug od ukupno 160.000 K., a nekretnina (zemljište, grunt), koje dolaze na dražbu vriede oko 450.000 K, t. j. blizu pol milijuna. A toliko po prilici oglašeno je dražbi svaki dan, a to iznaša na godinu (jer je svaki oglas uvršten tri puta) 8.400 dražbi, duga oko 20,000.000 (dvadeset milijuna), a vriednost zemljišta, koje u jednoj godini dana dolazi na dražbu, iznaša preko 50,000.000 (petdeset milijuna) K! Računamo li troškove svake dražbe, bila ili ne bila provedena, samo za 30 do 40 K., iznašaju samo ovi troškovi oko 300.000 K, — a to nije zacielo ni trećina svih parnica i troškova; tako te možemo mirne duše reći (a čim dospijemo, izračunat ćemo to što točnije), da narod u banskoj Hrvatskoj plati svake godine (ali to je najmanje!) oko jedan milijun samo odvjetničkih i drugih parbenih troškova.

Ali ostanimo kod onih 70 dražbi na dan.

Izmedju onih 70 dražbi ima ih onaj dan sedam (baš desetina), koje vode odvjetnici, i to zacielo za svoje troškove: jedan za 179 K 98 f., drugi za 150 K, treći za 130 K, četvrti za 120 K, peti za 100 K, šesti za 95 K 90 fil., jedan dapače samo za 15 K 34 fil. Svih ovih sedam tjera dug od 730 K, a traže dražbu nekretnina, koje vriede preko 20.000 K.

Najviše dražbi vode dakako štedionice, i to često za dosta mali dug, dapače i za 93 K! Jedna srbska štedionica traži za dug od 100 K dražbu nekretnina, koje su vriedne 3.182 K, a jedna dapače, takodjer srbska, traži za dug 806 K dražbu nekretnina, koje vriede 18.780 Kruna! — Jedan trgovac traži za dug 17 K 30 fil. dražbu nekretnina, koje vriede 2.400 K. I tako dalje.

Već smo posljednji put napisali, kako naše rodoljubne novine znadu pisati i putiti seljaka, neka ne pušta iz ruku rodjene grude. Ali kakovoga smisla imade ovakovo pisanje i upućivanje, kad eto vidimo, da svaki dan ide na bubanj stotine jutara te »rodjene grude«! Što može seljak misliti, kad čita ovakav nauk i od takve gospode, koja ga s rodjene grude dan na dan bez ikakva obzira i milosrdja tjeraju!

Ili možda ne vjerujete? — Uzmimo evo »Narodne Novine« sliedećega dana 15. i 16. srpnja, pa evo što vidimo:

Na molbu dra. E. Lukinića, odvjetnika u Karlovcu, oglasuje se radi dužnih mu 130 K 90 fil. dražba nekretnina Bare Kolar u Žakanju; na bubanj će i kuća i dvorište uz još osam drugih parcela od kojih samo pašnjak Urenovica vriedi (kako oglas kaže) 200 K, a sve parcele zajedno vriede preko 1350 K, dakle deset puta više. Što će biti, ako Bara Kolar, valjda udovica, ima četvero djece?

Amerika...

Na molbu dr. Živka Kostića u Karlovcima dozvolio je sud radi dužnih 80 K 30 fil. dražbu nekretnina Dušana Idjoškoga u Bukovcu, vriednih 600 K.

Na molbu dr. Mile Stojkovića, odvjetnika u Iloku, dozvolio je sud radi dužnih 275 K dražbu nekretnina Dušana Žigića iz Grabova, svega 19 čestica, koje mjere oko 7 jutara »rodjene grude«, plodne sriemske zemlje.

Na molbu dra. E. Kürschnera, odvjetnika u Požegi, dozvolio je sud radi dužnih 223 K 96 fil. dražbu nekretnina zadruge Stanković u Savskom dolu vriednih 1500 K.

Na molbu dra. A. Gašparca, odvjetnika u V. Gorici, dozvolio je sud radi dužnih 32 K 05 fil. dražbu nekretnina Josipa i Mate Živković iz Brebernice vriednih 3900 K, dakle vriednih više nego sto puta više od duga.

Na molbu dra. M. Kolmara, odvjetnika u Zagrebu, dozvolio je sud radi dužnih 6 K 80 fil. (šest K 80 fil.) dražbu nekretnina Josipa Grižića iz Dužice vriednih 500 K.

Na molbu dra. Benj. Šuperine, odvjetnika u Sisku, dozvolio je sud radi dužnih 10 K (deset K) dražbu nekretnina Ivana Kolarića iz Žirčice, vriednih 600 K.

Na molbu dra. Jos. Kramera, odvj. i jav. bilj. u Karlovcu, radi dužnih 26 K 86 fil. dražbu nekretnina Janka Laića vriednih 1000 K.

Na molbu Ljudevita Poljaka, odvj. i javn. bilje. u Bošnjacima, radi dužnih 63 K 80 fil. dražbu nekretnina Mate Šunura i dr., vriednih 2040 K.

To ih je eto devet samo u dva dana, a medju njima su i poznati rodoljubi.

A da pregledamo »Narodne Novine« od mjesec dana, od godinu dana, od deset godina... Bože, zamračit će nam se pred očima! A da izpišemo jadikovke, uzdahe, suze, prokletstvo, što smo ih mi samo čuli na svoje uši... Da opišemo nemir, brige, besnene noći, nered u kući i gospodarstvu, čega svega ima prije i poslije dražbe, a osobito ako se gospodarstvo i familija raztepe! Ne, toga ne može nitko opisati. Pa ipak, kako se lako po odvjetničkim pisarnama pišu molbe za dražbu i sračunavaju troškovi na filire! A onda u rodoljubnim novinama ona jadikovka, pače prikori seljačtvu: »Ne dajte iz ruku rodjene grude!«

To mora biti jedna velika laž, ili još gore...

Mi smo posebice spomenuli odvjetnike, koji provode dražbe radi svojih troškova. Reći će tko, da nisu samo oni krivi. I doista medju onih 70 dražbi ima ih dosta, preko četvrtina, koje vode, čini se, privatni tužitelji, a još više, koje vode štedionice. No kad prosudimo, da malo ne svaka štedionica ima svoga odvjetnika (a gdje i gdje ima odvjetnik i štedionicu!), možemo mirne duše reći, da barem polovicu ovih dražba vode odvjetnici po miloj volji. To ne treba ni dokazivati. A što se tiče privatnih tužitelja, i tu ponajviše odvjetnik radi sasvim po svojoj volji i u svojem interesu, te stranka često ni ne zna, što odvjetnik radi. I tako se može zbilja reći, da najveći dio dražbi vode odvjetnici.

Na žalost tu medju odvjetnicima raznih stranaka nema razlike; pa zato novine o tom i šute, jer ne će da se zamjere svojim pristašama i braniteljima. Jedne su zagrebačke novine ovih dana doduše na dugo i široko pisale o tom, kako je taj i taj odvjetnik za 3 K i njekoliko filira vodio dražbu na seljački posjed. Ali te su novine o tom pisale samo za to, što je taj odvjetnik njihov protivnik, pa bi to ovoj stvari, za koju se borimo, moglo biti više na štetu, nego na korist. Branit će se naime odvjetnici, da se to piše samo iz političke mržnje.

Mi ćemo si dati truda još i više nego do sada, pa ćemo potražiti po »Nar. Novinama« točno, tko je i za koliki dug tjerao seljaka s toliko spominjane »rodjene grude«, ne će li naši rodoljubi ili prestati buncati, ili ćemo — svi zajedno bez obzira ustati proti ovoj našoj narodnoj nesreći, koja nam narod razseljuje i dom upropašćuje.

(»Dom«, God. 1913. Broj 29.)

Englezi i Francezi.

Ovih dana bila je u Londonu, glavnom gradu Englezke, velika slava. Predsjednik naime francezke republike, t. j. sadašnji glavar francezke države, po imenu Poenkare, došao je u posjetu englezkomu kralju Gjorgju Petomu. Londonsko je gradjanstvo Poenkareja sjajno dočekalo, a kralj ga je Gjorgj vladarski primio, pogostio i pozdravio, pa se sad na cielom svietu piše o zdravicama, što su ih ova dvojica jedan drugomu izrekli, i razpravlja o važnosti toga dogadjaja, što se je prijateljstvo izmedju Englezke i Francezke ovako srdačno i pred svietom pokazalo. A i jest to važna stvar, jer Englezka je najmoćnija pomorska država na cielom svietu, koja ima velikih posjeda (kolonija) u svih pet dielova svieta (u Evropi, Aziji, Africi, Americi i Australiji), prva tvornička (industrijalna) država na svietu i jedina država, u kojoj zbilja odlučuje sabor (parlamenat). Bez Englezke se danas ne može u svietu ništa dogoditi, a još manje proti njoj. A i Francezka je bogata, prosviećena, velika i jaka; i ona ima dosta velikih posjeda u svim dielovima svieta, u tvorničtvu u obće jedva zaostaje za Englezkom, u njekim granama tvorničarstva ju i nadkriljuje, a u novčanom bogatstvu i prosvjeti Francezka je svakako na prvome mjestu.

Pa i ako su osim ove dvie države još dvie silne države u Europi, naime Rusija i Njemačka, a jedna u Americi, t. j. Sjedinjene države, — ipak je sporazum i sloga ovih dviju najzapadnijih i najstarijih evropskih država upravo odlučna za gospodarstvo (osobito za trgovinu i novčarstvo), a po tom i za politiku i prosvjetu cieloga svieta.

Ali je sporazum ovih dviju država vrlo važan dogadjaj i zato, što su one stotine godina bile u mržnji, neprijateljstvu i u krvavoj borbi. Iz te je borbe Englezka izašla jača, a Francezka slabija. Tu je dakle dvoje, što bi bilo vriedno razložiti, naime prvo: Što je Engleze podiglo i ojačalo, a Franceze oslabilo?

Razumije se, to su težka pitanja. O onom prvom trebalo bi napisati čitave knjige, t. j. razložiti, što se je u svietu dogodilo barem posljednjih 150 godina, a u to mi ne možemo sada ulaziti. A ni na ono drugo pitanje, naime: Što je Engleze ojačalo, a Franceze oslabilo? Ni na to nije lahko sa stalnošću odgovoriti. No budući da se ova dva naroda englezki i francezki, silno razlikuju po cielom životu i mišljenju, što se vidi i u njihovoj prošlosti, bit će možda za nauk nama malima dosta, da upozorimo na te razlike.

Prije svega nema nikakve sumnje, da je Englezkoj mnogo pomoglo i da joj pomaže to, što je ona na moru, na otoku. To joj je pomoglo zato, što se je u njoj rano razvila trgovina, kao i kod svih pomorskih i primorskih naroda. Ali joj je pomoglo još više zato, što nije bila upletena u sve one stoljetne smutnje i ratove, koji su se vodili na susjednom kopnu. Istina je, Englezka je u mnogim evropskim ratovima sudjelovala dogovaranjem i novcem (osobito novcem!), ali joj se nikad nije dogodilo, da bi ju tudja vojska onako poplavila i opustošila, kako je na pr. Njemačka opustošena za 30 godišnjeg rata prije 300 godina (1618. do 1648.). Dok su evropski narodi, Francezi, Nijemci, Švedi, Španjolci u ratovanju, svadjama, prepirkama, nemiru i neredu sve više slabili. Englezi su trgovali, po malo sviet osvajali, radili i uredjivali se.

Drugi je glavni uzrok englezkoj jakosti u ovom:

U Englezkoj od vajkada do danas imadu glavnu rieč posjednici zemljišta, zemaljska gospoda, lordi, kako kažu Englezi. To je sasvim nešto drugo, nego ono, što je bilo u Francezkoj, gdje su najprije kraljevi zemaljsku gospodu (velikaše) tako pritisnuli, da je napokon vladao kralj sam sa svojim činovnicima

(često i sa ženama), a onda je pred 100 godina došla revolucija, koja je zemaljsku gospodu sasvim uništila, te od onda Francezkom vladaju školana gospoda, advokati, novinari, novčari.

Ovo je bez sumnje velika i glavna razlika izmedju ova dva velika naroda, a ta je razlika imala i vrlo važne posljedice. Kad znamo za ovu razliku, lako razumijemo i ovo: Englezi su veliki protivnici novotarijama, oni su u svem skoro starovjerci ili konservativci. Nigdje se na pr. na svietu još i danas tako strogo ne pazi na vjerske propise, kao u Englezkoj. Tako na pr. premda su Englezi (i to radi politike) postali protestanti (lutorani), ipak nisu ukinuli biskupa i nadbiskupa, nego je to ostalo skoro sasvim onako, kako je bilo, dok su bili rimokatolici. Nigdje se nedjelja tako strogo ne svetkuje, kao u Englezkoj. A tako je u svem, osobito u domaćem (obiteljskom) životu. Tako je u Englezkoj na pr. ženska razkalašenost gotovo nepoznata. Sasvim je protivno kod Franceza. Francezima nije ništa preko noći napraviti revoluciju i sve okrenuti na glavu, dapače ukinuti koledar i kršćansku vjeru! Zato Francezi imaju danas već treći put republiku: najprije su imali kralja, onda revoluciju i republiku, za tim cara, pa opet kralja, pa republiku (1848.), pa cara, pa opet republiku (1871.)! A sve to vode školana gospoda, pravoznanci i novčari, tako zvana buržoazija (gradjanstvo).

(»Dom«, God. 1913. Broj 27.)

Prosvjeta.

»Što hoće slobodni mislioci?« Pod ovim naslovom piše u »Hrv. Zastavi Ist.« učitelj Josip Marić:

»Slobodnim misliocima zovu sebe oni ljudi, koji se, ali samo jezikom, u svom radu, u svom mišljenju ne obaziru ni na kakav ugled bilo svjetovni, bilo crkveni, već sve sami izpituju ili iztražuju držeći za istinu samo ono, što su tobože sami izpitali i dokazali. Već na prvi pogled svakomu je razumnom čovjeku jasno, da slobodni mislioci hoće neuke da zavedu, jer nije moguće ... tvrditi, da nam je slobodno misliti ... e je dva puta dva pet, a ne četiri ... Mi dakle ne smijemo uviek slobodno misliti, t. j. ne obazirati se na ugled drugih ljudi, koji su

prije nas ovu ili onu istinu našli ili dokazali, već moramo vjerovati, pošto nismo sposobni, da im protivno dokažemo. Ali slobodni mislioci ni ne idu za tim, da zanieču svaki svjetovni ugled, t. j. da ne vjeruju u istine, koje je znanost odkrila, nego je njima do toga, te niječu tobože svaki ugled, zabace crkveni, po tom i vjeru. Slobodni su mislioci dakle zakleti neprijatelji vjere, naročito katoličke Crkve.«

Dalje piše, kako je god. 1909. buknula u Barceloni (u Španiji) buna, u kojoj je »poživinčena svjetina, a poživinčili su ju slobodni mislioci uzevši joj vjeru u Boga, mrcvarila i klala ljude, razarala bolnice, pustošila crkve i samostane, otvarala liesove, palila kuće. Tako eto slobodni mislioci usrećuju narode!« Svemu ovomu veselili su se, kaže se dalje, svi, pa i hrvatski slobodni mislioci. Dobili su doduše, kaže, malu groznicu, kad je vojska bunu ugušila, ali kad je španjski kralj potvrdio smrtnu osudu vodje slobodnih mislioca, Francezka Ferrera, počeše se prietiti u svojim novinama, a u Španiji nastade nova buna. Članak će se još nastaviti.

Ovakvo pisanje ne prosvjećuje naroda. Iz ovoga pisanja nitko se ne može istinito uputiti, što su to zapravo ti »slobodni mislioci«, koji čine tolike strahote. Tu se kaže, da slobodni mislioci hoće da narod zavedu, jer tvrde, što nije moguće tvrditi, naime tvrde, da je slobodno misliti, da je dva puta dva pet, a ne četiri.

Da u ovom pisanju nema ništa drugo, ovo je dosta, da se vidi, kako je g. učitelj Marić nepromišljeno pristupio k ovomu poslu, da razloži, što su to »slobodni mislioci«. Tko bi naime što držao do ljudi, koji tako što tvrde i naučavaju, — da je dva puta dva pet? — To mora biti nekako drugačije, pa i jest, kako ćemo vidjeti.

Marićevo je pisanje nejasno. Kaže se tu, da se slobodni mislioci samo jezikom ne obaziru na nikakav ugled. Po tom bi čovjek sudio, da se u istinu obaziru na njekakav ugled, ali samo kažu, da se ne obaziru, no pisac ih dalje pobija u tom, što se ne obaziru na nikakav ugled, dokazujući, da mi moramo mnogo toga vjerovati ugledu dobrih ljudi. Dalje pak piše, da ti slobodni mislioci ne idu za tim, da zanieču svaki ugled, nego samo za tim, da zanieču crkveni ugled. Što će se dakle čitalac naučiti iz ovakvoga nepažljivoga i nepromišljenoga pisanja?

Po svem se čini, da piscu i nije do toga, da čitaoce što nauči, nego da ih podjari protiv tih slobodnih mislilaca, t. j. protiv neprijatelja Crkve. Neka bi bilo. Ali tu treba paziti, da se nešto zbilja razloži i dokaže. A za taj posao nije zgodno iznašati, što se je dogodilo tamo negdje u Španiji, jer toga ne može ni obrazovan čovjek pravo prosuditi, a kamo li će neuk! Što mi ovdje znamo, zašto je u Barceloni bila buna? Što mi ovdje znamo, je li i koliko je bio kriv onaj Ferrer? Ovo sve može biti istina, kako je »poživinčena svjetina« robila, razarala i palila, ali je drugo pitanje, tko je tomu kriv. Eto, u Zagrebu je u jesen god. 1902. svjetina razbijala dućane i prouzročila štete preko 50.000 K; tu nisu sudjelovali nikakvi slobodni mislioci, nego ljudi, koji se po svoj prilici slažu s »Hrv. Zastavom Ist.« i s g. učiteljem Marićem, pa što bi on, što bi njegovi prijatelji rekli, da tko napiše, da su onu zagrebačku svjetinu poživinčili gospoda Marić i Ivanek?

Što su slobodni mislioci — to je dobro poznato već davno, davno, osobito posljednjih sto godina. G. učitelj Marić, i njegovi sumišljenici mogli bi svojim čitaocima pisati istinu o slobodnim misliocima, pa ipak bi ih mogli razložno pobijati, a gdješto možda i pobiti. Dosta bi bilo reći, što je istina, naime: da su slobodni mislioci ljudi, koji ne vjeruju, da je Bog što ljudima objavio, — pa ih u tom pobijati. K tomu bi mogli još dodati i to po istini, koliko su ti slobodni mislioci počinili zla, pa bi i time mnogoga od njih odvratili, a uz put svakoga, tko bi ovakvo istinsko i razložno dokazivanje čitao, koliko toliko i prosvietlili, jer prosvjeta i nije drugo, nego poznavanje istine.

Ali se čini, da se ova gospoda svakakvoga razlaganja nerado laćaju. To je njihova slaba strana.

(»Dom«, God. 1913. Broj 27.)

Malo nauka.

Kako je našim čitaocima poznato, stranka prava, koja je bila pociepana već na četiri strane, pa se prije dvie godine bila sva sjedinila — opet se je dne 19. svibnja o. g. razciepila, te dr. M. Starčević i drugovi izdaju opet posebne svoje novine

(»Hrvat«, kojemu je urednik Drag. Hrvoj), gdje se mnogo piše o tom razkolu. Kako se ima taj razkol prosudjivati, o tom nismo nakanili pisati, nego ćemo za uputu našim čitaocima zabilježiti glavne stvari, ne bi li se iz toga zla štogod naučili.

U novinama jedne i druge odciepljene strane mnogo se i premnogo pisalo o tom, čija je »Hrvatska«, t. j. čije su novine »Hrvatska«, koje su došle u ruke protivnicima M. Starčevića. Ova razprava o tom, čije su novine, tim je čudnija, što postoji ugovor o tom, čije su novine, i što su taj ugovor sastavljali odvjetnici, dakle ljudi vješti zakonu, — pa ipak po novinama jedni tvrde, da su novine vlastničtvo Hrv. kat. tiskovnoga družtva, a drugi da su vlastničtvo vrhovne uprave stranke prava! Sad, ili taj ugovor nije jasno sastavljen, ili njeki ljudi očevidnu stvar pobijaju, — nikako tu nije sve u redu, — kako bi se s pravom moglo očekivati od ljudi, koji imaju volju, da dobiju u ruke upravljanje ciele domovine.

Čim se je razkol dogodio, javili su se na jednoj strani M. Starčević, Ivan Peršić, Kerubin Šegvić, Stj. Zagorac i Drag. Hrvoj (i to u »Hrv. Pokretu«, dok nisu imali svojih novina), a na drugoj Aleks. Horvat, Fran Milobar, Karlo Bošnjak, Tomo Kumičić i Iv. Frank, — svi s podpisima, čega prije nije bilo, ili je bilo riedko. U svim tim prepirkama nije bilo ništa osobito, osim što je Drag. Hrvoj bez obzira izpripoviedio koješta, što je znao, od Fr. Milobara, kojemu je do onda, kako sam piše, bio sliepo odan. No za malo vremena povukli su se na jednoj i drugoj strani na stranu svi, osim dra. M. Starčevića na jednoj i dra. Vlad. Prebega na drugoj strani. Prebeg piše vrlo blago, pomirljivo, sve za ljubav i slogu, dok je M. Starčević u svom pismu, koje je tiskano razaslao pristašama, a i kasnije u »Hrvatu« oštar i nepomirljiv, tako, da su ga protivnici već predali sudu. U »Hrvatu« je priobćeno njekoliko pisama, u kojima se odobrava postupak M. Starčevića, dok »Hrvatska« piše, da ima takvih pisama više, ali ne će da ih objelodani, da se nesloga ne poveća. Nesloga je, naravski, nastala i medju pravašima u Bosni i u Dalmaciji, gdje se digoše osobito proti dru. Krstelju, odvjetniku i načelniku u Šibeniku. (Krstelj pristaje uz M. Starč.).

No razkola i svadje u stranci prava već je bilo toliko, da je to mnogima, čini se, dodijalo. No zanimljivo je kako se je »Hrvatska« narugala cielomu tomu razkolu, dapače cieloj stranci prava. Njezin naime dosta poznati suradnik Zvonimir Vukelić (koji se podpisuje »Zyr Xapula«, a bogzna, kako se to čita) piše, da je to posve u redu, što izlazi »Hrvat« kao »središnji organ« (t. j. glavne novine) »vrhovne uprave stranke prava za sve hrvatske zemlje«; bilo bi pače, kaže dobro, da i vieće stranke prava izdaje svoje novine za sve hrvatske zemlje, a osobito bi bilo, kaže, zgodno, da se izdaju novine pod naslovom »Hrvatski razkolnik«, »glavne novine razkolnika stranke prava za sve hrvatske zemlje«. Kolikogod je ova šala kao šala zgodna, toliko dokazuje ili to, da se pred velikim dielom našega hrvatskoga naroda možeš slobodno sprdati s ovako ozbiljnim stvarima, kao što jedna stranka, koja nastoji o jedinstvu svih hrvatskih zemalja, — ili pak, da ta stranka nije više ništa ozbiljna, nego jedna otrcana sprdačina, da prostite. Ne mislimo tako zato, što je jedan novinar, koji za plaću ima napisati toliko i toliko redaka, iztresao onu sprdnju, nego zato, što se tako obćenito misli, pa zato nitko nije u »Hrvatskoj« ni prigovorio radi one sprdnje.

I tako sve se čini, da bismo se povodom ovoga razkola mogli ne samo malo, nego dosta naučiti. Čini se naime, da su se nekoje misli, njeki ljudi i njihov rad — sasvim preživjeli, tako da je mnogo toga već smiešno, što se još do jučer držalo za uzvišeno. Da, vrieme leti, mnogo smo u posljednje vrieme doživjeli i preživjeli, pa je sasvim naravski, da će koješta za koje vrieme u ropotarnicu. Bilo je već i vrieme.

(»Dom«, God. 1913. Broj 28.)

Radi ono »malo nauka«, što smo ga htjeli dati našim čitaocima iz razkola u stranci prava »Hrvat« se strašno oborio na braću Radiće veleći, da su zloradi, da misle, kako su oni najbolji političari, da su valjda nakanili »opet« u slogu s frankovcima i s Dežmanom (urednikom »Obzora«), ali da bi morali biti oprezni, kad govore o razkolu, jer se je i njihova stranka već više puta razkolila, i to, kad se je odciepila napredna stranka, koju su, kaže, osnovali Radići, i kad su izašli iz stranke »najviđeniji« članovi dr. Korporić, dr. Krištof i »toliki drugi«.

Mi smo se začudili, kad smo vidjeli, da »Hrvat« započinje opet svadju, jer nikako ne razumijemo, što je tomu razlog. Nama

nije bilo ni na kraj pameti ništa drugo, nego da na onaj način uputimo čitaoce o dogadjajima u stranci prava. Sada vidimo, da ono naše pisanje nije bilo baš potrebno ni zgodno, ali zlo mišljeno nije bilo, a nezgodno je izašlo baš zato, što se nismo htjeli miešati u taj spor, pa nismo rekli jasno, što mislimo. Mi se ni sad ne ćemo miešati, a »Hrvat« neka slobodno misli, da smo za frankovce. No iz našega se pisanja jasno vidi, da mi razkol u stranci prava držimo za zlo, kao što i to, što se sa strankom prava može sbijati onakva sprdnja. »Hrvat« je pak razumio stvar tako, kao da smo mi pisali, da je stranka prava sprdačina.

Što se tiče seljačke stranke, u njoj nije bilo razkola, jer dr. Krištof nije stupio u drugu stranku, a nitko, tko je iz seljačke stranke izstupio, nije nikoga za sobom poveo, niti osnovao druge strankef A upravo je čudno, što »Hrvat« piše za naprednu stranku, da su ju osnovali Radići. Ta napredna je stranka bila osnovana prije seljačke!

Nama nije nikada bilo, a osobito nam sad nije do prkosa, svadje i jer je toga bilo previše, a uvjereni smo, da tako misle i gospoda oko »Hrvata«, pa se nadamo, da je ovo prvi i posljednji nesporazumak medju »Domom« i »Hrvatom«.

(»Dom«, God. 1913. Broj 29.)

Proti nepismenosti u Bosni i Hercegovini.

Djeca u Bosni i Hercegovini ne moraju u školu, ako roditelji ne će, kako je dosta dugo bilo i u banskoj Hrvatskoj i u drugim zemljama. Zato je sasvim naravski, da u Bosni ima mnogo nepismenih, i to više kod katolika, nego kod pravoslavnih. To je vrlo zabrinulo njekoje rodoljube, pa se našao čovjek, koji je zaslužio, da mu za ime i za rad njegov sazna cieli hrvatski narod, a to je redovnik sv. Franje i ravnatelj franjevačke gimnazije u Širokom-briegu u Hercegovini, otac Didak Buntić. Evo što je taj vriedni prijatelj narodne prosvjete učinio: Našao je 16 pismenih seljaka, te ih uz pripomoć učitelja Ostojića uputio, kako će učiti druge seljake čitati, onda se svi dali na posao. Učenje je počelo 1. veljače 1913., a trajalo je do 1. srpnja, dakle pet mjeseci. Naučalo se u seljačkim kućama, ponajviše večerom, a u nedjelju bi otac Buntić kod crkve izpitivao, i na dalji rad i napredak putio. Dne 1. srpnja obdržavao se je kod samostana u Širokom-brijegu izpit. Bila je to prava slava, jer je učenika bilo do 1000 (jednu hiljadu!), medju njima brkatih ljudi i udatih žena, pa zato nije nimalo čudno, što je ta slava navieštena gruvanjem topova i što je prostor oko crkve i samostana bio okićen zelenilom i hrvatskim zastavama. Na izpit je došao i franjevački pokrajinski poglavar (provincijal) i od oblasti kotarski predstojnik.

Ovo dokazuje, da još imamo ljudi i rodoljuba. Što bi se dalo učiniti, da ih ima više! Što bi bilo, kad bi ravnatelji naših gimnazija i toliki profesori gimnazijalni i sveučilištni, pa toliki djaci sveučilištni (ili barem oni, koji uživaju godišnje potpore ili stipendije) — što bi se učinilo, da svi ovako porade! Ali »to nije njihov posao«! Da, istina je, to je posao siromašnoga fratra mučenika, koji je i do sada, stotine godina čuvao pod turskim jarmom kršćansku vjeru i prosvjetu i narodnu našu misao.

Čast fratru Buntiću! Čast njegovom pomagaču, učitelju Ostojiću! A čast i franjevačkim poglavarima, koji su mu ovaj božji posao dopustili!

(»Dom«, God. 1913. Broj 29.)

Što je pravo medju narodima?

Kad se pitamo, rad šta je nastao ovaj strašni drugi rat na Balkanu (Srbija i Grčka proti Bugarskoj) dobivamo za odgovor· Do rata je moralo doći radi toga, što bi inače Bugarska bila prejaka, a tim bi se poremetila ravnoteža medju državama na Balkanu. Kad bi Bugarska dobila sve ono, što je dielom osvojila, a dielom zahtievala, bila bi ona tako jaka, da bi danas sutra mogla uništiti najprije samostalnost Srbije, a anda i Grčke, a onda bi bila pogibeljna i većim susjednim državama: Rusiji i Austriji, a iz toga bi mogli nastajati opet novi i još strašniji ratovi, sve na štetu gospodarstva, prosvjete i obćega napredka, pa makar i ratom. Zato se je Rumunjska odmah poslie prvih bugarskih pobjeda javila zahtievajući, neka joj Bugarska odstupi

komad svoje zemlje. I skoro nitko nije radi toga Rumunjskoj prigovorio, premda je taj zahtjev došao, štono rieč, iz neba u rebra: Bugarska se tukla s Turskom, izgubila u boju desetke tisuća ljudi, a sad eto ti susjeda, koji zahtieva: »Daj ti sad meni nešto, kad si toliko dobila!« I Bugarska je, kako je poznato, pristala. Kad se na to javila Srbija, a Bugarska nije popustila, te je radi toga došlo izmedju njih do rata, eto opet Rumunjske, gdje šalje svoju vojsku preko Dunava u Bugarsku, sve u misli, da zaprieči, da se ni Srbija ne ojača, ako sruši Bugarsku.

Ali ima još nešto. Svi se još sjećamo, što smo čitali u novinama, kako je Srbija bila prodrla sa svojom vojskom od Jadranskoga mora i osvojila Drač na moru, ali je za kratko vrieme morala taj grad i cielo albansko primorje ostaviti. Isto je tako Crna Gora morala ostaviti Skadar, premda se je bio predao. Zašto? Zato, što su to zahtievale velike države, posebice Austro-Ugarska i Italija, veleći, da to njima ne bi bilo u prilog niti u korist, kad bi Srbija došla na Jadransko more.

A sad malo da stanemo, pa upitajmo. Je li sve ovo pravo? Kaže se, da je pravo, kad je »svakomu svoje«. A priznaje se i to, da država i narod ima pravo na ono, što pridobije svojom snagom, pa makar i osvoji oružjem, ratom. Malo se naime pita, je li koji rat pravedan. Pa kako sad, kad se koja država ratom ojača, može doći druga, pa kazati, da joj neda dalje, da ne bude prejaka? Nije li to štono rieč, samo jal ili nenavist, po onoj: Zašto bi ti više imao, nego ja?

Prije svega treba kazati, da tu baš mnogo ne hasni pitati, je li to pravo ili krivo, što uradi koja država, jer ako je krivo, tko joj što može, ako je ona jača? No premda je to tako, ipak je istina i to, da i države, jedna više druga manje, drže za pravo ono, što i sav prosviećeni sviet, pa državnici i političari nastoje, da barem na oko dokažu, da imaju pravo. Ali ima još nešto, i to ovo: Od kada razne evropske države imadu sve to više posla jedna s drugom, dogodilo se već više puta, i to istom u novije vrieme, da su se prvi ljudi više država (i to vladari, ili njihovi poslanici) sastali, te ovo ili ono u ime svojih država ugovorili i obvezali se, da će se toga držati, da će na pr. priznati samostalnost tomu i tomu narodu, da će priznavati ove ili one granice, da ne će robiti tudjih ladja i t. d. Takvi su se sastanci obdržavali obično poslie kakvoga velikoga rata, u kojem je ratovalo više država, pa je trebalo, da svi za-

jedno sklope mir. Prvi je takav mir, u kojem je sudjelovalo više država, sklopljen god. 1648. u Monastiru u Vestfalskoj (u Njemačkoj) poslie 30-godišnjeg rata, koji je trajao od 1618. do 1649., i u kojem su ratovale njemačke države medju sobom i s Češkom, a umiješala se i Španija, Holandija, Švedska i Francezka. Taj se je rat, koji je uništio samostalnost Češke države, vodio za gospodstvo katoličke Crkve (proti protestantima) i za prvenstvo habsburške kuće. U tom vestfalskom miru priznata je medju ostalima ravnopravnost protestanata (luteranske) vjere, a priznate su i dvie nove države, i to republika Švicarska i Holandija (koja je kasnije proglašena kraljevinom). Za 65 godina (1713.) sklopljen je mir u Utrechtu (u Holandiji), u kojem se prvi put spominju razlozi »ravnoteže«. Znamenit je zatim bečki mir i kongres god. 1815., koji je poslie ratova s Napoleonom uzpostavio stare vladare i države. G. 1856. sklopljen je poslie rata Turske, Englezke i Francezke proti Rusiji mir u Parizu, da je tu prvi put u sporazum evropskih država stupila i Turska. Od onda se govori i o evropskom »koncertu« (»koncert« znači zapravo natjecanje, a onda sudjelovanje). Poslie rusko-turskoga rata 1877. god. obdržavao se kongres velikih država u Berlinu, na kojem su sudjelovale već i dvie nove države: Njemačka i Italija, tako da je od sada bilo sedam velikih vlasti (a osmom velevlašću prozvano je za šalu novinstvo ili štampa). Na tom je kongresu priznata samostalnost triju novih država: Rumunjske, Srbije i Crne Gore, a priznata je i Bugarska pod turskim vrhovničtvom.

Sve ono, što je na ovakvom zajedničkom vieću raznih država ugovoreno i podpisano, toga se naravski moraju držati u prvom redu one države, koje su kod toga sudjelovale, a onda naravski i druge, jer bi inače imale proti sebi sve one države, koje su kod sklapanja ugovora sudjelovale. I tako su se ovakvim zajedničkim državnim ugovorima malo po malo države tako povezale i obvezale, da danas ima dosta toga, za što se može stalno reći: to jedna država smije, a to ne smije. Nema tu dakle nikakvoga zakona ni pravila, što koja država smije, a što ne smije, nego su tu ugovori medju državama (obično zvani protokoli ili zapisnici). Osim toga ima skoro svaka država više posebnih ugovora, pogodbi ili konvencija, s drugim državama, a napokon obstoje medju svima, a i medju pojedinim državama od starine običaji, kojih se medju sobom drže. A sve ovo: zajed-

nički i posebni ugovori i običaji medju državama i narodima — sve to zajedno odredjuje, što je medju narodima i državama pravo i što se smije: a sve se to zajedno zove medjunarodno pravo.

Ali ovo »medjunarodno pravo« ne samo da nije podpuno, jer ni iz daleka ne odredjuje, što se smije, a što ne smije, nego nije ni sigurno. A nije sigurno zato, što nema sile, koja bi mogla na pr. koju jaku državu ili više njih prisiliti, da to pravo poštuje. Tako na pr. mnogo je toga odredjeno na kongresima u Parizu i Berlinu, što je ostalo samo na papiru. Koliko je puta na pr. zajamčeno Turskoj, da se ne će dirati u njezin posjed, pa evo, što se prošle i ove godine dogodilo! Velevlasti, koje su na pr. u pariškom ugovoru zajamčile Turskoj njezin posjed, mirno su gledale, kako se od Turske odkida komad po komad.

Po tom bi tkogod mogao reći, da u medjunarodnom pravu odlučuje onaj, tko je jači, t. j. sila. Ali nije baš tako. Prije bi se moglo reći, da tu odlučuje ono, što je zgodnije, koristnije, bolje. Kad se na pr. radilo o Turskoj, nije se pitalo, smije li se u Tursku dirati i smije li joj se uzeti, što je njezino, nego se je pitalo, hoće li to biti bolje za čovječanstvo — i za prosvjetu. Pa i ovih dana, kad se radilo o tom, što će dobiti Srbija, što Bugarska, spominjalo se doduše, da je dio Makedonije pripadao nekada Srbiji, ali to nije bio glavni razlog nego to, da Bugarska ne bude prejaka, a Srbija da dodje bliže egejskomu moru. Pa tko bi i iztražio, što je kada čije bilo!

A to je, kako se vidi, sasvim nešto drugo, nego u privatnim parnicama. Koliko se papira izpiše, koliko se potroši na mjernike i komisije, dok se nadje, gdje je »stara medja« ili kako se ovo ili ono dogodilo! Koliko se puta dogodi, da vjerovnik-bogataš iztjera dužnika-siromaka iz njegove kućice, — dok bi koristnije i bolje bilo, da ga sasvim ne uništi, — kako se evo čuje, da velike vlasti ne će dati Bugarsku sasvim uništiti.

Postupak je dakle u medjunarodnom pravu sasvim drugačiji, nego u privatnom, te ide sasvim za drugim ciljem: u privatnom se pravu nastoji, da sve bude kako je bilo, dok se u medjunarodnom pravu gleda na to, kako bi imalo biti, da bude koristnije, bolje. I tu je osobito vriedno iztaknuti, da državnici i političari danas sasvim otvoreno zahtievaju ovo ili ono, jednostavno zato, što to zahtievaju životni interesi njihove države, t. j. njihova životna korist, — i to im je jedini razlog, a za kakov

drugi pravni razlog i ne pitaju. A zahtievajući ovako otvoreno, da im se dade živjeti, moraju to priznati i drugim državama, i tako se stvara najjači razlog za svako pravo — da se svakomu dade živjeti. Istina je doduše, da i tu jači i pametniji bolje prolaze na račun slabijih, — ali je ovo svakako jedna vrlo zdrava misao.

Vriedno je razmišljati, ne bi li bilo bolje, kad bi se i u privatnom pravu počelo suditi onako, kako se postupa u medjunarodnom pravu, t. j. kad bi se više gledalo na potrebu života i na budućnost, nego na umišljeno pravo i prošlost.

(»Dom«, God. 1913. Broj 31.)

Poslie promjene komesarijata

ima mnogo toga, što bi trebalo ne samo zabilježiti, nego i razložiti. Mi ćemo spomenuti samo najglavnije.

Kr. povjerenik Škrlec pozivao je k sebi na dogovor političare raznih stranaka i svi su se odazvali osim g. M. Starčevića, koji je odgovorio pismeno, da po zaključku svoje stranke (još od g. 1911.) ne može doći na dogovor, ali da njegova stranka ne će smetati nastojanju kr. povjerenika, da po kraljevoj odredbi uzpostavi ustav. Bili su kod kr. povjerenika i »frankofurtimaši«, te su mu rekli, da oni ostaju kod svoga programa, a to je ravnopravnost Hrvatske i Ugarske u carevini, a uz to su naglasili, kako je pok. A. Starčević rekao, da ne pozna dva naroda, koji bi jedan drugoga tako trebao, kako trebaju Hrvati i Magjari jedni druge. Osim toga je njihova »Hrvatska« pisala više puta, da bi Hrvati mogli pristati i uz »unionizam«.

O tom »unionizmu« sad se opet dosta piše, i to zato, što je novi kr. povjerenik dobio zadaću, da uzpostavi ustav, ali uz nepromienjenju državopravnu svezu s Ugarskom. Ta državopravna sveza s Ugarskom — to je taj »unionizam«, a za pravo znači to »zajedinstvo« ili »zajednica« s Ugarskom. Političari, koji su zagovarali i branili ovaj »unionizam« s Ugarskom i s Magjarima, zvali su se »unionisti«, a zvali su ih i »magjaronima« i »nagodbenjacima«, jer su pristajali uz Magjare i priznavali nagodbu od god. 1868., u kojoj je taj unionizam uzakonjen. Kako je poznato, sve su druge stranke osobito pravaši (stranka prava),

bile proti »unionistima«, koje su prezirno nazivali »magjaronima«. Oko toga unionizma i nagodbe vrtjela se je sva naša politička borba posljednjih 44 godina; sve je išlo proti »unionistima«.

Danas je, čini se, drugačije. Kr. povjerenik izviestio je hrv. ministru Pejačeviću, da su sve stranke za uzpostavu ustava (t. j. da se ukine komesarijat i sazove sabor), i to na temelju nagodbe. I kr. povjerenik skoro ima sasvim pravo kad eto i jedan dio najljućih negda protivnika nagodbe, naime jedan dio stranke prava, pristaje uz unionizam. Unionizam i priznavanje današnje nagodbe nije doduše isto, ali je već dosta blizu.

No krivo bi, čini se, bilo misliti, da se radi toga i jest razcepila stranka prava, što je jedan dio pristao uz unionizam. To, po našem sudu, ne bi bilo razložno, jer je i utemeljitelj stranke prava, Starčević, bio za unionizam, t. j. za zajednicu s Ugarskom. Razlog razkolu treba po svoj prilici tražiti u tom, što se je ovih dana očevidno pokazalo, a to je, što je »Hrvatska« hvalila one unioniste, kojima se obično kaže »magjaroni«, a kudila koaliciju, te zagovarala osnovu, da bi se s tima »magjaronima« mogla voditi u banskoj Hrvatskoj »veliko-hrvatska« politika, dok koalicija vodi (piše »H.«) »velikosrbsku« politiku. A u tom grmu bez sumnje i leži zec, i to sa tako dugim ušesima, da je upravo čudo , što se njeki pričinjavaju, da ga ne vide. »Hrvatska« ima naime sasvim pravo, kad piše, da je »unionizam« i »unionizam« razlika. Dabome, da jest! A tako je razlika i nagodbenjačtvo i nagodbenjačtvo. Ali tko hoće, da u mutnom lovi, taj sve to smieša i zamuti, pa stane vikati »dolje nagodba! Ja ću ju u saboru poderati!« I poderao je pop Tomac (sad se ništa ne javlja) knjižicu, u kojoj je tiskana nagodba. Alaj joj je nahudio, — toj nagodbi! Zato nije čudo, što se javi drugi, pa ne samo što ne će da zna za kakvu nagodbu i nagodbenjake, nego ne će ni »okvira« carevine, t. j. ne će da Hrvatska ostane u carevini.

I o tom »okviru« u carevini piše »Hrvatska« ovih dana mnogo braneći okvir, i to proti njekim pravašima u Dalmaciji. Velika, velika promjena!

No ima mnogo političara i naših novinara, koji nisu na čistu u nijednoj stvari, pa danas hvale, što su jučer kudili i obratno, te dolaze u čudne neprilike. Evo na pr.:

Kad se čulo, da se koalicija ne će odazvati pozivu kr. povjereniku, udri »Hrvatska« po njoj veleći: Eto koalicija ne će, da se ukine komesarijat! Zar ćemo mi radi nje trpjeti komesarijat još 10 godina! (A na skupštinama su narodu govorili, da će trpjeti i 50 godina razpuštanje sabora. »Gorje nam ne može biti!« govorili su). Kad se je pak koalicija odazvala pozivu, udri po njoj opet, da se je složila sa starim magjaronima, da se je ponudila i t. d.!

Ili prosudite ovo: Stranka prava sklopila je u ožujku god. 1912. sporazum s koalicijom. Kad se je ovih dana oglasilo, da je i seljačka stranka sklopila sporazum s koalicijom, udri »Hrvat« g. M. Starčevića po koaliciji i seljačkoj stranci, da je našla slika i priliku i t. d.! Isti dan, kad »Hrvat« tako časti koaliciju, piše »Hrv. pokret«, da sporazum sa selj. strankom ne vriedi, dokle ga ne odobri stranka prava. Sutradan, mjesto da »Hrvat« ostane kod onoga, što je jučer pisao, ne brineći se, kakvu je škulja našla zakrpu, kao da ništa nije bilo, — obećaje, da će podupirati sve, što koalicija i seljačka stranka budu za narod dobro htjele! Ali u istom broju u drugom članku izrugava se g. Stjep. Zagorac Stj. Radiću, što se je u isto vrieme dogovarao i s koalicijom i s g. M. Starčevićem, dapače i s frankovcima, — kako bi se učinilo nešto dobra za narod! To bi bio, piše g. Zagorac, nekakav mixtum kompositum (ričet), kad bi se svi složili za dobro naroda. (A narodu će se govoriti, da ne ćemo sloge!)

Vidi se dakle doduše, da se ovdje ondje javlja još po koji glas na stranu, ali to nas ne smije smetati, jer u glavnim stvarima ljudi dolaze k sebi. Lako ne će ići, ali će ići i bit će svakako barem nešto bolje.

(»Dom«, God. 1913. Broj 31.)

Male države.

Medju Hrvatima, koji se bave domovinskim poslom, t. j. koji se staraju za to, što će biti od našega naroda i domovine, diele se poglavito na dvoje, i to: jedni kažu, da smo mi maleni, pa da sami ne možemo ništa i drugi kažu, da ima još malih naroda, pa ipak imaju ne samo svoju državu, nego i napreduju u svakom pogledu, pa su dapače i bogati. Tu se onda obično

spominje Niederlandska (Nizozemska, Holandija) i Danska (Danemark).

Mi sad ne ćemo na tanko razpravljati, koji imadu pravo, jer u nječem imadu pravo i jedni i drugi. Prvi imadu pravo, ako misle, da mali narodi ne mogu sve ono, što mogu veliki. A to ne treba ni dokazivati. Drugi imadu pravo u tom što je zbilja istina, da i mali narod može biti svoj i slobodan, napredan, dapače i bogat, to dokazuje živi primjer i kao što su spomenute dvie pa i druge male države. No da se na čistac dodje ovoj stvari, treba prosuditi, kakav je koji mali narod. Tu treba prosuditi, kakva je zemlja, na kojoj taj narod živi, kakvi su susjedi i što je do sada u prošlosti, taj narod učinio, stvario. A za sve to je krasan primjer baš Niderlandska. Zato ćemo o njoj nešto više reći, a do zgode ćemo upozoriti možemo li se mi Hrvati uzporediti s Niderlandcima.

Današnja kraljevina Niderlandska (Nederland) manja je od banske Hrvatske za četvrtinu: ima naime 32.500 četv. km. dok banska Hrvatska (Hrv.-Slav.) ima 42.533 četv. km. površine. Stanovničtva imala je Niderlandska pred 20 god. nešto preko 4 i pol milijuna, dakle malo ne dvostruko kao banska Hrvatska. No odmah treba reći, da Niderlandska ima izvan domovine, i to u Indiji, naseobina (kolonija) u kojima živi preko trideset milijuna ljudi na prostoru, koji je 60 puta veći od gospodarice-domovine. Tu se odmah pita: Kako je tako malen narod došao do tolikoga posjeda u dalekom tudjem svietu? A na to nam odgovara niderlandska poviest.

Niderlandska je zemlja uz Sjeverno More, i to baš na protivnoj strani svieta od našega mora, naime od nas ravno na sjevero-zapad, iza Austrije, Njemačke, koja Niderlandsku okružuje s jedne, a Belgija (za koje na jug leži Francezka) s druge strane. Zemlja je sama ravnica, kojom, i to baš sredinom, u more utječe najveća rieka u srednjoj Europi, naime Rajna Rajn, Rhein), s mnogo brojnim potocima i danas još mnogo brojnim kanalima.

Ova je zemlja, baš kao i naša Hrvatska, bila prije 2000 godina pod vlašću Rimljana, onda su ju, prije 1500 god. po prilici, naselili njemački suplemenici Frizi i Franci, koji su, prije tisuću godina, baš kao i mi Hrvati, bili pod vladom franačkoga (francezko-njemačkoga) cara Karla Velikoga i njegovih nasljednika. No već prije 800 godina nije bilo nad Niderlandskom

pravoga gospodara, kao što ni kod ostalih Niemaca, nego svaki kraj pod svojim biskupom, ili opatom, ili grofom i svaki grad bio skoro sasvim svoj ili slobodan, boreći se stotine godina s nasilnim velikašima i kupujući često od njih slobodu za skupe novce. To je bilo vrieme, kad su gradovi obrtom i trgovinom dosta uznapredovali. Prije 450 god. počeli su susjedni francezki kraljevi, koji su ženitbom postali gospodari u više pokrajina, nastojati, da razne pokrajine, medju kojima su bile pokrajine današnje Belgije, sjedine pod upravu (1465), ali za malo dodje njekoliko pokrajina pod vlast habsburške kuće, koja je skoro zavladala i silnom onda Španjolskom, pa Habsburgovac Karl V., glasoviti kralj španjolski i car rimski, koji je već vladao i preko oceana u Americi (koja je baš nenadano prije, t. j. 1492. odkrivena) te se je zato i hvalio, da u njegovoj državi nikada sunce ne zapada (jer kad je u Europi dan, u Americi noć) — taj vladar ujedini (god. 1548.) 17 pokrajina, koje sad započeše očajnu i dugotrajnu 80-godišnju borbu (1566—1648) za slobodu sa Španjolcima. To je ona glasovita i slavna borba, u kojoj je do zloglasne slave došao španjolski vojvoda Alba, koji je stotine niderlandskih rodoljuba, medju njima vodje Egmonda i Horna, dao smaknuti (1568.). Sva sila naroda pobježe u tudjinu. Oni branitelji i zatočnici domovine, koje je jedan kraljev ulizica nazvao »hrpom prosjaka« premda je medju njima bilo najviše plemića i drugih odličnika, ponosno se sami nazivahu »prosjaci« (goezi genzi), postadoše doskora, osobito na moru, gdje su bez milosrdja hvatali i plienili španjolske ladje, strah i trepet Španjolcima, te doskora osvojiše (1572) najprije njekoliko primorskih, a onda i druge gradove, dok (g. 1579) sjeverne pokrajine ne sklopiše u Utrechtu oružani savez ili uniju. I to je početak slavne slobode republike niderlandske, u vrieme, kad su i hrvatski i slovenski seljaci bili podigli strašnu i nesrečnu bunu, za slobodu i kakvu takvu pravicu (1571 do 1573 god.). Bilo je to ono odlučno doba, kad su se i u ostaloj Europi vodili dugotrajni ratovi za političku, narodnu i vjersku slobodu: za političku i narodnu slobodu proti kući habsburškoj, koja je bila zavladala velikim dielom Europe, posebice Njemačkom, Španjolskom i Italijom, a nedavno (1526) i Ugarskom i Hrvatskom. Borbu za vjersku slobodu bio je davno počeo Čeh Jan Hus, kojega je veliki crkveni sabor u Kostnici (Konstanci, na švicarsko-njemačkoj medji) osudio i živa na lomači spalio (g. 1415). Nastavio je tu borbu njemački frater

Luter. Jedna se i druga borba svršila priličnom pobjedom slobode, jer je priznata sloboda dvjema državama, naime Niderlandskoj i Švicarskoj i novoj vjeri protestantskoj. Najviše je za slobodu Niderlandske učinio Vilim, princ Oranijski, (Oranija je bila francezka kneževina) koji se može nazvati utemeljiteljem niderlandske slobode i države. On bi zacielo bio kao vladar i zavladao Niderlanskom, da ga nije iz potaje ubio (1584) neki žestoki katolik, jer je i Vilim bio pristao uz novu vjeru. U toj nesreći bilo je možda i sreće, jer se je Niderlandska država uredila kao skupštinska vlada ili republika.

Sinovi Vilimovi nastaviše borbu, potukoše Španjolce na kopnu i na moru, te im oteše i prekomorske naseobine, koje većinom drže i danas. Tu im je dobro došlo to, što su Španjolci ratovali s Francezkom i s Englezkom, a poslije sklopi Niderlandska sa Francezkom i savez (1635) dok napokon ne bude u vestfalskom miru g. 1648. priznata sloboda Niderlandske.

Za čudo je, rekao bi čovjek, da je Niderlandska baš u vrieme ovih ratova silno napredovala. Mi se Hrvati kadkad znamo podičiti, da smo za vrieme narodnih vladara (t. j. prije 1000 god. po prilici) imali 100 većih i 80 manjih brodova, a Niderlandska je imala god. 1634 oko 35.000 brodova. Dakako razlika je u vremenu, kad je to bilo, ali je još veća razlika u imanju. Novaca je već onda uzprkos silnim ratnim troškovima, bilo toliko, da su kamate bile po 2 ili 3 po sto! A kakva je bila sloboda! Ne samo, da se je podpuno slobodno trgovalo bez kojekakvih malta i carina, kojih je po ostaloj Evropi bilo skoro na svakom prelazu i ulazu, nego je bila i podpuna sloboda vjere i tiska, pa je Niderlandska slavna i za onda jedina zemlja slobodnoga tiska. Tkogod je onda i još dugo poslie htio što slobodno tiskati, išao je u Antwerpen ili u Amsterdam, pa zato na liepim i vriednim starim knjigama i nalazimo, da su tiskane »Antwerpiae« ili »Amstelodami«. Što se je u ostaloj Evropi tiskalo, to je samo za djecu i ostale maloumnike, kao od prilike i danas još gdje i gdje, kako nam je poznato.

Iz ovih ratova vodili su Niderlandci ratove s Englezkom za prevlast na moru, pa se Englezka složi dapače s Francezkom, koja god. 1672. osvoji gotovo cielu Niderlandsku. (To je bilo godinu dana iza one nesreće, kad su naši Zrinski i Frankopani smaknuti u Beču. U tu je stvar bila zapletena Francezka, kako je poznato.) Sad je buknula buna, a tu nepriliku upotriebe stari

dušmani Španjolci, protjeraju doduše Franceze, ali povukoše zemlju u težke ratove, u kojima je stradala i sve više slabila, dok je Napoleon ne proglasi kraljevinom (1810.), kojoj je poslie pada Napoleonova pripojen i španjolski dio Niderlandske, ali se taj dio za vrieme druge francezke revolucije (g. 1830.) opet odciepi pod imenom kraljevine Belgije.

Malo je ovo doduše, što smo spomenuli o toj maloj državi, ali se ipak vidi razlika od naših prilika. Naši dalmatinski Zagorci kažu: »Tko je bliže mora bliže je i Boga«. To vriedi i za Niederlandsku. Ali to nije sve. I mi smo Hrvati uz more, pa nam to nije toliko koristilo. Zašto? Zato što je naša zemlja uz more goli kamen, pa nema toliko ni poljskoga priroda ni blaga, da bi se moglo trgovati. Drugo, što je Niderlandsku podiglo jest, što je imala toliko mira, da su mogli nastati i razviti se veći gradovi, iz kojih se je širila prosvjeta i svako znanje, osobito vješto zanati, kojima se služe novci. Napokon je Niederlandska imala prosviećene susjede: Engleze, Franceze, pa i Niemce, od kojih je učila i onda, kad je s njima ratovala, dok smo mi Hrvati ratujući s Turcima sve više divljali, ostajući često bez kuće i primajući bjegunce bezkućnike. A ne treba zaboraviti, da je i njih kao i Niemce, dosta probudilo i izvježbalo i to, što su se morali prepirati i boriti radi vjere. To ih je pobudilo i na političku borbu za slobodu, u kojoj su se morali čvrsto organizovati, mnogo kušati, stradati i žrtvovati, a sve to stvara ljude. Svega toga kod nas nije bilo, nego su naši ljudi i boljega roda ponajviše čamili u neznanju, lienosti i surovosti, a seljačtvo u kmetskom robstvu. A što je tko zanemario, to mu se pozna, kao što se pozna i onomu, tko je što probao i proživio. Mi smo Hrvati u duševnom smislu malo proživjeli.

(»Dom«, God. 1913. Broj 32.)

Slaveni, Germani i Romani

— to su tri glavna plemena u Europi. Danas se najviše piše o Slavenima i radi rata na Balkanu. U tom su ratu složni Srbi i Bugari zajedno s Grcima potukli Tursku i osvojili najveći dio turske carevine u Europi. Sav se sviet zadivio tim pobjedama,

a neki se počeli bojati prevlasti slavenstva u Europi, jer eto uz silnu slavensku rusku državu zagospodovat će Slaveni i na Balkanu mjesto Turske. Njeki su već pisali, da mora doći do strašnoga rata izmedju Slavena i Germana (njemačkih naroda). Pametniji su Niemci odmah odgovorili na to, da do toga ne će doći, jer niti su složni slavenski, niti germanski (njemački) narodi. I jedva se je ta prepirka stišala, kad eto nenadane viesti, da su se braća i jučerašnji saveznici, Srbi i Bugari, zaratili i da se kolju i ubijaju medju sobom gore, nego što su klali Turke. Sad je dakako neprijateljima Slavena odlanulo. »Slavenstvo je pokopano!«

Nema sumnje, ovaj je rat izmedju Srba i Bugara slavenskoj misli i politici (koliko ima »slavenske« politike, a ima je vrlo malo) mnogo škodio. Istina je i to, da će poslie ovoga rata mnogi pristaše slavenske misli biti trezniji i oprezniji, jer život i nesreća najbolja je škola. Ali slavenska misao, a još manje slavenstvo zato nije propalo. Pravoga boja i nema kaže rieč, dok se braća ne pobiju, — ali zato ipak ostaju braća. A uza to treba držati na umu, da se ne zna i još dugo se ne će znati, koliko su posla u ovom ratu imali tudji prsti.

Medjutim pogledajmo na drugu veliku familiju naroda, na Germane, t. j. Niemce i njihove bliže i dalje suplemenike: Holandijce, Dance, Švede i Norvežane i Engleze. Niemci su sami medju sobom vodili stotine godina dugotrajne ratove i to još nedavno (1866.) Prusi s Austrijom. Prije 100 godina, za Napoleona, bili su podieljeni u dva tabora, a i za Marie Terezije i t. d. Dugo je trebalo, dok su došli k pameti, premda i danas vlada velika mržnja izmedju južnih i sjevernih Niemaca (n. pr. Bavaraca i Prusa).

S najbližim svojim suplemenicima i susjedima, Holandijcima (Niederlandcima) s tim najnaprednijim narodom u Europi, vodilo je njemačko carstvo dugotrajne ratove, te malo ne zadavilo njihovu slobodnu republiku. Danci pak, takodjer najbliži susjedi i suplemenici njemački, ratovali su još pred 60 god. s Šlezvig Holštajnom i njemačkim carstvom, pa i danas mrze Niemce. Još su više medju sobom ratovali susjedi Švedi i Danci. I Englezka i Holandija tako su dugo ratovale, dok Englezka nije Holandiju sasvim na moru i u naselbinama nadvladala. I tako dalje. Englezka i Njemačka nisu susjede, ali se osobito danas ipak mrko gledaju radi trgovine i jakosti na moru, pa se

današnje svjetsko naoružanje ima velikim dielom pripisati napetosti izmedju ovih dviju država.

Napokon ni kod Romana nije bilo bolje. Talijani su stotine godina bili razcjepkani na mnogo državica, koje su neprestano skoro medju sobom ratovale. Njihovi suplemenici, Španjolci i Francezi gnjavili su ih takodjer stotine godina, sad jedni, sad drugi. Istom pred 50—60 god., za Napoleona III., cara francezkoga, počelo se ozbiljnije govoriti o rodbinstvu »latinskih« (romanskih) naroda, pa je Francezka doista pomogla do slobode Italiji i Rumunjskoj, kao što je Rusija oslobodila balkanske Slavene, Srbiju i Bugarsku. Ali to nije bilo toliko radi rodbinstva, koliko radi politike. Za malo vremena odvratila se Italija od Francezke (i danas se dobro ne gledaju) kao što i Bugarska (za Stambulova) od Rusije.

I tako je uzaludna vika na Slavene, jer su oni, ako se sve pravo prosudi, još najsložniji i medju sobom najmiroljubiviji. To ne bi bilo težko dokazati. U ostalom rekao tko što mu drago, Slaveni su medju sobom po jeziku (govoru), narodnom životu i mišljenju tako blizu, kako nisu ni sami svi Niemci, pa nije moguće, da ova srodnost ne bi s vremenom donesla i ploda. A nesporazumaka i nesreće ima i medju rodjenom braćom. Prosvjeta zbližuje i najrazličnije i najudaljenije narode, a kamo ne bi srodnih i blizih!

(»Dom«, God. 1913. Broj 32.)

U Ameriku.

Narod opet sve više odlazi iz Hrvatske u Ameriku. Pripoviedaju nam ljudi, da ima sela, iz kojih je posljednje vrieme otišlo 20 do 30 ljudi. I premda je zabranjeno, da se izdaju putnice (pasoši), ne samo onima, koji nisu još sasvim udovoljili vojničkoj dužnosti, nego i svim onima, koji su navršili 17 godinu, te će istom biti pozvani pod oružje, ipak ljudi odlaze, a i to s tudjom putnicom. Badava se pazi na kolodvorima doma, u Ljubljani itd., to ne pomaže mnogo. Novine doduše svaki čas javljaju, da je oblast uhvatila ovoga ili onoga, koji je ljude uz dobru nagradu vješto odpremao preko granice. Koliko ih je otišlo preko granice samo sa proštenjarima, koji su pobožno

putovali u Mariju Bistricu! Kad čovjek čuje, kako su ti bjegunci (jer što su, ako nisu bjegunci?) izlazili iz željezničkih kola na kakvoj maloj postaji kod Križevaca ili kraj Zagreba, šuljali se po kukuruzi do kakve kućice, gdje su kao proštenjari prenočili, pa u zoru nastavili put pješice do granice — čudne misli dolaze čovjeku, jer se pita: Zašto taj sviet bježi, i zašto baš bježi, zašto mora bježati i skrivati se?

Što je krivo tolikom bježanju u Ameriku, o tom se je dosta malo pisalo. Više se je pisalo, zapravo vikalo na to i odvraćalo od Amerike, a bilo ih je koji i nisu vijali, govoreći, da ti bjegunci ipak šalju novaca. No naskoro se javiše tužbe, da doma nema težaka, jer sve ide u Ameriku, a onda se je vlada počela baviti tom stvarju: Osnovala je posebni »izseljenički ured!«, izdala neke odredbe za odpremnike i putnike, a priredila i osnovu zakona o izseljivanju. U novinama se počelo o toj stvari ozbiljno pisati. Prije se znalo čuti, da sviet ide u Ameriku od obiesti ili lakomosti, a sad se čuje i za druge uzroke.

U »Gospodarskoj Smotri« piše dr. Krištof, da je glavni uzrok izseljavanju — prezaduženost, ali kaže, da izseljavanje ne prestaje ni onda, kad se čovjek oduži, jer zemlja, kaže, koju su izseljenici skupo pokupovali, ne vriedi onoliko, koliko je stajala (pošto se na njoj bolje ne gospodari), pa se nudi na prodaju, a čovjek ide opet u Ameriku i to za uviek i sa ženom i djecom. Trajnom izseljivanju u Ameriku, razlaže dalje dr. Krištof, krivo je, da tako kažemo, i žensko pitanje, koje je baš radi Amerike i nastalo. Pošto je naime sva sila mladića u Americi, ne mogu se djevojke udavati bez velikoga miraza (prćije), pa da se taj miraz namakne (t. j. da brat sestri izplati njezin dio (očevinu) mora u Ameriku, da to zasluži, a druge djevojke, koje se nikako ne mogu udati idu takodjer u Ameriku — za momcima. Dr. Krištof piše, da mu je i poznato i više mjesta, gdje su zemlje i kuće izgubile vriednost, te tako nastalo posvemašno rasulo (krah). »Uzalud je sada sve izseljenikovo dugogodišnje naprezanje« uzalud dugogodišnje pregaranje daleko od doma, bez reda i bez ugodnosti kućnoga ognjišta, uzalud ono rekbi životinjsko rabotanje, uzalud uništena radna snaga, uzalud izgubljene ruke ili noge, uzalud tolike razorene obiteljske sreće, uzalud — sve uzalud. »Domovina ostat će im pusta, žensko poštenje pogaženo, a siromaštvo isto, koje je i bilo«.

Pa ipak, usprkos ovako strašnim posljedicama — sviet vrvi, kako rekosmo, upravo bježi u Ameriku! Dakako, bježi iz onih krajeva, gdje se još ne vide posljedice, gdje zemlja još nije izgubila vriednosti, gdje djevojke i žene ne idu za momcima i muževima preko mora. Ali će svakako i tu doći do toga, boji se očevidno pisac, — ako se što ne promieni, t. j. ako se izseljivanje, recimo, raznim zabranama ne ograniči i ne zaprieči.

U »Gosp. Listu« pak čitamo, da je u vrbovskom kotaru (tamo iza Karlovca) ženski sviet tako izopačen američkim novcem, da se žene srame s motikom ići u polje, pa ju skrivaju pod pregaču. Srame se seljačkoga svoga staleža! A ni mužkarci ne mare mnogo za poljodjelstvo, jer to drže zadnjim i najprostijim poslom! Zato na predavanje o gospodarstvu i nije došlo nego desetak ljudi, — tuži se pisac u »G. L.« — Sve su ovo ozbiljne stvari, pa ih treba ozbiljno, mirno i razborito prosudjivati.

Što se tiče uzroka izseljivanju, nije dosta reći, da mu je kriva prezaduženost — jer treba kazati, što je krivo prezaduženosti. Više se kaže onda, kad se kaže, da naš sviet ide zato u Ameriku, što je tamo veća zaslužba, ali i tu bi trebalo opet znati prvo to, zašto nas seljački sviet mora toliko ići za zaslužbom (radi prezaduženosti), a drugo to: zašto je kod nas zaslužba tako slaba, da čovjek ne žali poći za boljom zaslužbom čak u Ameriku.

Po našem sudu nisu uzroci i razlozi izseljivanju jednaki ni u svim krajevima, ni kod svih ljudi, koji idu u Ameriku, nego ih dapače treba oštro razlikovati. Po našem naime opažanju idu jedni u Ameriku iz prave nužde, drugi iz nerazbora ili nepromišljenosti, a jedni su i drugi zapali u sasvim druge životne prilike.

Velika većina seljačkoga svieta ide u Ameriku iz nužde, a i medju njima ima razlika: jedni su na malom ili slabom posjedu, drugi su zaduženi (i tih je više). Nove prilike, koje jedne i druge gone u sviet, nastale su ovako:

1. Što se tiče ljudi na malom i slabom posjedu, oni su došli u nove prilike time, što su razdieljene zadruge i izašli novi zakoni i naredbe o gospodarstvu, naime novi šumski zakoni, naredbe o paši itd. Dok su bile zadruge, nije se gotovo ni znalo za sve one neprilike, u koje danas dolazi pojedinac. Pa i kad su se zadruge razdielile, još je mogao čovjek i na malom i slabom

posjedu kako-tako živjeti, dok je na zajedničkom (obćinskom) pašnjaku mogao kao i drugi pasti, a iz šume se grijati i drugačije služiti. Novi zakoni i naredbe uzeli su tisućama i tisućama obitelji upravo život (a da ostalima nisu pomogli). To se je najviše, čini se, opazilo u krajevima, gdje je narod držao koze.

2. Što se tiče zaduženosti i prezaduženih ljudi na dobrom gruntu, to su i oni diobom zadruga i novim gospodarskim zakonima došli u sasvim nove i nepovoljne prilike. Sama dioba, a onda bezkrajne parnice sa bivšim zadrugama i sestrama (a to sve traje gdjegdje još i danas) — to je seljački narod ne samo uvalilo u dugove (za gradnju kuće, nabavu orudja, za inžinirske odvjetničke troškove, bezbrojne komisije, itd.) nego ga je i raztrovalo: zavadilo s braćom i sestrama i s ostalim vodom i domarima, primoralo na ono često vozikanje ili hodanje do suda i oblasti od kancelarije do kancelarije, što sve nije bilo kod mnogoga seljaka bez pića, da i ne govorimo o dangubi. Da nije ništa drugo, ovo je moralo narod raztepsti, — kako ga je dobrim dielom i razteplo, pa je to bila ne sam velika promjena u životu, nego su mnogi tu promjenu upotrebili na štetu naroda.

(»Dom«, God. 1913. Broj 34.)

Kažu, da ima ljudi, kojima nije sila ići u Ameriku, pa ipak idu. I to je istina. A to su ljudi, kojih s njihovim domom i domovinom ništa ne veže, kojih u domu i domovini ništa ne drži, kojima nije težko ostaviti dom i domovinu.

Kakvi su to ljudi? Kako to, da ih doma ništa ne drži? Kako to, da im nije težko ostaviti ženu, djecu, roditelje, rodjake, prijatelje, drugove, selo, kraj svoj, narod, domovinu svoju? Nije li sve to tako čudno, te bi čovjek rekao, da takvih ljudi i nema?

Ima takvih ljudi. Bilo ih je uviek i svagdje. U svako vrieme, i u svakom narodu može se naći po koji čudak, čudan čovjek, koji ne mari za nikoga i za ništa, koji ne pazi što će reći sviet, kojemu nije ni za ženu ni za djecu, ni za otca ni za majku, a kamo li za selo i domovinu. Ali mi sada ne mislimo na takove pojedince, čudake, očajnike, ili kako vam ih drago nazvati. Danas to već nisu pojedinci i čudaci, nego takvih ljudi ima

dosta i nitko ih ne drži čudacima. Kakvi su to ljudi? Što ih tjera iz doma?

Ovo je, rekao bi čovjek, skoro suvišno i pitati, kad se zna, da se ljudi od vajkada sele iz jednoga mjesta u drugo, iz jednoga kraja u drugi, tako da je baš useljenje stvorilo sav onaj veliki napredak, o kojem govori poviest raznih naroda, a naprotiv da su se kao usmrdjeli oni narodi, koji ostadoše na mjestu ili kojima se drugi narodi nisu doseljivali. Pred tri tisuće godina na pr. naseljivali se Grci u Italiji i Siciliji, na današnjim našim otocima (na pr. na Korčuli), u južnoj Francezkoj itd., te tu osnovaše prve gradove i prva sjedišta prosvjete. Prije dvie tisuće godina naselili su Rimljani cielu zapadnu Evropu, koliko je bliže moru (današnju Španiju, Francezku, dobrim dielom Belgiju i Holandiju, pače i Englezku i današnju Rumunjsku). Prije tisuću godina bijahu Arapi poplavili gotovo cielu Španiju, a prije 500 god. Turci Osmanlije dobrano Malu Aziju i zemlje na Balkanu. Niemci se već kojih 600—700 godina naseljuju po Češkoj, Ugarskoj i Poljskoj, pače i po Ruskoj. Židovi napokon sele se po čitavom svietu već skoro dvie tisuće godina, dok u najnovije vrieme nisu došli do toga, da trgovinom, novcem i novinstvom imadu veliku, dapače prvu rieč u više država. A pitali se, zašto su se svi ovi narodi selili, ne može se na to kratko odgovoriti ništa drugo, nego to i da su izvan domovine tražili ono, čega nisu doma imali.

To se isto može reći i za naše ljude, koji idu u Ameriku: traže tamo ono, čega doma nemaju. Pa kad sad dalje pitamo, čega naši ljudi doma nemaju, onda dolazimo na glavnu stvar, o kojoj bi se moralo mnogo pisati, dok bi se vidjelo, čega naši ljudi doma nemaju, dosta će biti, da upozorimo na ovo:

Kad čovjek osjeti, da nešta nema, onda je to dokaz, da mu nešto treba, što mu prije nije trebalo, ili da mu je nešto uzeto, što je prije imao. A to je velika razlika. Razlika je, ide li čovjek od doma u sviet, da dobije više, ili ide u sviet, da nadoknadi, što je izgubio. Razlika je, je li čovjek toliko napredovao, da više treba, ili je pak nazadovao, pa gleda da to nadoknadi. Drugim riečima: pita se, sele li se naši ljudi iz »obiesti«, »lakomosti« i »lakoumnosti«, kako njeki kažu, ili se sele iz nužde. Ali bilo jedno, bilo drugo, svakako je istina ovo: Kad čovjek nema, onda postaje nezadovoljan, a nezadovoljan čovjek nema mira, — taj

je gotov ostaviti mjesto svoga nezadovoljstva, pa makar i nema bogzna kakve nade, da će mu drugdje bolje biti.

Pitamo li sad, čega naši ljudi doma nemaju, to smo već kazali na početku: dužni su, a nemaju zajednu veliku stvar službe. A zašto kod nas nema zaslužbe, a u Americi ima, to je, štono rieč, duga pripoviest, koja u kratko glasi ovako: Naša je domovina poljodjelska, a Amerika rukotvorna (industrijalna) zemlja. Kod nas nema tvornica (fabrika), a poljodjelski se rad slabo izplaćuje. To tjera iz doma ne samo one, koji idu za zaslužbom, da se oduže, nego i one, koji bi htjeli više zaslužiti, nego što se doma služi, makar i nisu dužni.

Ali ovo nije ni iz daleka ono glavno, čega naši ljudi doma nemaju, nego je glavno ovo: Našemu se je čovjeku doma težko i proturati, a kamo li bi mogao napredovati. To je tako stalno i očevidno, da bi ti jedva trebalo dokazivati i razlagati, kad dan na dan vidimo, da ne može napried naš seljak, ni obrtnik, ni trgovac, pa ni gospodin. To je tako poznato i tako obćenito, da se često čuju zlovoljne rieči: »A idi, daj si mira! Od toga ne će biti ništa! Kod nas se ništa ne može! A toga je toliko, da se već čini, kao da nas Hrvata jednih s drugima ne veže i kao da nemamo domovine, u kojoj bi bilo vriedno živjeti, pa ju zato tako lako i ostavljamo. Njeki se radi toga boje, da ćemo se tako mi Hrvati sasvim raztepsti.

A pita li se, što je krivo ovoj našoj doista velikoj nevolji, čut ćemo razne i vrlo različne odgovore. Jedni će reći, da su nam krivi drugi, jer nam ne dadu slobode; drugi će reći, da je naša neprosviećenost kriva, što ovako, kao negda poludivlji Goti, Huni i Vandali, lako ostavljamo dom i idemo u tudjinu za kruhom, jer smo nesposobni, da se doma prehranimo; treći će se uzprotiviti veleći, da se baš prosviećeni narodi sele, a neprosviećeni i zalupani ostaju i propadaju doma. Bit će ih, koji će reći, da je kriva naša lienost, dok će drugi odgovoriti, da se lienčine usmrdjuju, da prostite u zapećku, a ne idu za radom čak preko mora. Jedni će reći da se marljiv i spretan čovjek može i ne samo proturati, nego da može i napredovati, a iz doma bježe samo nevaljanci i vjetrenjaci, dok će drugi odgovoriti, da je baš obratno, te da najvaljaniji odlaze, a lienčine i glupani ostaju.

Kako je dakle? I ima li kakve koristi od svega toga pitanja i odgovaranja, te ne bi li bilo bolje kazati, kako bi se tomu

odlaženju u Ameriku moglo na kraj stati? Ili možda i ne treba, da se tomu na kraj stane, već neka ide, tko kamo hoće?

Prije nego što odgovorimo na ova pitanja, spomenut ćemo u kratko, da u Ameriku ne odlaze samo Hrvati, nego i svi drugi narodi, i to skoro još više. Tako je već pred 20 godina bilo u Americi na pr. pet milijuna Niemaca (samo iz Njemačke). Iz Irske se je u Ameriku (u Sjedinjene Države i u Kanadu) izselila skoro polovica naroda (preko četiri milijuna). Talijana se je izseljivalo još prije 20—30 god. svake godine blizu 250.000 (najviše u Ameriku). Čeha ima u Americi blizu milijun, mnogo ima i Poljaka, a i Rusa je već davno odlazilo u Ameriku preko 30 tisuća na godinu. U najnovije vrieme odlaze u Ameriku i Srbijanci, Bugari, Macedonci i Crnogorci. Pa i iz same Englezke znalo se svake godine izseliti i to 100.000 ljudi. Posebice je vriedno spomenuti, da se po 20 do 30 tisuća ljudi znalo svake godine izseliti u Ameriku i iz Švedske i Norveške, gdje naroda ima malo, (U Švedskoj oko pet, u Norveškoj oko dva milijuna), a zemlje, premda je neplodna, vrlo mnogo.

Kako se dakle vidi, ne sele se iz doma samo Hrvati, nego svi narodi, pa bi čovjek po tom mislio, da seljenje nije nikakva nesreća. Ali ako se pita, zašto se koji narod seli, uvjerit ćemo se, da se ne seli od dobra. Kad na pr. čujemo, da se je iz Irske (to je zemlja pod englezkom vladom) izselila skoro polovica naroda, a onda saznamo, da se je taj narod selio iz doma zato, što su mu englezki velikaši oteli zemlju ili silili katolike, da uzdržavaju protestantsko (lutoransko) svećenstvo, — onda nam neka nitko ne govori: »I Irci se sele!« A kad čujemo za Talijane, da se sele na stotine tisuća, a onda saznamo, da su njih i tudjinci (Španjolci) i domaća gospoda tlačili i davili stotine godina ne dajući nikomu, da se pridigne iz siromaštva i neznanja, — ni onda neka nas nitko ne tješi pokazujući na Talijane. A što se tiče Niemaca, treba znati, da su se iz Njemačke selili najviše vješti radnici, a da se danas iz Njemačke seli 10 puta manje naroda nego pred 20 godina.

Što se tiče Engleza i kod njih su se velikaši (lordovi) i bogataši preko mjere osilili, dok se je na drugoj strani množila sirotinja. Uz to treba držati na umu, da je Englezka prva rukotvorna (industrijalna ili fabrička) zemlja, gdje ima na milijune bezkućnika radnika, koji dakle sasvim naravski idu iz tvornice u tvornicu, pa i preko mora, tako da tu zapravo o seljenju nema

ni govora. Napokon ako Englez ide u Ameriku, ili u englezku Afriku ili Indiju, on ide iz svoga u svoje i od svojih k svojima.

Premda je dakle seljenja bilo uviek i premda su izseljenici išli za napredkom i prosvjetom, ipak se iz svoga ovoga vidi, da mnogobrojno izseljivanje nije znak dobra. A iz naše se domovine, osobito u posljednje vrieme, seli tako mnogo naroda, da tu o dobru ne može biti govora.

Da se izseljivanju na put stane, izdane su naredbe proti izseljivanju, pa oblasti ljude zaustavljaju, vraćaju, globe i zatvaraju. No nitko valjda ne misli, da su dosta ove odredbe. Trebat će ukloniti uzroke izseljivanju. Ali kako, čime?

Najkraće bi bilo reći: Treba učiniti, da ljudi budu doma zadovoljni. A da čovjek bude zadovoljan, za to treba više toga, osobito kod nas. No kaže li tko da treba narod uputiti na bolje gospodarstvo, da mu naime gospodarstvo više nosi — tu treba znati, da to ne može biti odmah, nego za to treba vremena. Istina je i to, da bi i obća prosvjeta mnogo pomogla, ali i zato treba vremena. Nije to dosta misliti na čitanje i pisanje, t. j. na pučku školu, jer to još nije prosvjeta. No ima jedna stvar, koja bi odmah pomogla i barem za polovicu izseljivanje umanjila, a to bi bilo onda, kad bi se cielomu seljačkomu narodu pomoglo odmah svim onnim sredstvima, koje nam daje naša autonomija t. j. novim zakonima i novim proračunom.

(*»Dom«, God. 1913. Broj 35.*)

Hrvati u Ugarskoj.

Preko Drave i Dunava ima naroda našega jezika i plemena — mnogo, valjda blizu milijun duša. Točno se to ne zna, jer kako čujemo, kod popisa upisuju za Magjara svakoga, tko ikoliko znade magjarski, a kako su škole samo magjarske, pa kako se kod oblasti i kod suda govori samo magjarski, nauči mnogi po koju rieč.

Sav ovaj narod našega plemena i jezika nije jednoga običaja, a nije ni jedne vjere. Najviše ima, i to u Bačkoj i Banatu, pravoslavnih Srba. Oni su po svem slični našim sriemskim Srbima. Njih ima oko pol milijuna. Za tim ima u Bačkoj »Bunjevaca« i »Šokaca«, valjda blizu 200.000. Svi su oni katolici, a govore isti govor, kojim i sriemski katolici Hrvati tamo oko Vinkovaca. Dalje na zapad, u Baranji, osobito kod Pećuha, ima možda oko sto tisuća naroda našega jezika, a katoličke vjere, koji se zovu baš Hrvati, a govore kao naši Ličani. Hrvata ima i dalje na zapad, u županiji šomogjskoj, zaladskoj i željeznoj, a osobito u šoprunjskoj — skoro do blizu Beča. Napokon u čitavom Medjumurju živu sami Hrvati (ima ih oko 90.000), koji, kako je poznato, govore kajkavski, kao što i Slovenci, kojih i u Ugarskoj ima do 80.000.

Slovenci i megjumurski Hrvati živu u Ugarskoj od vajkada, t. j. od onoga vremena, kad je hrvatski narod osvojio današnju svoju domovinu — od Blatnoga do Skadarskoga jezera i od Dunava do mora. Ostali naš narod, t. j. Srbi, Bunjevci, Šokci, baranjski i šopronjski Hrvati, — svi su se ovi u Ugarsku doselili za vrieme turskih ratova, t. j. prije 400 godina i još poslie, i to Srbi iz stare Srbije, a ostali većinom iz stare Hrvatske (t. j. iz Bosne).

U staro vrieme, dok nije bilo škola ni ureda, živio je sav onaj naš narod preko Drave i Dunava većinom onako, kao što i narod u Hrvatskoj. Ali odkada su se počele osnivati škole i razni uredi, velika je razlika izmedju Hrvata u banskoj Hrvatskoj i onih preko Drave i Dunava. Od god. naime 1848, a osobito od 1868., osnivaju se u banskoj Hrvatskoj hrvatske škole, a u Ugarskoj se osnivaju magjarske škole; u banskoj Hrvatskoj govori se kod suda i kod oblasti hrvatski, sva su pisma od oblasti i suda takodjer pisana hrvatski, — a u Ugarskoj je sve to magjarski. Jedino u crkvi propoviedaju svećenici u hrvatskim županijama hrvatski, a i molitvenike ima narod hrvatske. Zato je sasvim naravski, da je naš narod u Ugarskoj u prosvjeti zaostao, jer nema hrvatskih škola, a po tom ne zna ni za hrvatske knjige, i ako do koje dodje, slabo ju razumije. I tako, sve što je prosvjećenije i štono rieč gospodskije, to je Magjar, a seljak se još drži koliko toliko svojega jezika i običaja. Mnogo je lakše Srbima, jer oni imaju svoju posebnu crkvenu samoupravu (autonomiju) i svoj narodno crkveni sabor (koji se drži u Sriemskim Karlovcima), pa mogu osnivati i srbske škole. Srbima u Ugarskoj lakše je i zato, što su oni sa Srbima u Hrvatskoj vezani ne samo vjerom, nego imadu i jednu crkvu, jedno narodno-crkveno poglavarstvo, kojemu je na čelu nadbiskup-

patrijarha u Karlovcima. Katolici naprotiv, premda su jedne vjere, kao i katolici u Hrvatskoj, spadaju pod biskupije u Ugarskoj (u Kalači, Gjuru, Pećuhu i t. d.), a to su magjarske biskupije, Magjari su biskupi i župnici (većinom), magjarski je jezik svuda prvi i glavni, a za hrvatski se jezik i za hrvatsku školu malo mari, dapače se ukida i ondje, gdje je od starine vladao.

Premda smo se mi Hrvati u banskoj Hrvatskoj morali i sami boriti, dok smo osigurali našemu jeziku pravo u školi, na sudu, kod oblasti i u saboru, ipak su naši rodoljubi već tamo od god. 1848. mislili i na onu našu braću preko Drave. Tako je umni rodoljub i profesor Fran Kurelac već pred 60 i više godina putovao po Ugarskoj i zapisivao tamo narodne popievke.

No kasnije se nije skoro nitko starao za taj naš sviet. A malo su se i oni za se starali, a nije im ni zamjeriti, jer se nije moglo. Ipak nisu sasvim zaspali, jer se ipak izdade svake godine barem kakav koledar. Najviše rade, osobito u novije vrieme, Bunjevci u Subotici, gdje ih ima samo u tom velikom gradu do 60.000, pa imadu, kako ćemo za čas čuti, i svoje školane gospode. Oni već tridesetu godinu izdaju svoje novine »Neven«, koje su ovoga proljeća proglasile, da se Bunjevci i Šokci računaju k Hrvatima. To su naše novine zabilježile i od onda osobito zagrebački »Hrv. Pokret« počešće znade potanko izpisati iz »Nevena«, što ta naša braća rade.

(»Dom«, God. 1913. Broj 36.)

A rade, hvala Bogu, prilično. Eto baš ovih dana složili se subotički bunjevci, da će osnovati »Prvu školsku zadrugu u Subotici«, pa su osnivači izdali poziv na pristupanje u tu zadrugu.

Na pozivu su podpisani ovi: Pajo Kujundžić (župnik), dr. Mirko Ivandekić Ivković, Blaško Rajić, dr. Babijan Malogurski, Mijo Mandić, dr. Stipan Matijević, Mate Dulić, dr. Stjepan Vojnić-Tunić, Nikola Matković, dr. Josip Prčić, Cašo Vukmanov-Šimokov. — Eto čak i pet doktora medju ovim rodoljubima, a to nisu svi, koliko znamo.

Tko hoće da pristupi u zadrugu, ima se pismeno obvezati, da će barem tri godine plaćati najmanje po jednu krunu (a može dakako i više); tko se obveže na 10 K godišnje, može biti biran u odbor, a tko se obveže na sto kruna postaje već time odbornikom. Tko želi arak za podpisivanje, neka piše na »Uredništvo Nevena«, Subotica (Szabadka) I, krug br. 74.

Zadruzi će ovoj biti zadaća, da osniva škole u kojima će se djeca učiti »bunjevačkim« t. j. hrvatskim jezikom. Nema sumnje, kako su bunjevci dobrim dielom vrlo imućni, a imade nade, da će i ostali Hrvati pristupiti u zadrugu, da će ta zadruga uspjeti, pa bi za koju godinu mogla postati razsadnicom hrvatskih škola po Bačkoj.

Ovim putem trebalo bi da podju i Hrvati u baranjskoj županiji, o kojima je osječka »Nar. Obrana«, dne 13. rujna donesla veliki članak, u kojem pisac jadikuje nad propadanjem našega naroda u Ugarskoj te poziva Hrvate, da taj narod spase od narodne propasti. Pisac kaže, da ne će ništa biti, ako se ne osnuje posebni odbor, a misli zacielo, da bi se ti odbori imali osnovati u Osieku ili gdje drugdje u banskoj Hrvatskoj. Po našem sudu ne treba posebnoga odbora, nego je dosta da Osječani, kao najbliži susjedi baranjskih Hrvata osnuju podružnicu »Hrv. Nar. Straže«.

Pitanje je samo, bi li »Hrv. Nar. Straža« mogla djelovati preko Drave, kad znamo s kakvim nepovjerenjem Magjari gledaju na svako narodno nastojanje, koje nije magjarsko. Zato je jedini pravi put, da se i baranjski Hrvati slože, u »Školsku zadrugu«, kao što su se eto počeli slagati subotičani.

Istina je, malo će biti medju baranjskim Hrvatima osviešteni i sposobnih ljudi. No tu bi baš Subotičani, koji su eto poveli novo narodno kolo, a imadu dosta i visoko obrazovanih ljudi, — Subotičani bi tu, kao domaći ugarski državljani mogli baranjskim Hrvatima pomoći, da se počnu organizovati za svoje narodne škole.

Pita se samo, kako će se vlada i oblasti u Ugarskoj držati prema ovom našemu nastojanju. Treba naime držati na pameti, da Magjari, kojih je najviše u Ugarskoj, pa imaju i vlast, kako smo spomenuli, s nepovjerenjem gledaju nastojanje svakoga drugoga naroda. Ako im se radi toga prigovori, oni se brane, da je to »sveslavensko« (»pan-slavsko«) bunjenje. Ovo je dakako samo izgovor, ili možda bezrazložni strah, osobito, što se tiče naših suplemenika. Naši suplemenici tamo zacielo dobro znadu, da je njihova domovina Ugarska, a u Hrvatskoj da su samo

njihova braća po rodu i po jeziku. Svojoj ugarskoj domovini oni će ostati vjerni i odani sinovi tim više što više budu prosviećeni i što više slobode budu u njoj imali. A prosvjetiti se pravo može čovjek samo u jeziku, koji mu je potpuno poznat, t. j. u materinskom, a gdje se to ne dopušta, tu nema slobode. To priznaje sav prosviećeni sviet, pa će to valjda spoznati i Magjari, te valjda ne će htjeti, da naši suplemenici ostanu u neznanju i tmini.

U toj nadi želimo braći preko Drave i Dunava što veći uspjeh u njihovom nastojanju za prosvjetu naroda.

(»Dom«, God. 1913. Broj 37.)

Naše selo.

Čitamo u jednim zagrebačkim novinama, kako je jedan mladi gospodin pošao sa svojim drugom u jedno naše selo, nekakvo Cerje. Piše o tom svojem pohodu koješta, što se neizkusnu mladiću, koji misli, da je štono rieč, pozobao svu mudrost, a osobito spoznao spasonosnost civilizacije, — ne može baš ni zamjeriti. Više bi se moglo zamjeriti novinama, koje ovako nezrele misli tiskaju. Mi ćemo se obazreti na dvie stvari u ovom pisanju.

Prvi je ovo: Piše taj mladi gospodin, da je u tom Cerju bila puna krčma ljudi i žena, da su žene bile pijane (pile su rakiju), jedna starija da je čak pijana ležala, a mladje su mužkarce pozivale, da idu s njima, i to tako valjda da su to mlada gospoda čula ili vidjela. — Mi ne znamo, da bi u hrvatskom selu bilo u krčmi pijanih žena, osobito tako i toliko, kako tu čitamo. Možda bi se gdje na dan sajma ili proštenja našla koja žena pripita, no ta bi se brzo izgubila izmedju svieta. Ali da li ovako u krčmi, na radni dan, ili makar u nedjelju, žene pijančevale, po zemlji se valjale i onako se vladale, — to bi bilo nešto, o čem bi one novine morale drugačije pisati, jer to više nije šala, niti je tu dosta ono nezrelo i visoko, gotovo radošću obavito zgražanje i blagoslivljanje nepokvarenoga i civilizovanoga grada. (Mladi gospodin naime piše, kako su jedva dočekali, da dodju u grad iz ove seoske pokvarenosti i gada). Nas ta stvar toliko

zanima i zabrinjuje, da ćemo točno izviditi, kakvo je to Cerje i što je u tom pisanju istine. Mi znamo, da na selu ima zla i previše, ali mislimo, da nije dopušteno pišući o tom zlu još i izmišljati, samo da opis bude, tobože kićeniti i zanimiviji, pa da se uzmogne kazati, da i naše selo ima svoje »apaše« ili pijane žene, kako ih opisuju oni, koji su bili u iztočnom dielu — Londona.

Drugo je ovo: Mladi taj gospodin na dugo i široko opisuje, kako se je u toj krčmi jedan seljak, da prostite, rukom useknuo, a pritom se neizkazano glupo tomu izruguje i zgraža, što naši seljaci nemaju »šnaictihla«, žepnoga rubčića. Mi smo jedva vjerovali, da smo ovo čitali u jednim jugoslavenskim novinama, kad sav sviet zna, da se zacielo devet desetina svih nas Jugoslavena usekuje — rukom bez rubčića. Ta podjite u beogradsko pozorište (kazalište, teatar), pa ako ne vidite, da se tko useknuo rukom tu, pred tolikim svietom i gospodom, recite, da lažem. A za volju jednomu mladomu gospodinu — to se ne bi smjelo ni u hrvatskom selu Cerju, i to u krčmi! Bome, Hrvati su prvi na slavenskom jugu, kad su tako civilizirani, te njihova zlatna gospodska mladež tako ozbiljno shvaća potrebu žepnoga rubčića. A mi vam kažemo, što smo na svoje oči vidjeli, da su se bugarski sveučilištarci u Beču sred ulice usekivali rukom, pa su ipak osvojili Drinopolje! Nisu se predali Turcima mašući bielim rubčićima, jer ih nisu ni imali. A hrvatska će gospoda povesti hrvatsko seljačtvo u boj za slobodu istom onda, kad svaki seljak bude imao svoj žepni rubčić. Onda će domovina biti spašena.

Žepni rubčić, — no, nije fajde, zgodna stvarca. Ali što bi rekao naš mladi gospodin, da mu kažemo, da su se i francezki kraljevi jedva pred koju stotinu godina usekivali rukom? Pa kakvi su to bili kraljevi! Kakova su to bila gospoda! Sve bez žepnoga rubčića! A prve žepne rubčiće imale su gospodje (dame), — i to ne za usekivanje, nego za paradu, — kako to imaju odavna već naše seljanke. A usekivati se u rubac, to je bilo tako prosto, kao da se naš mladi gospodin usekne u servijetu! Pa, hoćemo li pravo, što je gadnije: Useknuti se rukom, ili ono nešto zgnječiti u rubčić i spraviti u žep i nositi u žepu? Ama znate, kako tko, ali ono po žepu nositi, kako se to ljudima ne gadi! Pa kakvih vidimo žepnih rubčića! Bjež, ne

divani, jer ću izbaciti vruštuk! A onamo naš je mladi gospodin očajan, što naši seljaci nemaju onoga gada u žepu.

Eto, to vam je, kad ludu spopane civilizatorska jeza. Taj bi ljude vješao, što nemaju žepnoga rubčića!...

(»Dom«, God. 1913. Broj 36.)

Opet »bruka« u Bosni.

Hrvatske i srbske novine u Bosni (»Hrv. Dnevnik«, »Srbska Rieč« i dr.) bile su ovih dana pune pisanja opet o jednom dogadjaju, na kakve smo hvalu Bogu, bili već zaboravili. Pred kojih 15 godina naime bilo je po novinama silne galame, a po čaršijama po Bosni razgovora, prepirke i svadje radi toga, što je nadbiskup »Štadler opet pokrstio jednu turkinju djevojku«. Bože, što se galamilo i pisalo, kao da će na jednoj strani propasti »lijepi naš din«, a na drugoj se pomnožati stado Isusovo — sve radi jedne turkinje, koja se pokrstila! Pa ako i nije bila samo jedna, neka ih je bilo osam u 20 godina, kao što ih više nije bilo, koje su se pokrstile, — pa što je to? Je li to vriedno tolike galame i mržnje? Ta neka ide, tko kamo hoće: »Da, ali Štadler nama otima sviet i na silu ga krsti!« vikahu Turci po čaršiji i pisahu po novinama čitave pripoviesti, kako su ju uhvatili, zatvorili, odpremili u Dalmaciju, a stražara koji ju je vodio, ubili... I jedva to nekako malo prestalo, eto opet: Sad je opet pošokčena neka pravoslavna Srbkinjica, Gjurgjinka Pavlović. Pošokčena (pokatoličena), i već je u samostanu, ali eto joj majke i rodbine, dočekaše je na kapiji, kad je s drugima izlazila, i oteše! A Štadler ne da, već zove u pomoć oblasti, policiju, koja pozove glasovitu Gjurgjinku preda se i reče joj, da može, kud hoće, a ona k majci. »Da bruka bude podpuna« (piše »Hrv. Dnev.«) »Srb. Riječ saziva za nedjelju (14. rujna) prosvjednu skupštinu«...

I »Hrv. Dnev.« zove to eto brukom, samo misli, da su se obrukali »kršćani« (pravoslavni Srbi), a mi mislimo, da je ovo bruka za sve nas, te da bi jedna i druga braća u Bosni mogla naš ukupni narod poštediti od ovakovih dogadjaja. Ta ovamo kod nas preko Save svak se čas tko »pošokči«, tko »povlaši«, pa nitko za to i ne zna. Kod nas su se već ljudi i na glasu »povlašili«, a ne tek kakva Gjurgjinka, koja ima zlu maćehu, pa se ovdje nije dizala nikakva galama. Naši ovdje rekoše: Nit' mi izgubismo, niti vi dobiste, — pa smo, što reče Švabo, kvit.

(»Dom«, God. 1913. Broj 36.)

Lukno se ukida, crkvene se zemlje »diele«!

Poznato je našim čitaocima, koliko se je vikalo na seljačku stranku, da hoće župnicima »uzeti« lukno, dapače da obećava, da će seljaci »dieliti vlastelinstva (spahiluke) i župničke zemlje«. To doduše nije baš tako, jer u programu seljačke stranke nema ni govora o tom, da bi se dielile župničke zemlje, kao što u obće nema govora o tom, da bi se što »uzimalo« i »dielilo«, nego o tom, da bi sabor stvorio zakon, po kojem bi občine mogle odkupiti velika imanja (veća, recimo, od 500 jutara), pa župničke zemlje, jer nisu velike, ovamo ne spadaju. Isto tako ne kaže program seljačke stranke, da bi se župnicima lukno »uzelo«, nego da bi se i to imalo odkupiti. Ali se je na seljačku stranku svejedno godine i godine radi toga vikalo, da je proti svećenstvu, proti vjeri, da nauča socijalizam i anarhizam, da je bezbožna, da buni narod i t. d.

Sada medjutim čitamo (»u Hrvatu«) da je župnik u Kalniku (kraj Križevaca), na svećeničkom sastanku u susjednoj Glogovnici dne 16. rujna o. g. **predložio: prvo, da se lukno odkupi. drugo, da se sva crkvena imanja parceliraju, kako bi narod došao u posjed što većega posjeda zemlje, a kler (svećenstvo), dao što intenzivnijega (pomnijega) rada za Boga i Hrvatsku.**

U dopisu o toj stvari ne kaže predlagač (dr. Juraj Cenkić), jesu li nazočni svećenici (a bilo ih je 18) ovaj predlog prihvatili, ali je svakako vrlo važno, što je ovaj predlog potekao od župnika i medju samim svećenstvom. Sad će valjda ne samo prestati navale svećenstva na seljačku stranku barem radi ove stvari, nego će se možda ova stvar koliko toliko dalje pomaknuti.

Što se tiče lukna, župnik je dr. Cenkić razlagao braći svećenicima, kako je to nedostojno svećenika »da po župi sa putama (otvorenim posudama za vino; nose se na ledjima) i

»vaganima« (mjerovima) idu kupiti lukno. »Koliko tu čovjek doživi svadja, natezanja, a i neugodnosti? Zar je to dostojno jednoga svećenika, da čeka pred klietju na seljaka po jednu uru, dok on dodje, pa ti milostivo natoči par litara najlošijega vina!«

Što se tiče gospodarstva na zemlji (na gruntu), razlagao je g. dr. Cenkić, kako župnici moraju od trgovca do trgovca (često židova »hauzirati«) ili od krčmara do krčmara nuditi svoje žito i vino, ili kako se moraju voziti na jednim kolima sa svinjama na sajam, gdje opet moraju po čitave ure stajati na kiši i »zaklinjati« (!) se svim«, što im je milo i drago, da svinje rado žderu, da nisu ikričave i t. d. Koliko puta moraju pod šatorom likov piti! Dade li se to spojiti »sa dostojanstvom jednoga svećenika, koji po teoriji (nauci) imadu neku vrst od same Majke Božje!« Koliko nam to, kaže, uzima vremena, da se ne možemo starati za duhovnu službu, za narod: Napokon mi svećenici, razlagaše župnik dr. Cenkić, nemamo materijalnih uvjeta za razborito gospodarstvo, za to se na svim župničkim gospodarstvima gospodari, da uživatelj koji već jest, dobije što više, a kako će biti nasljedniku, za to ga nije briga. (To je tako zvano »razbojničko gospodarstvo«).

Ovo, što g. župnik dr. Cenkić kaže na kraju i prema kraju, to je po našem sudu, glavno: župnik, ako hoće da bude učitelj i pastir narodu, ne može biti gospodar. To opažaju i sami župljani, pa se naši čitaoci zacielo sjećaju kako je o tom poučno i razborito pisao seljak Valent Poljak. Istina je i vrlo važno i ono, što g. župnik kaže sasvim na kraju: župnik nije vlastnik župničkoga zemljišta, ne ostavlja ga ni sinu niti komu svomu, pa što mu je stalo, što će zemlja nositi, kad on ode ili kad umre?

Ono, što g. župnik piše, da se pobiranje lukna, hodanje po sajmovima i t. d. ne slaže s dostojanstvom svećeničkim, — to se nama sve ne čini doduše tako strašno, — ali razumijemo i g. župnika. Mi smo razgovarajući o toj stvari sa svećenicima čuli različnih mišljenja. Njekojim se čini, da je ovo obilaženje župe poradi lukna ne samo dobra prilika, da župnik zaviri u svaku kuću, te vidi, kako narod živi, nego da to približuje župnika i župljane, pa da se onaj darak ima smatrati više kao od milošte, a ne kao »moraš. Ali na žalost ima g. župnik dr. Cenkić pravo, da to obilaženje postaje svakom godinom sve to neugodnije, već poradi siromaštva. Ali glavno je to: danas je drugo vrieme, pa je već uzalud govoriti o tom, kako je njekada bilo.

Koliko mi poznamo prilike u narodu, lukno bi se imalo odkupiti poglavito radi toga, što radi njega neprestano nastupaju svadje izmedju župnika i župljana, a to je zato, što to lukno nije uredjeno: niti je jednako uredjeno u svim župama, niti ga jednako pobire svaki župnik, a nigdje nije nikada javno proglašeno, na kojem temelju i koliko tko ima davati, tako da se mnogo puta čini, da svaki župnik uzima lukno po volji, — i od tuda tolike neugodne svadje, dapače i parnice.

Od lukna je mnogo važnije župničko zemljište. G. župnik dr. Cenkić predlaže, da se parcelira ne samo župničko, nego u obće crkveno (dakle i biskupsko, kaptolsko, samostansko) zemljište. No ako i nije mislio na sve crkveno zemljište, svakako bi i to bila vrlo važna, velika i težka promjena kad bi se i samo župničko zemljište parceliralo. Misli li se pri tom čekati, dok se u toj stvari složi duhovni stol s kr. vladom, dok se to »prouči« i na raznim konferencijama (kojih je već bilo) pretrese, — zacielo će se dugo čekati.

Zato bi po našem mišljenju bilo najbolje, da ovu stvar uredi duhovna oblast sama onako, kako ju sama urediti može, i to ovako od prilike:

Sva župnička zemljišta (da za sada ne govorimo o biskupijskim i kaptolskim) neka se ugovorom dadu u zakup župnoj občini, a župna občina imade uzdržavati župnika (i kapelana). U ugovoru bi se moglo odrediti i to, da za vrieme toga ugovora župljani ne će podavati ni ostalih podavanja (lukna, drva, težaci), a gdje postoji kakva nesuglasica radi »štole« (ukopa, vjenčanja), odredilo bi se i to, — sve, naravski, za trajanje toga ugovora i ne dirajući u stalno staro župničko pravo, koje po tom za vrieme ugovora počivalo (t. j. ne bi se izvršavalo).

Dakako, da bi u tu svrhu trebalo izraditi statut ili ustav (pravila) »župne crkvene občine«, koja danas obstoji samo po imenu. Naputci i odredbe duhovnoga stola nadbiskupije zagrebačke kažu na pr. da »ravnatelj crkve« župnik (upravitelj crkve) upravlja crkvenim dobrima uz pripomoć »crkvene občine« koju zastupaju dva starješine: ove starješine bira ravnatelj crkve (župnik); a pri tom se ima obazirati na želju »crkvene občine«. No kako će župnik doznati želju crkvene občine, to se nigdje ne kaže, jer se crkvena občina ne sastaje u nikakvu skupštinu, gdje bi se mogla očitovati kakva želja ili volja. Crkvena bi oblast mogla to točno odrediti, što je to crkvena občina (tko

ima glas i t. d.), i to na biskupijskom zboru (sinodu), na koji bi osim svećenika pozvala i svetovnjake. To bi bio pravi »katolički kongres«, bez buke i pravde, a imao bi dosta i drugoga koristnoga posla (osobito što se tiče iršć. odgoja mladeži, crkv. pjevanja i orguljanja, svadbenih i posmrtnih običaja i t. d.)

Jedno je, čega se njeki boje, a to je ovo: Bili crkvena (župna) obćina, kad bi se uredila, u redu uzdržavala, t. j. plaćala svoga župnika i kapelana? Ne bi li tu trebalo zvati u pomoć oblast i žandare?

To je dakako ozbiljno pitanje. Po našem sudu, koliko mi poznamo narod, išlo bi to u većini župa u redu. Ali za veću i podpunu sigurnost bilo bi svakako potrebno, da u svakoj župnoj obćini izabrani predstavnici (odbornici) osobno jamče za obveze župne obćine, tako da bi župnik u nuždi mogao njih držati. A možda bi bilo — za prvo vrieme — dobro, da se župna obćina upiše (protokolira) kod suda. Nikako pak ne bi po našem mnienju bilo dobro, da se političkoj oblasti dade ikakva prilika, da bi s ovom stvarju mogla imati posla. Naš je narod još tako odan Vjeri i Crkvi, da bi on stvar s voljom i radošću primio u ruke, — samo mu ih treba razvezati. Mi bismo tek onda imali hrvatsku narodnu Crkvu, kad bi se ova stvar od prilike ovako uredila.

No ako se ova stvar skoro i ne uredi na ovaj način, svakako će se o njoj odsada mirnije suditi i razpravljati, a mi smo za sada i time zadovoljni.

(»Dom«, God. 1913. Broj 38.)

Dva nova družtva.

Ovih su dana osnovana dva nova družtva u Zagrebu. Jedno se zove: Hrvatsko družtvo za narodno zdravlje, a drugo je družtvo abstinenata, t. j. družtvo proti piću.

Kako je mnogim našim čitaocima poznato, ima i kod nas Hrvata već dosta raznih družtava. Svakomu je skoro poznato, da obstoji u Zagrebu »Družtvo sv. Jeronima«. To družtvo izdaje svake godine knjige, medju njima i koledar »Danicu«. Slično je družtvo i hrvatska »Matica«, koje izdaje knjige za školovanije ljude. Gdjekomu je možda poznato, da u Zagrebu obstoji već 70

godina gospodarsko družtvo, koje ima i svoje podružnice po domovini, a brine se za napredak poljskoga gospodarstva. Staro je družtvo i hrvatsko pjevačko družtvo »Kolo«, a i po cieloj domovini ima u svakom gradu i gradiću kakvo pjevačko družtvo. Poznato je mnogima, da obstoje i sokolska družtva, kojima je zadaća, da medju Hrvatima šire bratinsko poštovanje, čestit i uredan život, ponašanje i muževno držanje. U novije vrieme osnovana je Družba Sv. Ćirila i Metoda u Istri. Tomu je družtvu, koje je dosta poznato i u banskoj Hrvatskoj, zadaća, da podiže hrvatske škole u Istri, tamo uz more, jer tamo imaju kod vlade prvu rieč Talijani, koji se brinu samo za talijanske škole. Za osnivanje i podupiranje škola po banskoj Hrvatskoj osnivana je nedavno »Hrvatska Straža«, koja će osnivati i podupirati hrvatske škole, osobito u onim krajevima, gdje je pogibao, da bi Hrvati mogli radi kakve koristi ili dati napasti svoju djecu u magjarske škole, koje kod nas osniva i pomaže magjarsko družtvo »Julijan«.

Uz ova družtva, kojima može pomagati svaki Hrvat, imade mnogo družtava, u kojima se kupe pojedini staleži. Tako ima družtvo hrvatskih književnika, liečnički zbor, učiteljski (pedagogijski) zbor, pravničko družtvo, profesorsko družtvo, družtvo inžinira i graditelja (arhitekta), družtvo ljubitelja umjetnosti i t. d., kojima je svima više ili manje briga, ne samo staležka korist, nego i to, da se širi posebna koja nauka ili zanimanje za književnost i umjetnost, služe dakle i obćoj koristi.

Za obće dobro osnovana su i vatrogasna družtva, pa i družtva za zaštitu životinja.

Još više ima družtava, u kojima se okupljaju pojedini staleži samo radi medjusobne pripomoći, pa tako ima družtvo obćinskih činovnika, podvornika, pisara i t. d.

Od svih ovih družtava treba razlikovati dioničarska družtva, kao što su na pr. banke (kase) i štedionice, gdje se ljudi slažu samo radi dobitka.

Pita li tko, zašto se slažu sva ova družtva i jesu li na kakvu korist narodu, može se na to odgovoriti ovo:

Nema čovjeka, koji bi mogao sam živjeti. I to čovjek ne treba samo pomoći drugoga čovjeka, nego se još i više mora braniti od ljudi, jer jedan drugomu na razne načine smeta. Svi ljudi naime nisu jednaki, nego jedni mogu živjeti u miru, a drugi ne mogu ili ne će, nego na pr. diraju u tudje (kradu), otimaju

i t. d. Da se tu načini red, za to se stara i brine država, pa je zato država najveće narodno družtvo. Ali koliko ima toga, za što se država ne brine, ili se ne može brinuti! Koliko put čujemo, da tko kaže: »To bi se moralo zabraniti! To bi se moralo drugačije urediti!« I doista, država, t. j. njezina vlada, izdaje naredbe, a oblasti onda zahtievaju i tjeraju, da se te naredbe izvrše, pa makar i na silu. Ali ima dosta toga, gdje vladine naredbe i odredbe oblasti ne mogu ništa, ili mogu malo. Ima na pr. država, gdje je zabranjeno krčmarima, da daju žestoka pića preko mjere. No tko će zabraniti, da ljudi preko mjere piju kod kuće? Moglo bi se napokon i to zabraniti, ali koliko bi za to trebalo stražara, koliko bi tu bilo neprilika! Zato nema druge, nego da se svi oni, koji su proti piću, slože, te da nastoje svakim načinom: naučavanjem, upućivanjem, opominjanjem sklonuti ljude, da se dobrovoljno kane pića. A tako i sa stotinom drugih stvari.

Na ono drugo pitanje, naime: jesu li sva ona družtva, koja smo spomenuli, na kakvu korist narodu, t. j. jesu li što postigla, na to se može odgovoriti ovo:

Po drugom svietu učinila su razna družtva tako mnogo, da se to u kratko ne da ni kazati. Može se samo reći, da su razna družtva po svietu složila, uputila i pomogla ljudima više nego vlada. Pitamo li, ima li kakve koristi od tolikih naših družtava, ne možemo biti baš osobito zadovoljni s odgovorom, jer većina naših hrvatskih družtava slabo napreduje. Ali to nije nikakvo čudo. Gradskoga svieta ima kod nas malo, a seoski je sviet do nedavna bio kmet, a ni sada se ne zna, a i ne može pravo ni maknuti. Povrh toga velika je smetnja i to, što većina naroda, t. j. seoski sviet, slabo ili nimalo ne dolazi u družtvo s prosvjećenijim gradskim svietom. Sve to nas ne smije odvratiti od toga, da po mogućnostima sudjeljujemo u narodnim družtvima, jer dok ne budemo svi sudjelovali, naša će družtva slabo napredovati.

Za seoski je sviet osobito važno jedno i drugo novo družtvo, koje je na početku spomenuto. Kako bi i naši ljudi na selu imali sudjelovati u tim družtvima, to se najbolje vidi iz sliedećega nacrta pravila za družtvene podružnice na selu. Ta bi pravila po našem sudu mogla biti odprilike ovakva:

Družtvo za narodno zdravlje. K osnivanju podružnice ili grane »Družtva za narodno zdravlje«, moglo bi se pristupiti ovako: Tko misli, pošto ovo pročita, da bi bilo dobro, kad bi se u njegovoj obćini ili selu osnovala grana »Družtva za narodno zdravlje«, te da bi ga ljudi poslušali, kad bi ih pozvao radi toga na dogovor, neka to prijavi kot. oblasti (to treba svakako, dok traje komesarijat i dok su sastanci zabranjeni), zatim župniku, učitelju i obć. poglavarstvu, a onda neka pozove na odredjeno mjesto i u odredjeni dan i sat svakoga, za koga drži, da što razumije i da hoće pomoći sebi i drugomu. Kad se ljudi skupe, neka im kaže od prilike ovako:

U našoj cieloj domovini narod mnogo strada od bolesti. To se vidi po tom, što kod nas umire osobito mnogo sitne djece i što su tako silni troškovi za obskrbu bolestnika u bolnicama. Iz domaćega proračuna troši se svake godine na obskrbu bolestnika preko 800.000, a koliko moraju doprinašati obćinari! Pa uza sve to sa zdravljem u našoj domovini ne stoji dobro. Poznato je, da je seljaku težko doći do liečnika, bez velikoga troška, kojega oni uz najbolju volju ne može smoći, pa zato liečnika i ne zove. A ima ih i takvih, koji do liečnika ne drže mnogo, ili ne drže ništa. Mnogi ne znadu, da ima bolesti, koja prelazi od jednoga čovjeka na drugoga, pa ne paze na to, i zato se takva bolest često razširi kao kuga. Nastojanju i širenju bolesti pomaže, a liečenje otežčava svaka nečistoća, nered i nerazbor, a toga ima i kod nas: kakve su nam jame, kakva dvorišta sa gnjojištima, kakve su nam štale, kotci (svinjci), torovi, kokošinjaci! Što je ono za kućom, za štalom, u šljiviku, za kupom slame ili sijena? Kako nam je u kuhinji, gdje stoji i u kakvom je redu napojnjak s napojem ili spirinama! Kakva čaša i flaša (ako ju imamo)! Kakvo je posudje, kakve žlice i noževi! Kakav je stoljnjak, kakvi obrisači (peškiri)! Kakvi su obojci, kakve djeci noge, uši, glava, nokti! Kako solimo slaninu, kako kiselimo kupus! Kako prešamo grožđje, kako tresemo šljive! Kakve su nam ruke, kad hranimo djecu ili kad jedemo! Što radimo, kad se ofurimo, porežemo! Što li sve ne mećemo na rane! Što li sve ne pojedemo, čim li se sve ne trujemo! Kako dvorimo bolestnike! Što li nam ne prepate rodilje, osobito u ovoj samoći s mužem!

Sve je ovo naš život, naše zdravlje — ili naša bolest i prerana smrt, ako nije, kako bi trebalo. Redom, čistoćom i pažnjom stotinu bolesti možemo zapriečiti, stotinu ih izliečiti, a uz to

život olakšati i poljepšati, oku, srcu i duši ugoditi, te i tim zdravlje podržati i pokriepiti, a bolest oslabiti i potrti.

(»Dom«, God. 1913. Broj 41.)

Družtvo za narodno zdravlje.

Pravila družtva za narodno zdravlje na selima mogla bi biti od prilike ovakova:

I. U (tom i tom) mjestu osniva se družtvo s imenom »družtvo za narodno zdravlje u (tom i tom mjestu)«, a djelovanje mu se proteže (na ta i na ta mjesta).

II. Družtvu je briga: da se narodu zdravlje sačuva i da bolestni ozdrave.

III. Da se narodu zdravlje sačuva, ima se družtvo brinuti na ovaj način:

1. Ima nastojat i,da u područje družtva dodje izkusni liečnik, koji će pomno pregledati, prosuditi i proučiti sve prilike, koje djeluju na zdravlje u toj okolici, poimence zrak i tlo (okolinu), dvorišta, štale, kuće, gospodarsko i kuhinjsko posudje, napokon cieli život naroda, pa pošto to prouči, da u skupštini družtva sve to narodu razloži, a onda u sporazumu s izkusnim ljudima i ženama, osobito materama, sastavi kratak naputak: Kako u tom kraju ima narod živjeti, čega se čuvati i čega se laćati, da sebi zdravlje očuva.

2. Ima nastojati, da se barem jedna mužka i jedna ženska osoba u području družtva točno i razložno uputi, kako se zdravlje čuva i kako se bolestnici njeguju. U tu svrhu ima se družtvo obratiti za savjet glavnomu (središnjemu) družtvu u Zagrebu, da ono priredi potrebu za takvu uputu naučne tečaje.

III. Družtvo ima nastojati, da što prije skupi sredstva, da uzmogne:

1. u službu družtva postaviti posebnu dobro upućenu i naučenu žensku osobu, koja će imati da brižno pazi na rodilje i na svu novorodjenu djecu u području družtva, je li naime rodilja u redu, jesu li djeca zdrava, drže li se u čistoći i u svakom redu, pa ako što pogibeljno za zdravlje opazi, da savjetuje i uputi, a koliko družtvena sredstva dopuštaju, da i pomogne;

2. u svojem području urediti posebne prostorije (kuću) za njegovanje i liečenje bolestnika iz svojega područja.

IV. Družtvo ima nastojati, da se sve zdravstvene odredbe oblasti, osobito za vrieme kakove pošasti, narodu javno obrazlože, te da u provadjanju razložnih odredaba oblastima pomaže; no nikako ni družtvo ni njegovi povjerenici nemaju u nijednom slučaju sami zahtievati posredovanje ili postupanje oblasti, niti izazivati prisilnih oblastnih odredaba.

V. Članovi su družtva: dobrotvorni, djelujući i podupirući.

1. Dobrotvornim članom priznaje se svaka od osoba, koja družtvu davaju u novcu ili u vriednosti preko 20 (dvadeset) K.

2. Djelujući su članovi one, odrasle mužke ili ženske osobe, koje pristupajući u družtvo obećaju, da će: 1. dolaziti na svaki družtveni dogovor i skupštinu; 2. po uputi družtva sveudilj paziti na sve, što je narodnom zdravlju na korist ili na štetu, te narod na to upozoravati i svjetovati, a mladje i opominjati i koriti, a u družtvenoj skupštini o tom izvješćivati i oko zajedničke pomoći nastojati; 3. spremno na se primiti svaki mogući mu posao, što mu ga družtvo u družtvene svrhe povjeri.

3. Podupirajući su članovi oni, koji se pristupajući u družtvo obvežu, da će plaćati u družtvenu blagajnu, koliko to glavna skupština odredi, no nipošto više od K na godinu.

VI. Družtvu je na čelu odbor od tri do sedam osoba, koje izabere skupština družtva. U skupštini imadu rieč i odlučni glas svi članovi. Odbor izmedju sebe bira predsjednika, koji vodi družtvo. Prvu ili ustanovnu skupštinu saziva privremeni odbor, a prvi su članovi oni, koji se tomu pozivu odazovu i u družtvo pristupe. Dalje saziva skupštinu predsjednik svake godine najmanje dva puta. — U skupštinu je svakomu slobodno doći, pače družtvo ima nastojati, da što više naroda dodje. Na svakoj se skupštini imadu na koncu pročitati i protumačiti liečnički zdravstveni naputci, a i predsjednik družtva i svaki djelujući član ima nastojati, da za skupštinu pripravi što koristnije savjete, upute i opomene za čuvanje zdravlja.

VII. Čim se družtvo ustanovi, ima se prijaviti »Hrvatskom Družtvu za narodno zdravlje u Zagrebu« s molbom, da bude priznato za granu (podružnicu) toga družtva, i to uz one uvjete, koje središnje družtvo u Zagrebu za svoje grane postavi.

VIII. Štogod nije rečeno u ovim pravilima, a tiče se zadaće, napredka i dobroga i urednoga vodjenja družtva, ima se za to

postarati i po svojem sudu odrediti i urediti predsjednik u sporazumu s odborom, a u potrebi i sa skupštinom. Posebice se ima predsjednik s odborom brinuti i sve potrebno odrediti, da računi družtva budu u redu. Račune ima polagati skupštini.

(»Dom«, God. 1913. Broj 42.)

Englezka vlada za poljodjelstvo.

Naši se čitaoci sigurno sjećaju, kako je naš prijatelj, narodni zastupnik u zadarskom saboru I. F. Lupis, razlagao u ovom našem »Domu«, da se treba »vratiti k polju«, te pri tom upozorivao, da o tom ozbiljno nastoje i Englezi. Da naši čitaoci sasvim dobro razumiju, o čem se to radi u Englezkoj, razložit ćemo im to barem u kratko, jer se baš ove dane o tom u Englezkoj živo radi. Englezka je vlada naime odlučila, osnovati novo jedno ministarstvo, t. j. jedan novi odio, i to ministarstvo za poljodjelstvo ili za zemlju. A da je to upravo nuždno Englezkoj uvjerit će se naši čitaoci, ako saznadu ovo:

U cieloj Englezkoj, koja ima oko četrdeset milijuna stanovnika, ima poljodjelaca, samo oko poldrug milijuna, tako da se od 100 ljudi samo 3 do 4 bave poljodjelstvom! Toga nema nigdje na svietu, jer se na pr. u istoj Belgiji, gdje ima iza Englezke najviše fabrika, ipak od 100 ljudi živi barem njih dvadeset (20) od poljodjelstva (u Njemačkoj 35, u Francezkoj 42 od stotine). Pa ni ovaj poldrug milijun englezkih poljodjelaca ne živi na svojoj zemlji, nego samo jedna četvrtina, a ostale tri četvrtine — to su zakupnici i poljodjelski radnici.

Pitat će tko zacielo: Pa kako je to? Zar nema zemlje u Englezkoj? — Ima zemlje u Englezkoj. Englezka zajedno sa Škotskom i Irskom (koje su negda bile posebne države) ima dosta zemlje (prostora) samo nekako za polovicu manje od naše carevine, ali zato ima i nešto manje stanovnika. Ali u našoj carevini ima blizu trideset milijuna poljodjelaca, a u Englezkoj ih ima, kako smo čuli, jedva poldrug milijun!

Ima Englezka zemlje, ali je ta zemlja — čujte i čudite se — pusta, zaraštena šumom, što živicom, a mjesto orača po njoj jašu i skiću se — lovci!

No možda tko tomu ne vjeruje. Zato ćemo izpisati, što je o tom govorio englezki ministar financija, po imenu Lloyd George (Lojd Džordž), i to na javnoj skupštini, dne 22. listopada ove god. Ministar George počeo je svoj govor ovako:

»Njemačka ima deset milijuna poljodjelaca; Francezka, koja ima manje stanovnika, ima ih devet milijuna; mi — Velika Britanija — imamo ih samo poldrug milijun. U posljednjih 50 do 60 godina narod se je u našoj domovini skoro podvostručio, a broj poljodjelaca je u to vrieme pao za 600.000. No u isto vrieme se je broj lovaca podvostručio, jer su milijuni jutara zemlje ostavljeni neobradjeni, i to radi zabave ili radi športa, kako kažu, tako da se na stotine centi hrane pogazi u lovu, dok stotine tisuća naroda nema što jesti, i da stotine i tisuće radeći težko od zore do mraka ne požanju toliko da uzmognu prehraniti sebe i obitelj, živući u jadnim kućama, a milijune su platili u ime zakupnine. Ako su vlastnici zemljišta znali za sve ovo, a nisu toga promienili premda su stotine i stotine godina imali svu vlast u rukama, onda je to skandal za njihov stalež!« (Odobravanje.) — Tako čitamo u engl. novinama »Standardu« od 23. listopada 1913 str. 9. stupac 7.

Dugo bi bilo pripoviedati i razlagati, kako je do toga došlo, da je preko polovice za obradjivanje dobroga zemljišta u Englezkoj vlasničtvo samo četiri tisuće osoba! Čujte: od četrdeset milijuna ljudi ima ih četiri tisuća (tj. od deset tisuća jedan), koji su vlastnici polovice svega dobroga zemljišta! Ostali je narod bez zemlje! A došlo je do toga ovako: Englezku, a većinom i Škotsku i Irsku osvojili su pred 840 godina Normani, koji su došli iz Francezke — a još prije su bili negdje na sjeveru, — osvojili i zemlju narodu oteli. Što je još ostalo zemlje u rukama narodu, to je oteto, — baš oteto, konfiscirano — kasnije (prije 200 i 300 godina), kad je narod u Škotskoj, a osobito u Irskoj ustajao na oružje, da obrani svoju slobodu i vjeru. Tako to traje do danas.

Englezka je ipak napredovala i razširila svoje gospodstvo po cielom svietu — sve uz slabo svoje poljodjelstvo. Kako je to bilo moguće, i to bi trebalo dugo razlagati. Dosta je spomenitu, da su se Englezi primili trgovine, a poznato je, da se trgovinom najlakše dodje do imetka i bogatstva. To je jedno, a drugo je ovo: Englezka je na moru odsječena od ostaloga svieta, pa joj neprijatelj nije mogao lako nauditi. Ona se nije

morala boriti ni s Arapima, ni s Mongolima, ni s Turcima (kao na pr. Španjolci i Poljaci, pa mi Hrvati). Dok su se druge države na kopnu branile, ili medju sobom krvarile, Englezka je pazarila.

Ali dobro reče spomenuti ministar, da je bilo vrieme, kad je englezka trgovina slabo išla, a to vrieme može, kaže, opet doći. A što onda? Engleska ne može od svoga žita živjeti ni poldrug mjesec!

Zato se Englezka vlada brine, kako bi opet podigla poljodjelstvo. A kako je to nakanila postići, o tom drugom zgodom.

(»*Dom*«, *God. 1913. Broj 43.)*

Čujte!

Čujte me, ljudi i prijatelji i braćo, koji me niste čuli već dvadeset mjeseci, a kad ste me čuli, govorio sam vam isto, što ću vam sad napisati.

Evo opet su došli izbori za hrvatski naš sabor u Zagrebu. Opet će početi sastanci i skupštine, — tako zvana izborna borba.

Vi znate, što ste vi i što smo mi svi skupa u toj borbi prepatili. Ne mislim na ono, kako ste mnogi i mnogi, često gladni i žedni, hodali od sela do sela, da uputite neupućenu braću. Ne mislim na to, kako ste išli na sastanke i skupštine, ili na same izbore, gdje ste opet i gladni i žedni stajali i slušali, a na izborima čekali negdje i cieli dan, a negdje dan i noć. Težko je i ovo bilo, ali ovo ne žalimo. Ne žalimo ni ono, što su nas, nas prve, koji smo počeli širiti misao seljačke slobode i pravice, naši seljani pače naši najbliži — otci i strici i rodjaci i žene — što su nas htjeli, štono rieč, s ovoga svieta potjerati, dok im se nisu oči otvorile. Svega toga ne žalimo, premda je bilo težko, često i pretežko, ali je moralo biti, pa već je i prošlo.

Nego, na što mislim, kad ovo pišem?

Mislim na ono, kad je rodjeni židov, a s krstnim listom u džepu, smio kod stola katoličkoga župnika reći ljudima: »Kad dodje Radić, kolcem po njem!« I to se je skoro i dogodilo!

Mislim na ono, kad je drug i prijatelj toga rodjenoga židova — a sada lutoran — s revolverom obilazio po kotaru, u kojem je htio biti zastupnik, te narod tako uzbunio, da su naši ljudi pristaše seljačke stranke jedva iz toga kotara iznieli živu glavu.

Mislim na ono, kad je svaki od nas, koji je i koliko više, radi ove stvari polazio u druga mjesta i krajeve, bio više puta u smrtnoj pogibelji.

Mislim na ono, kad je predsjednik naše najveće stranke javno kazao, da je za njegovu pobjedu kod izbora dosta, ako na svaki ulaz u grad postavi takve razbijače, koji će Radića s kolcem sprovesti na drugi sviet. A ne mogu da ne pomislim i na pokojnoga siromaha Matu Ščirka, Bog mu dao duši lako!

Na to mislim i o tom hoću da vam otvoreno kažem dvietri rieči.

Vi znate, svi mi znamo, da od nas, t. j. od seljačke stranke nije našemu nijednomu protivniku ni vlas s glave pao, ni frankovcu, ni koalircu, pa ni magjaronu.

Ovo je naš ponos, ovo je naša najveća dika.

Ostajmo ljudi i braća tomu vjerni: Ostajmo, kakvi smo bili. Naš je put pravi!

Istina je, govori se na sva usta, da je politika sve, samo ništa dobra ni poštena. Istina je, da prevara, laž, mito, grožnja i sila — mnogomu pomogne kod izbora, a kad je izbor gotov, tko tobože pita, kako je i zašto je tko izabran.

To ljude zavadja, ali se ne dajte smesti!

Istina je, politikom se ne bave samo najbolji, najsposobniji i najzdušniji ljudi. Naprotiv se može reći, da vikači, drzoviti lažci, bezobraznici i bezdušnici imadu u politici često više uspjeha, nego mirni, razboriti i pravedni poštenjaci i to ne samo kod nas, nego i drugdje.

Ali ipak nimalo nije istina, da tako mora biti.

Bilo je doba, kad su konjarski razbojnički narodi — na pr. Magjari i Mongoli — gospodovali pitomim i radinim narodima. Bilo je doba, kad su razbojnički baroni i vitezi strahovali mirne gradjane i seljake, gospodovali im i sve otimali. I to nije baš tako davno, — i to je bila onda politika.

Ali je bilo naroda, gdje je odmah od početka vladao i gospodovao razbor i poštenje, kao na pr. u Rimu, gdje se je

za rimske starješine (senat) moglo reći, da je to zbor samih kraljeva.

I Rimljani su zavladali svietom, a Mongoli su propali. A bili bi propali i Magjari, da ih nisu silom pokrstili i u red spravili i s drugim narodom poženili i pomiešali. A radi razbojničkih svojih baruna i viteza Njemačka je bila divlja zemlja još pred sto godina.

To je, što se zna iz starijega vremena.

A za današnje vrieme može se reći da laži, prevare, bezobraznost, sila, mito i svaka druga lopovština, da ovo gubi svoju vriednost sve više po cielom prosviećenom svietu. Mogao bih vam liepo razložiti, kako je politika kod drugih naroda napredovala, pa biste se uvjerili još i više, da je seljačka stranka na dobrom, na pravom putu — bez kolca, bez revolvera, bez laganja, bez sile i mita, bez psovke i prevare, bez gulaša i bez paprikaša i bez svih drugih lopovština, s kojima se na žalost moramo još boriti, dok ih ne zatremo i kod nas, kako su većinom zatrte po drugom naobraženom svietu.

Ali da i nemamo primjera u drugom svietu, naša bi borba morala biti sasvim drugačija, nego što je borba raznih gospodskih stranaka drugdje i kod nas. A zašto? Zato, što se gospoda i gospodske stranke kod nas i drugdje bore najviše ili samo za vlast, da otmu drugima i da sami dobiju u ruke vlast nad narodom. A tko se bori za vlast i jakost, komu je to glavno, taj sasvim naravno gleda, da pokaže svoju jakost, bezobzirnost, bezobraznost, — sve ono za čim i ide.

Drugačija je borba seljačkoga naroda, seljački se narod ne bori za vlast nad drugima, nego za pravednost i za slobodu. Zato u svojoj borbi mora biti pravedan. Jer tko bi nam vjerovao, da se borimo za pravo i za slobodu, kad bismo već sada radili krivo, pravili silu?

To je jedno. A drugc je ovo:

Pravičnom našom borbom, bez psovke, bez grožnje, bez sile, samim naukom, strpljivošću i uztrajnošću — mi smo do sada najviše postigli. Koliko ima tvrdih pristaša seljačke stranke, koji su joj bili ljuti protivnici! Zašto su k nama pristupili? Nisam čuo jednoga, nego više njih, koji su sami pripoviedali, kako su se u nama obratili. Oni su, pripoviedaju sami, seljačku stranku psovali, svaku nam štetu i sramotu smišljali i činili, ali su pristaše seljačke stranke na sve to šutjeli i išli dalje čvrsto

i nepokolebivo svojim pravednim putem, ne vraćajući psovaka, ne smišljajući zla ni osvete. »Mi smo bili poraženi. Mi smo vidjeli, da ste vi pravedni ljudi, da hoćete pravo za svakoga!« Tako govore mnogi naši pristaše, negda naši najljući protivnici. Pitajte Andriju Kovača iz Turnašice, a i Dragutin Kovačević bi znao pričati, koliko su ga grdili, a on im zahvaljivao, dok nisu položili nedostojno oružje.

A napokon još ovo: Recite, za Boga, što bi bilo od svih nas, da je od seljačke stranke koji čovjek čak poginuo, kako je od ruke naših protivnika poginuo naš Mato Ščirko! Ili što bi bilo od nas, da je tko od naših protivnika poginuo onako, kako je nedavno poginuo naš Ivo Škuljević iz Sibinja? Je li, da bismo svi morali bježati u Ameriku, ako bismo i mogli pobjeći? Što bi bilo od naših ljudi, da su igdje počinili kakvu silu, ili samo napravili gungulu? — »To vam je seljačko pravo! Tako Radiji odgajaju narod!« — orilo bi se po skupštinama, po crkvama, po sudovima!

Što svi smiju, mi ne smijemo! Što se svima prašta i kroz prste pregleda, nama se ne bi oprostilo ni pregledalo! Što se o svima zašućuje, o nama bi se razglasilo! Što se svima zaboravlja, nama se ne bi zaboravilo — nikada! I sam Bog nas je, hvala mu budi, čuvao od zla, jer i naši su ljudi — samo ljudi, pa bi i oni mogli doći u napast ili zapasti u nesreću.

Zato ostanimo stalni na putu, kojim smo pošli.

Težko će biti. Doći će opet koji bezdušnik, pa reći, da Radić ima najljepšu kuću u Zagrebu. Doći će drugi pa reći, da su Radići dobili od Tomašića — koga li — silne novce. Možda će se još tko naći, te reći, da su vlasi, ili lutorani, ili bezbožnici. Vikat će, da dielimo crkvene i velikaške zemlje i da naučamo, da seljak bez svake škole mora biti i sudac i predstojnik i župan i sam ban. Svega će toga biti, i laž će ovdje ondje ručati, ali večerati ne će. Istina će nadvladati.

Ostanimo dakle stalni na ovom putu, kojim smo pošli od početka, i ova će izborna borba proći za nas mirno, častno i dostojanstveno. I na taj način: Mi ćemo svuda dobiti: u jednim kotarima svoje zastupnike, a drugim kotarima takve pristaše i borce, koji će za seljačku stranku s vremenom predobiti sav naš seljački narod. Pomogla nam u tom vjera u Boga i naša seljačka sloga!

(»Dom«, God. 1913. Broj 47.)

Domaći državni proračun: ili velika hrpa činovničkih plaća.

Nema države u Europi, a skoro je ne će biti ni na cielom svietu, gdje bi se narodu nametale daće i porezi ne pitajući naroda i gdje bi se tako sabrani novac trošio bez odobrenja naroda t. j. sabora.

Dozvoljenje troškova za državne potrebe to je prvo i glavno pravo naroda u ustavnoj državi. Za to su se pravo narodi najviše borili, a dva najveća naroda, Francezi i Englezi, za to su pravo podigli i prave revolucije i prolili čitave potoke krvi.

Za bansku Hrvatsku odredjuje daće i poreze, kako je poznato, zajednički sabor u Pešti. Od tako odredjenih svojih poreza i daća dobiva banska Hrvatska 44 po sto za svoje domaće (autonomne) potrebe. Taj postotak iznašao je u posljednje vrieme 26,750.000 (dvadeset i šest milijuna 750 tisuća). Osim toga ima domaća vlada oko 1,330.000 drugoga prihoda tako, da za domaće potrebe ima banska Hrvatska okruglo 28,000.000 (dvadeset i osam milijuna), i to je domaći državni proračun banske Hrvatske. Kako se ta svota ima razdieliti t. j. na što se ima upotriebiti, o tom odlučuje hrvatski sabor u Zagrebu.

No hrvatski sabor nije već više godina pravo ni razpravljao o proračunu, niti vladi dozvolio, da troši, niti odredio, na što smije trošiti taj novac, premda je kr. vlada više puta saboru proračun predložila, nego je, pošto nije bilo sabora, Nj. veličanstvo kralj već više puta ovlastio načelnika Kr. hrv.-slav.-dalm. vlade, (bana, poslie kr. povjerenika), da može trošiti u okviru predloženoga, ali neodobrenoga proračuna. Takovu je ovlast imala kr. vlada i za god. 1913.

Kolika je to šteta, što sabor nije već više godina proračuna razpravio, o tom će se svatko uvjeriti, kad prosudi ovo malo, što ćemo ovdje iznieti.

Po vladinom predlogu za g. 1911. troši se od 28 milijuna K:
na plaće, nadnice (12,182.700) i mirovine (3,173.000) K 15,355.700
„ zgrade (991.600) i kancelarijske potrebe (662.000) . . . . K 1,553.600
„ oružničtvo . . . . K 1,777.500

„ razne sudbene troškove (1,111.450) hranu za kažnjenike (364.450) . . . . K 1,475.500
„ bogoštovlje i prosvjetu (osim plaća) . . . K 2,297.200
„ gradnju cesta (1,873.440) i gospodarstvo (1,957.200) . . . . K 3,830.640
„ sabor . . . . K 220.000
„ razne troškove . . . . K 663.000

Na same dakle plaće (doplatke, nagrade, nadnice) i mirovine troši se preko 15 milijuna. Razumije se, da tu nisu uračunate plaće za častnike vojske, za porezne i financijalne, poštanske i željezničke činovnike i službenike, koji dobivaju plaću iz zajedničke državne blagajne Isto tako nisu ovdje uračunate plaće za obćinske (i gradske) činovnike i pučke učitelje, koji dobivaju plaće iz seoske ili gradske obćinske blafajne.

Da ostanemo čas kod plaća, spomenut ćemo, kolike su plaće. Najveću plaću ima dakako ban, a iznaša (zajedno sa službovinom) 41.000 K. Za tim ima predsjednik Kr. stola sedmorice 20.800 K, predstojnik unutarnjeg odjela kr. vlade (podban) 17.600 K, predsjednik kr. banskog stola 16.400 K, drugi predstojnici ostalih dvaju odjela imadu, kao što i podpredsjednik kr. stola sedmorice svaki po 15.600 K, tako da ovih prvih 7 službenika imadu zajedno 144.000 K.

Dalje ih imade 19, svaki po 13.000 K (to su banski savjetnici, veliki župani, drž. nadodvjetnik i 5 sveučilištnih profesora) ili zajedno 247.000; 22 imadu svaki po 11.000 K ili zajedno 242.000 K; 55 ih ima svaki po 8.320 K ili zajedno 457.000 K; 40 ih ima po 7.520 K ili zajedno 300.800 K, onda imadu 183 od 5.240 do 7.240 K, a onda 333 od preko 4.000 do 5.240. Svih činovnika i namještenika, kojima plaća iznaša preko 1.200 K ima oko 2.300. Od ovih ima ih najviše (preko 800) kojima plaća iznaša 2.000 do 3.000 K. Medju plaćama je, kako ćemo još vidjeti, velika razlika, a sve su ove plaće (osim onih prvih 7) po mišljenju vlade i koalicije premalene, pa sabor mora najprije sve te plaće povisiti . . .

(»Dom«, God. 1914. Broj 3.)

Plaće, stanarine, nadnice i putni troškovi za činovnike iznašaju ukupno preko petnaest milijuna (točno 15,335.712) K. Same plaće u proračunu označenih osoba iznašaju blizu deset

milijuna (točno 9,837.630 K) mirovine preko tri milijuna (3,137.037). Ostalo su nadnice (871.683), putni troškovi (447.980), doplatci i nagrade (241.608) i plaće neoznačenih osoba (717.184).

Što se tiče plaća, našim je čitaocima poznato, što mi o tome mislimo. Mi mislimo, da su te plaće prevelike, previsoke, i da ih naš narod ne može plaćati.

Preko 10.000 K na godinu imade ukupno 48 osoba, preko 7.500 K 95 osoba, preko 6.240 K 89 osoba, napokon preko 5.200 K 94 osobe, tako da ovih 326 osoba imadu zajedno blizu dva i pol milijuna plaće (točno 1,476.960 K). Računamo li, da su svi ovi otci obitelji, poprieko s troje neobskrbljene djece, vidimo, da 1630 osoba, t. j. toliki broj osoba, koliko ih ima jedno veliko selo, dobiva od naroda blizu dva i pol milijuna Kruna za život na godinu, t. j. poprečno po 1520 K na glavu (makar bila i u zibki). Preko 4.000 K plaće imadu 333 osobe, preko 3.000 K plaće imade 350 osoba, ukupno 683 osobe imadu preko dva milijuna i šeststotina tisuća K. (točno 2,678.020) ili poprečno oko 785 K. I tako jedna tisuća (točno 1009) ljudi — obitelji — ima preko pet milijuna (točno 5,154.980 K), t. j. popriečno na obitelj preko pet tisuća K. Što je preko pet-šest tisuća K, to je za naše prilike svakako previše. A da se nije išlo preko toga, moglo bi se već kod ovih 326 plaća prištediti oko pol milijuna. Da radi toga, što bi te plaće bile manje, ne samo, da ne bi sviet propao, nego da ne bi ni ti činovnici ni njihove obitelji stradavale, to se najbolje vidi po tom, što ima preko tisuću činovnika, koji su jednake škole svršili, a i jednake od prilike godine imadu, pak nemaju ni pet tisuća na godinu.

Plaće naime naših činovnika ne samo da su djelomice prevelike, nego su i nepravedno razdieljene. Zašto od dvojice ljudi, koji imadu iste škole i iste godine, jedan ima pet, a drugi deset tisuća plaće? I još k tomu onaj, koji ima deset tisuća plaće, ima manje posla, nego onaj, koji ima za pol manju plaću! Je li to pravedno? — Kažu, da to mora biti, jer onaj ima veću odgovornost, ili zato, što onaj ima veću čast. A mi mislimo, da svi činovnici moraju imati jednaku odgovornost, — za koju u ostalom kod nas nitko ne pita . . . A što se tiče časti, o tom se baš i radi, da smo mi bogci, pa da ne možemo časti plaćati. Bog sveti, da platimo posao, — ali po zasluzi.

Ali o tom malo hasni govoriti, jer se na to ne može ni misliti, da bi se činovnicima plaće snizavale. Još će se — dok je ovakav sabor, vidjet ćete — povisiti, pa kad bi bio i drugačiji sabor, koji bi o ovim stvarima mislio od prilike, kako mi mislimo, ne bi se moglo ni misliti na to, da se sadašnjim činovnicima plaće snize. Zašto? Pravnici kažu, da se to ne bi moglo zato, što se nikomu ne može uzeti ono pravo, koje je stekao i dobio, a činovnici su vladinim dekretom stekli pravo, na toliku i toliku plaću, pa im se to ne može uzeti. Dobro. To je liepo i neka bi bilo. Samo ne treba zaboraviti, da i svaki posjednik ima barem toliko prava na sav svoj imetak, kao što i činovnik na svoju plaću, pa ipak je vlada naša saboru predlagala zakon, da svaki obćinar ima platiti 30 po sto od svoga poreza na povišenje učiteljskih plaća, t. j. da se svakom obćinaru ima uzeti toliko od njegova imetka. To bi, vidite, moglo biti. Tako bi moglo biti na pr. i ovo:

Neka naš sabor prihvati zakon, da svaki činovnik, koji ima, recimo, preko 3400 K plaće, plaća od onoga viška, što ga ima preko te svote, samo 5 do 10 po sto, ili ako ima preko 5000 K plaće, 10 do 20 po sto, ili ako ima čak i preko 7000 K plaće, 20 do 30 po sto — velimo: ne od ciele plaće, nego samo od viška preko 3400 K plaće, — pa ćete vidjeti, da bi se skupila liepa svota, — kakvih 400.000 K (četiri stotine tisuća). — »Pa što bi s tim novcem? Da to damo seljacima?« — Ne, nego dajte to za svoje kazalište, za školanje svoje djece (štipendije), a nemojte i za to tražiti od naroda stotine tisuća (za kazalište 185.000 K, za štipendije 127.000 K.) Dajte to za razne svoje nagrade i pripomoći, za koje do sada narod daje i veće stotine tisuća.

No ako se ne može misliti na sniženje činovničkih plaća, moralo bi se misliti na to, da se nepotrebni izdatci ukinu, a kod potrebnih da se počne jednom štediti onako, kako to siromašni narod, kao što smo mi Hrvati, mora, ako ne će da propane. A koliko ima tih nepotrebnih izdataka? Koliko bi se uz veću pažnju i štednju moglo prištediti i kod potrebnih izdataka! Mi smo si dali malo truda, pa smo izračunali, da bi se nepotrebnih izdataka moglo ukinuti i kod potrebnih prištediti okruglo pet milijuna K. — a da se ne dira u te blažene činovničke plaće. Koliko bi se s tih pet milijuna dalo pomoći narodu i priskrbiti za godinu — dvie drugih pet milijuna!

Koji su to nepotrebni izdatci, koji bi se morali ukinuti, a kod kojih bi se moglo i moralo štediti, to ćemo razložiti sliedeći put. *(»Dom«, God. 1914. Broj 4.)*

Gdje smo sada u našoj politici?

Skoro dvie godine imali smo komesara, koji je vladao bez sabora. Jedan je komesar otišao, drugi je došao, ali je imenovan banom, t. j. bit će odgovoran saboru, izbori su obavljeni, sabor je na okupu i razpravlja. Većinu u saboru ima koalicija (48 zastupnika), a podupire ju 15 »unionista« ili starih madžarona javno i otvoreno. Bivši komesar postao je banom, a bivši vladini predstojnici takodjer su ostali na svojim mjestima. Saborska se većina s vladom slaže. Manjina, premda dosta jaka (preko 20 razdvojenih »pravaša« i 3 seljačke stranke), poslije prve bude, dapače i tučnjave, za čudo se primirila. »Smetao« je samo zastupnik seljačke stranke, Stj. Radić, ali njega je većina izključila na 15 sjednica. Sabor radi. Produljio je na poldrugu godinu financialnu nagodbu s Ugarskom, izabrao kraljevinske odbore za sklapanje nove financialne nagodbe (u tom su odboru i dva pravaša, po jedan od svake grupe), izabrao izaslanike u zajednički sabor (medju njima pet starih madžarona) i napokon dozvolio vladi, da bez odobrenja proračuna troši novce (t. zv. indemnitet).

Što se je promienilo? — Ukinut je komesarijat, obavljeni izbori za sabor, sabor se je sastao.

Zašto je bio postavljen komesarijat? Zašto je komesarijat ukinut?

Dok je trajao komesarijat, o tom se nije smjelo pisati. Svi smo neustrpljivo čekali ,dok se otvori sabor, da saznamo, zašto je postavljen komesar, da čujemo, što je to, taj komesar, kr. povjerenik, o kojem nema ni rieči u nijednom zakonu našem.

Ali do sada nismo o tom od vlade u saboru ništa čuli, jer za to nije nitko pitao. Možda će većina pitati za to kralja u adresi, t. j. u odgovoru sabora na kraljev odpis (reskript), kojim je otvoren sabor.

Ali čuli smo nešto o komesarijatu od stranaka u saboru. Čuli smo i čudili smo se. Čudili smo se tomu, što stranke jedna drugu krive radi komesarijata. »Pravaši« kažu, da je tomu koalicija kriva, jer se je zavadila s bivšim banom Tomašićem, a pravaši su krivi, jer su držali skupštinu s pravašima iz ostalih hrvatskih zemalja (iz Dalmacije, Istre i Bosne). Kako bilo, ovo je čudno zato, što su pred narodom ove stranke drugačije govorile, jer

su se barem pojedinci od jedne i druge stranke, pred narodom hvalili, da su se tako nepopustljivo borili, da vladi nije preostalo drugo, nego da komesarijatom skrši tu borbu. Sad se njekako svi odriču krivnje.

A bilo bi nuždno znati, što je istina u toj stvari, i to zato, da se uzmogne razumjeti ono drugo pitanje, naime: Zašto je komesarijat ukinut i opet sazvan sabor? Tko se je popravio? Tko je popustio?

Ni u toj stvari nije narod na čistu. U saboru je ban Škrlec rekao, da je on izposlovao, da je povraćen ustav, a poslie je dodao, da je to izposlovao zajedno s koalicijom. Tako njekako govorilo se i na strani koalicije. »Pravaši« su naprotiv rekli u saboru, da su oni i Slovenci t. j. pravaši u Zagrebu i pravaši Slovenci u bečkom saboru izposlovali ili dapače prinudili Magjare — i to preko bečkoga sabora i bečke vlade — da je komesarijat ukinut.

I tako je u ovoj važnoj stvari, što se tiče komesarijata: narod ni poslie uzpostave ustava ne zna, gdje smo zapravo, što smo bili krivi, jesmo li u čem smo pogriešili, jesmo li se i u čem smo se popravili i tko nas je u zlo naveo i iz zla izbavio. Sve je to mutno, a u tom mutežu i metežu muti se i smućuje i narod. Od nikoga ne čuje istinske ili barem iskrene rieči.

U takvom mutežu obavljeni su i izbori. Većinu — ali malu — dobila je kako je poznato, koalicija. Spasili su ju kako je takodjer poznato, činovnici u njekojim kotarima, a u drugim onaj narod, koji — na žalost — još uviek glasuje »za vladu«, a mnogo su odlučili i Srbi. Svi ovi — činovnici »vladinovci« i Srbi nisu glasovali, dok je koalicija bila proti vladi, ili su činovnici, i »vladinovci« glasovali za staroga madžarona, ali su sami bili preslabi. Sad, kad se je koalicija sporazumjela s vladom i sa starim madžaronima, — sad su u mnogim kotarima činovnici i »vladinovci« odlučili, jer je tu malo trebalo. Tako je bilo posebice u kotarima seljačke stranke: u Hercegovcu, Novskoj, Bošnjacima i Bjelovaru, a zacielo i drugdje. Jednako su činovnici i »vladinovci« odlučili i ondje, gdje je koji prijatelj koalicije kandidirao proti seljačkoj stranci. Tako su na pr. činovnici i vladinovci glasovali za pravaše u Vel. Gorici i Dugom selu. To, što je koalicija tražila »slobodne« izbore, to je značilo ne samo to, da činovnici i vladinovci slobodno glasuju za koaliciju, nego i to, da ne bude drugoga vladinoga kandidata osim koalicionaškoga.

Metež, u kojem su obavljeni izbori, nastao je iz velikih promjena u strankama i medju strankama prije izbora još za vrieme komesarijata. Te su promjene bile zbilja velike, naime: razdvojila se i zavadila stranka prava, sporazum ili pakt izmedju seljačke stranke i koalicije je sklopljen i razvrgnut. Uz neupućenost naroda gotovo je čudo, što metež nije bio i veći.

No, kako bilo, izbori su obavljeni sabor je na okupu. »Sad će se vidjeti, tko je s kim« — pomisliše mnogi.

I opet se prevariše, jer istinske i iskrene rieči narod iz sabora ne čuje ni sada. Još se ne zna, tko je s kim. Vidi se dapače da su skoro sve stranke same proti sebi, jer kude ono, što su prije hvalile, a hvale, što su prije kudile. Dosta će biti nekoliko primjera za to.

Posljednji sabor je razpušten radi toga, što koalicija nije htjela da sabor radi, nego je htjela »prelom« t. j. odieliti se od Ugarske i Madžara. Tako su se onda njezine novine hvalile i strašno zamjerale našoj seljačkoj stranci, što je glasovala za dnevni red, da se izaberu izaslanici u zajednički sabor. — Sad koalicija kaže, da nije istina, da je bila za »prelom« sada na vrat na nos izabire izaslanike u Peštu i u svem nastoji da udovolji Madžarima: dočekuje Tisu itd. Sad joj je strašna sila, da sabor radi. Pa i starčevićanci su najedanput silno zabrinuti za to, da sabor radi, premda su bezbroj puta napisali i rekli, da sabor, dok stoji nagodba, ne može ništa dobra stvoriti, i premda baš oni još i sada strašno zamjeruju seljačkoj stranci, što je za bana Tomašića bila za to, da sabor radi, i to na korist seljačtvu, kako je to bilo u kraljevskom odpisu. I tako dalje: što je onda bilo zlo, sada im je svima dobro.

Ili prosudite ovo: Svi smo vikali dok smo smjeli i koliko smo smjeli, na Cuvaja, a vikala je dakako i koalicija. Dapače još poslie otvorenja sabora pozivale su koalicionaške novine svoje pristaše, neka jave, tko je šta prepatio za Cuvajeva komesarijata. Po tom bi čovjek očekivao, da će koalicija sada, kad ima većinu, staviti Cuvaja pod obtužbu, kako joj to zakon dopušta. Ali o tom ni govora. Dapače, kad ju je na to sjetio stari političar Mazzura (u »Obzoru« digle su se proti njemu koalicijine novine pa ni čuti o tom, da Cuvaja obtuže! Kažu, da bi sabor bio razpušten. Pitamo li dakle, gdje je koalicija sa svojom politikom, to je očevidno: Ona se je sasvim izmirila ne samo sa sadašnjom vladom, nego i s onima, koji su nam bili poslali komesara. Je li to dobro? Hoće li što od toga biti? Zašto koalicija tako radi?

Na to bi morala koalicija odgovoriti i narodu tu svoju politiku otvoreno razložiti. Ali toga koalicija nije učinila ni u saboru, ni u novinama, ni na skupštinama. Sve što kaže jest to, da je pomogla »razplesti krizu« t. j. ukinuti komesarijat i uzpostaviti ustav. A kad joj se što prigovori, kaže, da se drži zakona (t. j. nagodbe) i da je sada glavno, da sabor radi pa neka joj druge stranke ne »smetaju«. A »smeta« joj svatko, tko ne pristaje na sve, što bi i kako bi ona htjela.

Prema ovoj politici koalicije čudno se drže starčevićanci oko dra. M. Starčevića. U prvoj sjednici sabora bili su strahovito bučno i burno ustali proti koaliciji, tako da je došlo i do šaka. No to se brzo promienilo, te sada starčevićanci doduše »markiraju« da su proti koaliciji, ali na koncu svojih govora u saboru izriču nadu, da će koalicija to i to postići, a oni da će joj pomagati. Pri tom starčevićanci malo pitaju, kako se to slaže s njihovom naukom: da se pod nagodbom ne može ništa dobra stvoriti, da su svi nagodbenjaci jednaki, da je koalicija pogazila rieč (pakt) da joj je samo do vlasti i t. d. Ali takav je zacielo sporazum, naime: da starčevićanci budu »lojalna« (poštena) ili čak naružena opozicija, a narod, koji uz njih pristaje, neka se snadje, kako znade. Starčevićanci misle ovako: Mi sad i onako ne možemo po svojem programu ništa postići, a koalicija je ipak »manje zlo« od starih madžarona (koji ju podupiru), pa nemojmo im smetati, jer su nam pomogli kod izbora...

Dakle tu smo. Koalicija i starčevićanci složni. A čemu? Što su nakanili? Hoće li što napraviti? Hoće li to kako dugo trajati?

Što su nakanili, to se ne zna, ali se na žalost dosta vidi. U svem, baš u svem su pošli istim putem, kojim su išli i stari madžaroni. Tu smo dakle, gdje smo i bili — još za Khuena. Ne mislimo tu na izbor izaslanika u Peštu, i t. d. — premda koalicija ne bi — po svom obećanju — smjela ni to učiniti (jer pragmatika još nije ukinuta). Mislimo na nečuvenu i nevidjenu silu i nepravdu, s kojom je u saboru nastupila. Toga, priznajemo, nismo od nje očekivali. Mislimo dalje na to, što medju prvim stvarima sprema povišenje činovničkih plaća, dok ništa ne vidimo, što bi za narod dobra spremala. I u tom smo dakle, gdje smo i bili: za narod ništa, — osobito ništa, što bi u ovim težkim prilikama bilo spomena vriedno.

A na pitanje, hoće li to dugo trajati, ima da odgovori sam narod.

Skupimo li sve u jedno, možemo reći ovako: Mi smo s našom politikom ondje, gdje smo bili prije kakvih 40 godina. Gore je još to, što je onda bilo iskrenih i oduševljenih branitelja državnoga prava, dok danas glavni državopravni govornici govore, samo da »markiraju«, a inače su s vladinom većinom sasma sporazumni.

Mislio bi čovjek, da je ipak bolje to, što je prošireno izborno pravo i što je narod bolje prosviećen i upućen. Jest to je bolje. Ali ipak ne treba zaboraviti da su se oni, koji ovim ili onim načinom od naroda i na njegov račun živu, a ovu politiku podupiru, a to su poglavito činovnici, i organizovani novčari — da su se strahovito pomnožili i ojačali, a proti narodu su kud i kamo više, nego što su bili još pred koju godinu. Zato narod, osobito seljački, ako i jest u ogromnoj većini u domovini i na biralištu, mora znati, da mu borba ne će biti laka.

(»Dom«, God. 1914. Broj 5.)

Narod, stranke i vlada.

Pišući o izboru u Velikoj Gorici piše nar. zastupnik g. Ivan Peršić medju ostalim i ovo:

»Od činovnika su glasovali za Peršića neki občinski i sudbeni činovnici. Ali ti su od uviek bili pravaši, ti su činovnici davali g. Peršiću podatke, kako prije dok nije bio zastupnikom, tako i sada, da ih iznosi pred mjerodavna mjesta, samo da narodu bude pomoženo.«

»Mjerodavna mjesta« — to je vlada i najviše oblasti. G. Ivan Peršić je pravaš, starčevićanac. Stranka prava nauča, da Hrvatska nema svoje vlade, nego da tudjinci pošiljaju u Hrvatsku svoje sluge, da narod upropašćuje, a narod ih zato mora još plaćati. Ovako — i još gore — čitali smo i nedavna u proglasu stranke prava i ovo je sasvim u duhu i po nauci pok. A. Starčevića. Ovakav duh i nauk morao bi djelovati na narod i u drugoj zemlji, gdje se više poštuje zakon i gdje se ljepše postupa s narodom, a kamo ne bi djelovao kod nas, gdje mnogi

imadu svaki čas razloga, da se potuže na kakvu grdnu krivicu, a seljački narod pod tim krivicama jedva i diše. I zato nije čudo, što je mnogo naroda, pa i seljačkoga, koji je isto čuo za politiku, pristajalo uz stranku prava i starčevićance. Ova je nauka najviše prijala narodu, kojemu je doista zlo, a ne može si pomoći. To je bila jedina naša opozicija: proti vladi pod svaku cienu, — s vladom ni Boga molit!

Ali narodu je bilo težko i pretežko i stvorila se seljačka stranka, koja je još i više vikala na sve krivice, koje narod trpi, ali je ujedno nastojala, da tih krivica bude manje, i da se čitavomu narodu ne može drugačije pomoći, nego da kraljevska vlada izda bolje i pravednije naredbe i upute službenicima, a sa saborom i bolje i pravednije zakone. Zato su stupili zastupnici seljačke stranke u dogovor i sporazum s banom Tomašićem, koji je pristao na to, da hrvatski sabor ima udovoljiti nekim najprečim potrebama seljačkoga naroda, te je te glavne potrebe postavio i u kraljevski odpis, kojim je sabor pod zimu god. 1911. otvoren. Starčevićanci su, naravski, strahovito navalili na seljačku stranku radi toga, što se je s kraljevskom vladom sporazumjela. »Tko se s vladom dogovara, taj je madžaron, nagodbenjak, taj produljuje sužanjstvo hrvatskoga naroda« i t. d. To je po nauci pok. A. Starčevića sasvim u redu, pa se mi nismo srdili na starčevićance, što su nas radi toga grdili, nego smo mirno dokazivali, da mi bolje radimo za narod nego oni. Mi smo starčevićance još uviek poštivali, premda im rad nismo odobravali. Danas vidimo nešto sasvim drugačije. U novinama, koje izdaje g. dr. M. Starčević i koje su glavne novine vrhovne uprave stranke prava za sve hrvatske zemlje, — piše jedan zastupnik, da je od činovnika primao podatke i iznosio ih pred mjerodavna mjesta, samo da narodu bude pomoženo. »Mjerodavna mjesta« — to je vlada, kako smo spomenuli. »Što ima jedan starčevićanac posla kod vlade, kod ljudi, koje su tudjinci poslali, da narod upropašćuju? — pitat će gdjetko, tko dobro pazi, što starčevićanci pišu i govore.

Mi ne znamo, što bi na ovo odgovorili starčevićanci. No ako u istinu — makar i potajno — dolaze pred mjerodavna mjesta s pritužbama i molbama, da se pomogne narodu, — zašto su onda grdili seljačku stranku radi toga, što su njezini zastupnici javno pred saborom i narodom iznašali pred mjerodavna mjesta seljačke potrebe, samo da se pomogne narodu?

Zar je dostojnije, častnije i uspješnije, da narodni zastupnici dolaze pred tudjinske sluge potajno i pojedince, nego pred zakonitu vladu javno i skupno kao stranka?

Na ovo bi starčevićanci, ako što drže do razloga i poštenja, do časti i ozbiljnosti svoje stranke i politike, morali narodu odgovoriti, ali ne poslati u boj kakvoga još nedoučenoga djaka — prostaka, koji može biti na žalost još dobar za tužnu našu izbornu agitaciju, ali o ozbiljnom političkom nastojanju nema ni pojma.

A onda još ovo:

G. I P. piše, da su mu činovnici davali podatke, koje je iznosio pred mjerodavna mjesta.

Što je pak ovo?

Činovnici — narodni službenici — ako vide, da narodu treba u čem pomoći, imadu se obratiti na više oblasti sami, a ne to povjerovati jednom novinaru, kako to tvrdi g. I. P., doista se je težko dosjetiti valjanomu razlogu, zašto su i ovi činovnici i g. I. P. pošli ovim putem. Jedan bi razlog mogao biti ovo: Službenici vide krivice ili nedostatke, ali nemaju kuraže podnesti izvješće višoj vlasti. Onda su ne samo kukavci, nego nisu ni prijatelji naroda, ni valjani ni pouzdani službenici. Ili se je pak radilo o tome, da g. I. P. zagovara na mjerodavnim mjestima — interese i potrebe gospode činovnika, što doduše ne mora baš biti zlo, ali u našim prilikama nije to zauzimanje za te interese i potrebe obilježje pravoga borca i opozicionalca. A ako se radilo o narodnim potrebama, kako to, da je pravaški zastupnik morao podatke o narodnim potrebama dobivati istom od činovnika! I tako, kakogod uzmemo ovu stvar, ne možemo se uvjeriti o drugom, nego da stranka prava trpi petljanije, koje nisu dostojne pristojne opozicionalne stranke, a za nepomirljivu opoziciju, kakva hoće da bude stranka prava, žalostna su i sramotna sljeparija.

Starčevićanci mogu još više puta pretiskavati, što je koji Radić pisao o starčevićancima. Radić se toga ne treba stiditi. Mi smo se veselili svakomu i malomu dobru, koje smo kod koje druge stranke opazili, pa smo to otvoreno i priznali (što mnogi drže za našu najveću pogrešku, pače bedastoću), jer nama ništa, što je u našoj domovini dobra, ne može škoditi. Nama škodi samo ono, što je zlo, kao ove i slične starčevićanske petljanije, pa zato na to narod i upozorujemo, neka jednom počne razložno prosudjivati, kako se stranke smiju i imadu držati prema vladi.

(»Dom«, God. 1914. Broj 7.)

Narodni obračun s koalicijom.

Ovo par dana zasjedanja hrvatskoga sabora mora ponosom i zadovoljstvom napuniti svakoga pristašu HPSS. Kako to razborito i odvažno zastupnici HPSS brane prava svoje hrvatske domovine! Strašno je to moralo koalicionašem i starim madjaronima biti tiesno i težko pri duši, kada su upotrebili zdvojno sredstvo Kuenovoga poslovnika, te izključili iz sabora na 15 sjednica predsjednika seljačke stranke! Smijati bi se morao, kad to ne bi tako žalostno bilo. Oni isti koalicionaši, koji su imali puna usta priekora i predbacivanja proti nama kandidatima HPSS, da je Radić kriv, što 1910. nije došlo do preloma izmedju Ugarske i Hrvatske, te isti sada pomoću Kuenovoga saborskoga poslovnika izključuju toga istoga Radića, jer se dušom i tielom zauzeo za financijalnu samostalnost naše hrvatske domovine. Taj ocrnjivani i oblagivani Radić brani prava hrvatska protiv izvraćanja koalicionaša, koji po svom Lorkoviću hoće da dokažu, kako nam Hrvatska mora propasti, ako bude tražila svoju financijalnu samostalnost! Gospodo koalicionaška, gdje vam je pamet? Za vrieme izbora bili ste za državni prelom s Ugarskom i imali ste još prije u tom smislu pakt s pravašima, a sada velite, da mi financialne samostalnosti ne smiemo ni zahtievati, a kamo li da ju postignemo. Vi zavedeni izbornici koalicionaški pogledajte sada i lupite se po glavi, pak izrecite iste rieči, koje je i Mile Starčević dne 27. o. m. u saborskoj sjednici: »Jedan put sam samo glasovao za magjarone i to kada sam glasovao za koaliciju«.

A kako radi ta koalicija inače?

Čitajte samo njihove novine. Pogledajte si točno saborska izvješća, te ih izporedite sa stenografskim zapisnikom, vidjet ćete, kako je to sve proračunano lažljivo i prosto izvrnuto, kako je to izmišljeno i izkrivljeno, samo da narod ne dozna istinu. Strašna mora biti vlastita spoznaja krivnje, kada koalicija upotrebljuje tako nizka i prosta sredstva, da zavede i u bludnji za-

drži svoje čitatelje. Netko bi moguće misli, da te novine pišu Magjari ili Švabe ili Turci. O ne! — već, što je naša žalost i naša sramota — to pišu naši hrvatski ili kako se oni nazivlju srbsko-hrvatski »rodoljubni novinari«, a sve to za ono par krajcara, što ih dobe po redku i za drugu nagradu, koju već imaju ili joj se nadaju. O Juda Iškariote, ti si još prava poštenjačina prema takvim rodoljubima! A čemu sve to? Čemu koalicionaški izvjestitelj Krišković govori, da smo mi Hrvati slabiji od Magjara.

Čemu ste na izborima govorili, da ste za prelom, kad se sada u saboru ne ufate biti niti za financijalnu samostalnost? Čemu i sva vaša vika i dreka, da ste spasili ustav, da moramo primiti do konca godine produljenje financijalne nagodbe, jer da će inače zlo i naopako biti, kada znamo, da je ustav nama po našem vladaru bezuslovno dan, i kad vidimo, da se nije ništa strašna dogodilo premda nije financijalna nagodba produljena do konca 1913?

Sada je eto svemu svietu jasno, kako je neozbiljna bila vaša vika i samohvala i da se vi sa starim madjaronima niste za to složili, da spasite Hrvatsku, već da ju i dalje sputate. I da je vama uspjelo podpunoma zadovoljiti želji Magjara, te proturati financialno naše robstvo već do nove godine, onda biste vi vikali, kako ste samo vi narod spasili od velikog zla, a u koje bi on inače tobože upao, a eto sad vidimo, da to nije istina, a mnoga luda i bedak bi onda kao papagaj ili šojka vaše izmišljotine ponavljao, sve u misli, kako govori nešto umna i pametna, isto tako, kako je do sada govorio, po vašoj lažnoj uputi, da je tobože Radić kriv, što nemamo preloma s Magjarima.

Čemu ste u vrieme izbora vikali »dolje vlada, dolje nagodba« kada se sada šakama tučete za oboje?

Čemu ste tiskali u vašim izbornim plakatima, »borio sam se i borit ću se«, kada cilj te borbe može biti samo »peštanski štipendij«?

Čemu predbacujete Radiću, da je prevrtljiv, kad znamo, da ste baš vi sa svim strankama pakte stvarali, a onda prekidali; kad ste baš vi vikali za vrieme izbora, da ste za »prelom«, a niste niti za financijalnu samostalnost; kad ste psovali Magjare, a birali stare madžarone; kad ste govorili, a i vaši pristaše još govore, da ste opozicionalci, a vežete se s vladom, ne samo s hrvatskom, nego i madžarskom?

Za što ste se hvalili ukinućem pragmatike, što se još nije ni zbilo, a već ste proturali financijalnu nagodbu nečuvenim i nevidjenim nasiljem u saboru?

Iz toga se svega vidi, kako ste slabi i kukavni. Zato vam je sva nada u tom, da napadate osobe, napose predsjednika seljačke stranke Stjepana Radića. Ne ufate se napadati hrvatsku pučku seljačku stranku sa njezinim seljačkim programom, nego napadate Radića i dakako lažete, pod zaštitom imuniteta, jer znate da za ono, što se u saboru govori, da vas za to nitko tužiti ne može.

Druga vam je taktika ili način vojevanja, da se pritajite, kao da tobože vojujete samo iz vana uz Magjare, a zapravo tobože protiv Magjara.

Gledajmo u tom vodju koalicije Tuškana. Taj čovjek vriedja predsjednika seljačke stranke, gdje može, a čitav taj Tuškan stvorio si je svoj politički upliv time, što je napadao onakove ljude, koji su bili u onom logoru, u kojem je on sada t. j. magjarone — dakle ljude, koji su sliepo pristajali uz nagodbu, glasovali za produljenje financijalne nagodbe i dali se birati u Peštu. Napokon Tuškan ima još jednoj stvari zahvaliti svoju slavu, i to t. zv. nogovritnoj prisegi. On je prisegao, da je Gržanić Khuenu dao nogom. Kasnije se taj isti Tuškan duboko naklonio Khuenu u Pešti, uza sve to, što mu Khuen nije niti ruku pružio.

Ali evo još jedne stvari, radi koje mora sav narod koaliciju osuditi.

Kad je ono zastupnik Zagorac rekao, da je Tomašić više davao i nosio nego koalicija, meni je nehotice došlo na pamet pitanje, a zašto se hrvatsko-srbska koalicija s manjim zadovoljila. Osim toga mi svi znamo, da je bivši ban Rakocaj predlagao bolje riešenje pitanja hrvatskoga jezika kod željeznica ili ti t. zv. pragmatike, predlagao je, da tu stvar rieše kraljevinski odbori. Koalicija je Rakocaja za to stavila pod obtužbu, a eto sada je to tako riešeno, da će se jezične ustanove odrediti magjarskom vladinom naredbom, na koju Hrvatska nema nikakvoga upliva. Uz to takova naredba nema stalne zakonske moći, nego ju može opet naredba izmieniti, t. j. Magjari mogu jednostavno opet isto narediti, što je do sada bilo u pragmatici. Koalicija se je složila s Tisom, da se jezično pitanje u kraljevinskom odboru niti ne razpravlja, nego da »u svoje vrieme«, t. j. na

Sv. Nikada kraljevinski odbor razpravi, jesu li hrvatske željeznice privatno poduzeće magjarske države ili nisu. Za riešenje jezičnoga pitanja u kraljevinskom odboru bio je izgovor, da ta razprava ne će dovesti do svrhe, jer će Hrvati jedno odlučiti, a Magjari drugo i tako ne će biti pravovaljanoga zaključka. Ali sada ne će uobće biti ni govora o jezičnom pitanju, jer se Hrvati i Magjari ne će složiti ni u tom, što su zapravo sada željeznice, je li to privatno poduzeće magjarske države kako to Magjari tvrde, ili je to zajednička uredba, kako do sada tvrdi koalicija, te prema tome zahtievamo i po nagodbi, da i na željeznicama bude samo hrvatski jezik službeni.

(»Dom«, God. 1914. Broj 7.)

Starčevićanci i madjaroni.

Napokon je g. I. P. (Ivan Peršić) progovorio o magjaronima, koalicionašima i činovnicima koji su za njega glasovali kod posljednjeg izbora u Vel. Gorici. Odgovorio je i opet, dakako, prostački, što i sam priznaje veleći, da je bolje biti prostak, nego lažac, kakav je, kaže, Radić, koji je lagao prije izbora, da će imati 500 glasova većine. — Mislio bi čovjek da će g. I. P. kad mu je tako mrzka laž, iznesti, kakvu takvu Radićevu laž, a kad tamo, on zna o Radićevu laganju samo to, da je lagao, da će imati 500 glasova većine! Radić je doista govorio prije izbora, da će imati toliku većinu, no ako se za takav govor može reći, da je laž, onda bi lako dokazati, da je ne samo g. I. P., nego su i svi kandidati i svi novinari i uobće svi, koji za uspjeh svoje stranke kod izbora rade, — da su svi lažci, jer svaki kandidat, sve novine, svi agitatori idu u izbor s najboljim nadama. Za kolike se kandidate u novinama pisalo i govorilo prije izbora, da im je izbor »osiguran«! — Spomenuli smo ovo samo zato, da se vidi, da g. I. P. ne zna za nikakvu laž Radićevu.

A za same madžarone, koalicionaše i činovnike odgovara g. I. P., priznajemo i mnogo više, nego što smo mi očekivali, pa piše: »Mi nismo nigdje i nikad tvrdili, da za pravaša u velikogoričkom kotaru nisu glasovali i stari madžaroni, koalirci i činovnici«. No hvala Bogu jedan put! Nisu tvrdili, da nisu glasovali; — ali nisu ni priznavali, da su glasovali. Sad priznaju, da pravaša nije u velikogoričkom kotaru izabrala pravaška sviest.

A što se g. I. P. brani: da svih tih glasova nije »možda« bilo ni 50 (dakle ipak i više, nego što je trebalo, da se pravaš proglasi izabranim), da su činovnici, koji su glasovali za pravaša i sami pravaši, a i napokon, da su madžaroni i koalicionaši do sada kod prvašnjih izbora glasovali i za Radića, — ova je obrana dielom slaba, dielom sasvim nikakva. Pred činovnicima, koji su glasovali za pravaša, mi bi skinuli kapu samo onda, da su oni glasovali za pravaša i onda, kad pravaši nisu bili u sporazumu s koalicijom, a koalicija s vladom. Ali ovako, može g. I. P. sliepiti koga hoće, da su ti činovnici pravaši, kojima treba skinuti kapu. — Što se tiče madžarona, to mi ne znamo, da je ikoji u vel.-goričkom kotaru glasovao za Radića, a kad i bi, to bi bila druga stvar, kao što i s koalicionašima. Zašto druga stvar? Zato, što pravaši vele, da ne priznavaju nagodbe, da su svi nagodbenjaci jednaki, t. j. prodane mješine, i da se pod nagodbom ne može ništa dobra učiniti za narod. Seljačka stranka tako ne nauča, nego priznaje nagodbu za zakon, ako ju i ne priznaje za temelj i cilj svomu radu. Osim toga selj. str. uči, da narod treba raditi i s pomoću koalicije i starih madžarona, pa ne bi bilo čudo, da uz ovoliki seljački narod glasuje za nju i koji madžaron. Ali zašto stari madžaroni i koalicija glasuje za pravaša, kad ih pravaši zovu sve bez iznimke »prodanim mješinama«? U ostalom o tom piše »Dom« i na drugome mjestu.

Još piše g. I. P., da se za 600 K ne uništavaju pravovaljani izbori. To je istina. Samo što našoj pritužbi nije bilo priloženo 600 K za to, da se uništi valjani izbor, nego za to, da se plati komisija, koja bi iztražila, je li izbor valjan. Komisija je mogla uzeti 600 K i izbor ovjeroviti. Što više hoće g. I. P. mi ne znamo.

Još bi g. I. P. htio znati onoga koalicionaša, koji je ono rekao, da je koalicija lopovska banda, ako su onakovi prigovori u pritužbi, pa je ipak izbor u Vel. Gorici ovjerovila. G. I. P. je zastupnik, neka točno prepiše prigovore iz naše pritužbe i neka ih objelodani, pa ako se ne nadje i više ljudi, izvan seljačke stranke, koji će isto reći, što je rekao i onaj koalicionaš, — onda ćemo se dalje razgovarati. A kad govorimo o tim prigovorima, čudimo se, kako g. I. P. mieša prigovore u pritužbi proti izboru i prigovore pravašima kao stranci. Mi se u pri-

tužbi nismo tužili ni na to, što su madžaroni i t. d., glasovali za pravaša, niti na to, što su ljude napajali, nego mi to prigovaramo pravašima, da kao poštena stranka ne bi to smjela trpjeti.

Da, i o nasilju piše g. I. P. Mi ne pišemo, jer će o tom dosta pisati sudska kronika t. j. izvještaji iz sudnice. Josip Janković, kojega su sviestni pravaši skoro zaklali u krčmi pravaša Roznera u Novih Čičah, jedva se je, hvala Bogu, pridigao...

*

Starčevićanska »opozicija«. G. Ivan Peršić opet psuje u »Hrvatu«. To je znak da ima krivo. Psuje Radića i zove ih banditima t. j. razbojnicima zato, što su u »Domu« pokazali, kako se starčevićanci drže u saboru, t. j. kako govore tobože proti koaliciji, a odmah u istom govoru obećavaju, da će koaliciji pomagati, i još izriču nadu, da će se koalicija i popraviti. G. Ivan Peršić psuje, a nijednom riečju ne poriče ništa od ovoga. A morao bi odgovoriti barem na to, kako mogu podupirati nagodbeni rad koalicije, kad se pod nagodbom ne može ništa dobra i kad su svi nagodbenjaci jednaki. To neka razloži. A onda neka kaže zašto su starčevićanci sada za saborski rad, kad se produljuje financijalna nagodba, t. j. naše sužanjstvo, kad se biraju deputati u Peštu, kad koalicija dočekuje i slavi Magjara Tisu u Zagrebu, — a bili su proti saborskomu radu onda za Tomašića, kad je kraljevski odpis pozvao sabor na rad za seljački narod i kad je za rad bila seljačka stranka, a oni su ju radi toga grdili. Neka razloži, kakva je to tolika razlika izmedju bana Tomašića i Škrlca i zašto su bili proti radu u saboru pod Tomašićem, a nisu sada pod Škrlcem. To se može valjda razložiti i bez prostačkih psovaka. Tu bi se moglo razložiti i to, kako su se starčevićanci preokrenuli i u »srpskom pitanju«, t. j. kako su postali »slavosrbi«, pa već ne kažu, da nema Srba. To im mi ne prigovaramo, samo neka to i narodu kažu i razlože, neka ništa ne skrivaju. Još bi mogli razložiti kako su riečku rezoluciju, iz koje se je rodila koalicija, stvorili njegdašnji starčevićanci (Tuškan, Mažuranić, Banjavčić i t. d.), a najviše ju u narodu preporučivao sadašnji starčevićanac g. Stj. Zagorac, »Em smo med svojimi« — mogu reći starčevićanci. Pa što se onda srde? I koješta bi se moglo razložiti, kad se starčevićanci ne bi bojali, da bi time progledao onaj »veliki sliepac« — narod. A mi, vidite, seljačka stranka, ako po vašem i ne radimo dobro, ali radimo s narodom, sve mu kažemo, pa smo mu otvoreno rekli, kad smo se i zašto smo se sporazumjeli s Tomašićem. Starčevićanci ne mogu tako otvoreno raditi, jer bi ih odmah nestalo. Oni mogu samo obstati uz sljepoću naroda. Uz put bi mogao g. I. P. javiti, je li birtašu Blatniku u Vel. Gorici plaćeno onih 17 litara, što su starčevićanski izbornici na dan izbora popili, a nisu platili. To bi morao javiti za to, što se brani, da nisu napajali, premda se mi na to nismo tužili. Tko glasuje za jelo i piće neka im bude.

*

Složni starčevićanci i koalicija udariše isti dan, jučer u utorak 10. veljače, na Radiće i seljačku stranku, i to na prvome mjestu u svojim novinama »Hrvatu« i »H. Pokretu«, — kao da je to najvažnije za njih. Možda i jest, — oni bolje znadu, kako stvari stoje.

Ne možemo sve ni u kratko kazati, što pišu. Javljaju veselo, da su već razpisane dražbe, pa vele, da Radići upropašćuju seljačtvo. »Udario Radić harač na svoj narod« — piše »H. Pokret«. — »Hrvat« dokazuje, kako Radići nastoje stvoriti novi politički položaj, tako da bi ih vlada opet trebala, te bi novi položaj učinio i njihov život udobnijim. U to kolo žele privući i starčevićance oko g. M. Starčevića, ali oni se, kaže, ne dadu. Da ih zastraše, napisano je ono u posljednjem »Domu« o »lojalnoj« opoziciji.

Da pravo kažemo, mi tu malo što razumiemo. Ne razumiemo, kako mogu starčevićanci onako lakoumno pisati o neprilikama radi naše tiskare, kad su oni upropastili već njekoliko tiskara, za koje je valjda takodjer netko nešto žrtvovao? Zašto im je krivo, što i seljaci žrtvuju? — Čudno je u ostalom, da i starčevićanci i koalicionaši zaboraviše, što su pisali, da su slovenski klerikalci seljačku stranku onim novcem podmitili, pa kako to, da se sada ti novci moraju vraćati?

Što se tiče novoga političkoga položaja, tu se samo domišljamo, da se proširena koalicija nešta boji, i tako jako! Ta rad šta bi inače toliko pisali o stranci, koja je na izborima »propala«? Boje se i sjene! To sudimo po tom, što gataju o onoj lojalnoj opoziciji. Ono sam napisao ja, a ni na kraj pameti mi nije bilo, da starčevićance strašim, ili u kakvo kolo vučem. Ili što drugo, nego da čitaoce uputim, a oni tu vide strašilo! Nečista savjest! Magjarski i činovnički glasovi, pomoć oblasti kod iz-

bora! Zar bi to tako skoro moglo izmaknuti — i Vilderu i Peršiću? Nama bi bilo drago! Ali o tom više dojdući put.

Samo poštenjačina je mogla napisati u »Hrvatu«, da Radići idu za udobnijim životom, kad sav sviet zna, da bi Radići mogli imati udobniji život od izdavatelja, urednika i suradnika »Hrvata«, da su htjeli biti ono i onakvi, što su i kakvi su, koji se toliko staraju za Radićev život. Ta poštenjačina piše, da su se Radići dali na onakve »poslove«, kakve su zamjerali pok. Jos. Franku, — a još valjda dere kaput kupljen za novce, što mu ih je dao Frank, a dobio ih onim »poslovima«. Onda oni poslovi nisu bili »poslovi«, onda je Frank bio »najveći živući«.

Čestitamo i pet g. dr. M. Starčeviću na družtvu.

(»Dom«, God. 1914. Broj 7.)

Briga vlade i sabora za narodno gospodarstvo.

Premda je naša domovina poljodjelska zemlja, u hrvatskom se je saboru do sada malo razpravljalo o poljodjelskom gospodarstvu, a posebice su malo o tom govorili oni zastupnici, koji su bili proti vladi t. j. opozicija. To je sasvim naravski, jer je opoziciji bila glavna briga, da Hrvatsku oslobodi od magjarske prevlasti. Ipak se je kadkada desilo, da je i opozicija kazala koju rieč i o poljodjelskom gospodarstvu, ali kako je bila ogorčena na magjarone, opažala se ta ogorčenost i u prosudjivanju onih predloga magjaronske većine, koji predlozi nisu imali posla s politikom. Tako je i god. 1890 dne 18. studenoga progovorio u hrvatskom saboru osnivač i vodja stranke prava, pok. dr. Ante Starčević, i to u razpravi o komasaciji zemljišta, pa je medju ostalim rekao tom zgodom i ovo:

»Znamo da neki... izgubljeni ljudi pišu i govore o gospodarstvu kod nas. Prostota čita i sluša to, te vidi, koliko se je više kroz to postiglo, pak da to vjeruje, onda putuje na strke ovamo i samo je nesreća, da uz prostotu trpe i nedužnici. Te stvari ja niti ne slušam niti ne čitam i čini mi se, kano da se penjemo na nebesa... Naš narod, poljodjelci napose nemaju nuždnoga znanja... nemaju snage t. j. glavnice, nemaju volje, jer ne uživaju plod svojih žuljeva, nemaju ukusa za čovječnije življenje i duhovni užitak. Gdje nema tih poluga, a kod nas ih nema, tu onda ne može biti govora o promicanju poljodjelstva, to znači onda ili druge obsjenjivati ili sam obsjenjivan biti. Po mojem osvjedočenju... sve gospodarstvo stoji u šakah tudjinaca neprijatelja... kako narod razmišlja, tako mu i ide. On vjeruje ljudem, koji su se proti njemu urotili, kad tako hoće, neka mu i bude... Komunizam i socijalizam... i obično razbojstvo meni se čini riečju božjom i svetinjom naproti toj vašoj osnovi«...

Dakle o gospodarstvu kod nas govore i pišu — izgubljeni ljudi, t. j. propalice. Gospodarske skupštine i izložbe, to su strke. Seljak nema ukusa, t. j. nema potrebe za čovječnije življenje i duhovni užitak. Seljak nema glavnice. Seljak nema volje za naprednije gospodarstvo, kad ne uživa plod svojih žuljeva. Gospodarstvo je u šakama tudjinca neprijatelja. Zato o gospodarstvu nije vriedno ni govoriti, niti što o tom slušati, ni čitati.

Tako je o našem gospodarstvu mislio i govorio prije 23 godine vodja najodpornije opozicije, a tako je u glavnom mislila i ciela njegova stranka, stranka prava.

Kako je ovo mišljenje krivo, o tom bi se mogla napisati ciela knjiga, a za to sada nemamo ni vremena, ni prostora, ali ćemo odmah reći, da se je naopakost ovoga mišljenja morala s vremenom očevidno pokazati, kako se je i pokazala. Danas, god. 1914. ne govore više pristaše A. Starčevića, kako je on govorio o gospodarstvu, nego na pr. starčevićanac Hrvoj hvali u saboru do nebesa bivšeg vladinoga glavara gospodarskoga odsjeka, Malina, a i sam liepo govori, kako bi se gospodarstvo moglo unapriediti, a starčevićanac Zagorac upravo uzvisuje službenoga gospodarskoga izvjestitelja dr. Poljaka. Istina je, starčevićanci se još uviek drže glavne misli svoga učitelja, naime: da naše gospodarstvo imadu u šakama tudjinci neprijatelji, pa da se ne može ništa, doklegod jest i doklegod bude tako, t. j. doklegod bude stajala nagodba s Ugarskom: na tom temelju, vele, ne može se ništa i tkogod što na tom temelju radi, taj podržava i produljuje sužanjstvo hrvatskoga naroda.

Može li se dakle, ili se ne može? U tom se pitanju starčevićanci strahovito pletu. Njihov učitelj uči, da se ne može. A narodni život zahtieva, da se mora. Osobito, od kada je seljač-

tvo proširenim izbornim pravom došlo do odlučne rieči kod izbora narodnih zastupnika, pa od kada se i seljačtvo slaže u svoju seljačku stranku, a zastupnici njezini iznašaju pred sabor razne gospodarske zahtjeve, našli su se starčevićanski zastupnici u velikoj neprilici. Kad je na pr. seljačka stranka počela zahtievati, da se za odluženje prezaduženoga seljačtva osnuje seljačka banka, koja bi davala zajmove uz nizke kamate, — starčevićanci su još pred godinu dvie pisali proti toj banci, a danas ne samo da i sami predlažu, da se takva banka osnuje, nego kažu, da je to predlagao već prije 33 godine pok. A. Starčević, za kojega smo čuli, kako je o gospodarstvu mislio i govorio, a poslie zastupnik Ružić. Mi nemamo ovaj čas pri ruci saborskih spisa, te ne znamo, što su Starčević i Ružić predlagali, pa bi za to bilo dobro da starčevićanci te predloge objelodane.

No sada kako bilo, o tom se nije vriedno prepirati. Čuli smo, kako je pok. A. Starčević mislio i govorio u saboru o gospodarstvu, znamo, da su starčevićanci odlučno pobijali gospodarske zahtjeve seljačke stranke, dapače im se rugali, a sada vidimo, da i sami takve predloge iznašaju, kao da zaboravljaju na nauk svoga učitelja, da je naše gospodarstvo u rukama tudjinaca neprijatelja, i kao da se je nešto zbilja promienilo i to na bolje. Ali pogledamo li i prosudimo li bolje tu stvar, što je do sada razloženo, sasvim je očevidno da starčevićancima ne bi ni na kraj pameti bila kakva seljačka banka, kako im nije bila ni posljednjih 20 godina, — da nema seljačke stranke, koja je u prvom redu za to i osnovana, da se udovolji najprečim seljačkim potrebama, te o tom neprestano radila i u narodu i u saboru, i to toliko i tako, da je već i vladi i svim ostalim strankama dodijala.

To i ništa drugo razlog je tomu, što i vlada u kraljevskom odpisu i starčevićanci u svojim govorima počinju spominjati seljačke gospodarske potrebe. No koliko je i vladi i saboru zbilja stalo do toga, da se tim potrebama udovolji, to će se vidjeti onda kad saborska većina možda zajedno sa starčevićancima opet povisi činovničke plaće. Ne bojte se, to će biti na žalost, skoro.

(»Dom«, God. 1914. Broj 10.)

Šeprtljanje u politici.

U politici je kao i u običnom životu gdje čovjek ima posla s ljudima: jedan čovjek postane medju ljudima čovjek, a drugi postane šeprtlja, ili čak ništarija. Zato krivo imadu, koji kažu, da je politika ciganija, varancija i još koješta ružnije. Politika je onakova, kakvi su ljudi i kakav im je život, i svaki je čovjek u politici takav kakav je i u životu. Istina je samo to, da u politici čovjek ima posla s mnogo ljudi i s većim i važnijim stvarima, pa se zato u politici bolje i opaža, kakav je tko čovjek, t. j. kakav mu je karakter.

Sudimo li po tom našu politiku, vidjet ćemo u njoj mnogo šeprtljanija. Politika kao što ni život, nije šala, jer i u politici dolazi često do toga, da se mora reći ili crno ili bielo, da moraš ili na jednu, ili na drugu stranu, a kad rečeš da ne porečeš, i t. d. Sad vi prosudite, kako će se u politici držati ljudi, koji uviek šeprtljaju: bit će i u politici šeprtlje, a njihova politika šeprtljanija.

Političkih šeprtlja i kukavica ima najviše u potlačenom narodu, kada se počne boriti proti moćnim, a nadutim vlastodržcima. Što mislite: Nadje se tko iz toga potlačenoga naroda i počne vikati na moćne vlastodržce i njihove pomagače, nazivati ih tlačiteljima, bezdušnicima i t. d. Mogućnici imadu vlast i mogu takvoga čovjeka proganjati, tjerati po sudovima i tamnicama, globiti njega i njegove i t. d. I gdjegod se potlačeni narod oslobadjao, bez toga nije bilo.

Da vidimo, kako je bilo kod nas.

Kod nas je proti tudjinskom gospodstvu u novije vrieme najodlučnije ustao pok. A. Starčević. I izgubi službu a okusi i nešto zatvora. On je dobro znao, kako se je drugdje po svietu radilo i kako su branitelji naroda gubili i glave, pa se je dalje vladao tako da u ludo ne gubi glave. On je doduše i dalje bez milosrdja grdio sve poprieko, ali u osobe onih, koji bi mu mogli doći do glave, nije nikada dirao. Grdio je na pr. biskupa Strossmajera i njegove prijatelje, koji nisu imali žandara, ali nije nikada pogrdio bana Khuen-Hedervarya, jer, veli, osobe nisu ništa, osobe treba pustiti na miru, a osudjivati treba samo način vladanja ili sustav (sistem). Zamjeralo mu se, naravski, i to što je grdio i Strossmajera i druge — ali za to on nije mario, jer je

bio malone uviek u svojoj sobi sam, pa ga nije smetalo, što su ljudi o njem mislili i govorili. Daje više izlazio, dolazio u kavane, u kazalište, na plesove, objede, svečanosti i t. d. zacielo bi mu mnogo puta bilo neugodno, kad bi se sastao s kim, koga je pogrdio. On se dakle čuvao dvostruko: nije dirao u vlastodržca, a klonio se družtva, koje je grdio, tako je radi svojega mišljenja o našoj gospodi morao postati kao pustinjak.

Danas je to već težko njegovom nasljedniku, g. dr. M. Starčeviću, koji je uz to odvjetnik, pa mora često i na sud i drugamo medju ljude. On bi htio, čini se, voditi i dalje pomirljivu politiku pok. A. Starčevića. No to je danas neizmjerno težko, kud i kamo teže, nego što je to bilo pok. Starčeviću. Svojim položajem u družtvu i saboru stekao si je g. dr. M. Starčević mnogo znanaca, osobito u onih 12 godina što je bio s pok. Frankom, koji nije vodio nepomirljive politike, a nije ni grdio svojih protivnika. Sad, kad se dr. M. Starčević odielio od Frankovih pristaša i započeo po drugi put s nepomirljivom politikom protiv tudjinaca i njihovih slugana u Hrvatskoj, morao bi ne samo razkrstiti sa svom tom tolikom gospodom, nego se s njima i zavaditi, jer je sve to protivno pravoj politici pravaškoj, jer sva ta gospoda podržavaju sužanjstvo hrvatskoga naroda, sve su to tudjinske sluge, koje tove samo svoje mešine i t. d. I doista je položaj g. dra M. Starčevića težak. On bi htio biti sa svakim ljubezan i fin, pa u tom ide tako daleko, da je na pr. i meni čestitao, kad sam izabran u Ludbregu god 1910., premda je moj protukandidat bio g. dr. Ružić, njegov jednomišljenik. »Dragi Klarisime, osobno Vama čestitam, vrlo mi je drago osobno!« — govorio mi u istinu ljubezno taj gospodin, pa je to i meni bilo drago. Ja sam se g. dru M. Starčeviću nastojao odužiti onom zgodom, kad je poslie trećega ili četvrtoga razkola svoje stranke opet izabran predsjednikom, pa sam i ja njemu čestitao, a on mene za koji mjesec u novinama — izgrdio s čista mira. No moguće da sam se poslie toga slučajno s njim sreo i liepo ga pozdravio, da bi me bio zaustavio i izpričao se radi onoga u novinama, veleći, da ono nije bilo osobno nego stvarno i t. d.

Tu, vidite, počinje nješto kao šeprtljanija. Ali to još nije ništa, jer je g. dr. M. S. — kojim se ovdje previše bavimo, ali samo radi primjera — jer je, rekoh, g. dr. M. S. došao sa svojom nepomirljivom politikom u vrlo nezgodan položaj. Već je to neprilika, što se zavadio na život i smrt sa bivšim drugovima

— frankovcima, — koji sada iznašaju, da ih je ljubio i cjelivao onda kad su bili onakvi, kakvi su i danas a sad ih grdi, što su bili onakvi, t. j. što su imali posla s »Balkanom« i t. d. I premda je proti frankovcima našao veliku pomoć kod koalicije, nesreća je njeka htjela, te se je gadno zakvačio s pojedinim koalicionašima (s Lukinićem i Mažuranićem), pa eto novih neugodnosti, kojima možda i nije kriva politika. Ali u najveću i najškakljiviju nepriliku došao je vodja naše nepomirljive politike doista radi te politike. On je naime, premda ne navaljuje osobno na koalicionaše, nego dapače koraca s koalicijom kao po dogovoru, ipak načelno t. j. po načelima i po nauci svoje stranke oštro i nepomirljivo udario i ovaj put u saboru na nagodbu i na sistem. Ali za nekoliko dana prihvatio je priliku te liepo i fino pokadio ne samo sadašnjem banu Škrlecu, nego i bivšem banu Pejačeviću, i to tako, štono rieč, iz neba pa u rebra, da je bilo očevidno, da je to upravo laskanje.

Zašto je to vodja naših nepomirljivih učinio, to je na dlanu. On je dobro znao, da su ga frankovci tužili i da će morati pred sud, a da frankovci imadu moćnih prijatelja i u Beču, te toga i ne taje. Tu bome šale nema. Zna se, kako nas je bilo po tamnicama. Zna se, da osude za njekoje ljude imaju težje posljedice, a za druge nemaju, jer se to tako dade udesiti. E, da prostite vrag je šalu uzeo. Što mislite — obtužiti čovjeka, koji tako navaljuje na postojeći državni red, a nema nikoga, tko bi ga zagovorio! Treba njekoga naći, njekom se unapried uteći: neka preuzvišeni gospodin ban zna, da ja osobno njega vrlo visoko cijenim i t. d. pa će već biti lakše.

Eto, tako dolazi do šeprtljanija u politici. Tako dolazi do toga, da naši »nepomirljivi« drže u jednoj ruci toljagu za Hrvate i bivše drugove, a u drugoj kadionicu za mogućnike. A što je tomu krivo, to bi trebalo dugo razlagati, ali možda kada i na to dospijemo.

Mene će valjda g. dr. M. S. radi ovoga opet izgrditi, ali neka metne ruku na srce, pa će možda bar u svojoj duši priznati, da nemam krivo i da je za današnju starčevićansku politiku još preblago reći: šeprtljanija.

(»Dom«, God. 1914. Broj 10).

Što se je promienilo?

Njetko u Starčevićevom »Hrvatu« opet po običaju psuje »braću Radiće« radi pisanja njihova u posljednjem »Domu«. Spominje i doslovce priobćuje moje pismo, što sam ga dne 3. lipnja prošle godine pisao g. dru. M. Starčeviću i u kojem sam mu čestitao, što je na sjednici vrhovne uprave stranke prava u Trstu opet izabran predsjednikom stranke prava i time dobio zadovoljštinu u borbi sa svojim protivnicima u stranci, pa »Hrvat« sada pita braću Radiće, »u koliko se je i u čemu g. dr. M. Starčević promienio od lipnja prošle godine, a frankovci bilo u kojem pravcu popravili, kad se sada braća Radići za iste (frankovce) tako toplo zauzimlju?!«

Mi smo već jednom spomenuli, da g. dr. M. Starčević i njegovi prijatelji rado pretiskavaju, što je koji Radić kada pohvalno i liepo napisao o kojem Starčeviću, pa smo rekli i to, neka to slobodno i dalje čine, jer to nas ne smeta, a rekli smo i to, zašto nas ne smeta. Sad pak dodajemo, da nije nikakva sramota ni zlo, ako je tko o kom što liepo i dobro napisao ili rekao. Možda bi bilo bolje i za hrvatski narod i za g. dra. M., da je i on koga kada pohvalio i što liepo o njem rekao i napisao.

No »Hrvat« g. M. St. i njegovi prijatelji pitaju, zašto Radići sada ne hvale g. dra. M., a zašto se tako toplo zauzimlju za frankovce. U čem se je g. dr. M. St. promienio, a frankovci popravili? Time misli g. dr. M. St. i njegovi prijatelji dokazati, kako su Radići prevrtljivi. No kad pitaju, dobit će i odgovor, premda oni nama nisu na slično pitanje odgovorili. Mi smo ih naime pitali, po čem je ban Škrlec bolji od Tomašića toliko, da starčevićanci sada pomažu u saborskom radu koaliciji, a tim dakako i vladi bana Škrlca, sad, kad se produljuje financijalna nagodba ili sužanjstvo hrvatskoga naroda, kad se u Zagrebu dočekuje Magjar Tisa, kad se, dodajmo, kad nam privolom koalicije Magjari otimlju Primorje i kad nam s odobravanjem koalicije uzkraćuju 4 milijuna i t. d., a bili su proti saborskomu radu za vlade bana Tomašića, kad je kralj pozivao sabor, da se udovolji najprečim seljačkim potrebama. Mi nismo na to dobili nikakvoga odgovora, pa ne bi zapravo bili dužni ni mi njima odgovarati, osobito kad ne pitaju pristojno, nego psuju. Ali mi ćemo im svejedno odgovoriti, jer odgovor nije težak.

Evo, što se je promienilo:

I. Odkrilo se je, da se je g. dr. M. potajno kradomice vozio k bivšem banu Pavlu barunu Rauchu u Martijanec. Župnik Fuček priobćio je u novinama, da je Rauchov automobil čekao g. dra. M. na jednoj tihoj postaji (ne u Koprivnici), samo da nitko za to ne sazna. Do sada to nije nitko porekao.

I ovo bi bilo dosta, da mi g. dra. M. više ne hvalimo. Jer koliko su g. dr. M. St. i njegovi prijatelji blata nabacili na Stj. Radića, što je dolazio k banu Tomašiću, premda je to u novinama javljao!

Promienilo se dakle ovo: G. dr. M. St. prikazivao se narodu kao jedini poštenjak, koji ima pravo sve nas druge koriti i grditi. Mi mladji i neizkusniji, mi smo mu vjerovali, pa se nismo srdili ni onda, kad bi i koga od nas preko mjere ukorio i nagrdio: držali smo, da kao stariji, zaslužniji, i izkusniji, a možda i čvršći — ima za to pravo, pa da smo to u interesu domovine dužni progutati. Ali smo se strašno, štono rieč, razočarali. Doživjeli smo ono, što je gore spomenuto: g. dr. M. St. krade se kao — skoro sam ružno napisao — krade se i skriva, da dodje na dogovor s čovjekom, radi kojega je toliko navaljivao na svoje drugove, pa ne kaže o tom ništa ni svojoj stranci, a kamo li narodu! A njegove novine još i sada to odkriće skrivaju i taje, tako bez srama i bez pameti, te kažu, da se je k bivšemu banu Tomašiću (jer je i kod njega bio!) navratio, da pogleda njegov — park!

No g. dr. M. St. i njegovi prijatelji mogli bi reći, da se je za ove tajne posjete i razgovore saznalo tek ovih dana a Radići već i prije toga nisu hvalili g. dra. M. Starčevića.. To je istina. Ali se je prije tih odkrića dogodilo ovo:

II. Za starčevićance su kod posljednjih izbora glasovali magjaroni i koalicionaši, a činovnici su za njih radili gore nego što ja pamtim za Khuena. Ta nije se moglo biti bez dogovora s koalicijom, koja je opet bila u dogovoru s vladom, a sve to opet nije moglo biti bez znanja g. dr. M. St. pa kad je g. dr. M. St. na sve to pristao, ja ga ne držim u tom boljim od najgorega magjarona, ne gledam u njem ni rodoljuba, a kamo li čovjeka, koji bi bio za slobodu, za pravicu i za dostojnu borbu, kad već bez borbe ne ide nigdje, pa ni kod nas. Koliko

ja znam, kako su se izabirali starševićanci, ja do tih izbora ne držim ništa, pa ni do tih zastupnika, do te stranke i njezinih ljudi.

III. Poslie ovih izbora toliko se je i tako sve promienilo, da Starčevićeve stranke prava u saboru više i nema, jer starčevićanci u saboru služe koaliciji i vladi kud i kamo bolje, nego stari magjaroni, koji barem šute. Mi znamo, kolika je mržnja izmedju g. dra. M. St. i frankovaca, a znamo, da ni nas ne trpi, pa se ne bismo čudili, ako Magjari dadu koaliciji vlast te ona stane nas i frankovce strieljati — ne bismo se, rekoh, čudili, kad bi g. dr. M. St. i njegovi prijatelji u vjernoj i dogovornoj službi koaliciji sve to mirno gledali. Ali još uviek bi se dalo misliti, da se tako drže iz ljubavi za domovinu. Ali kad smo doživjeli, kako Magjari razvališe ralje, te pred licem naroda stadoše nagrizati svetu djedovsku grudu domovinsku — našu primorsku obalu — pa dok koalicija izazvana plješće obrani te otimačine, a starčevićanci šute i svu borbu prepuštaju Stj. Radiću i frankovcima — onda smo se uvjerili, da se za tom slogom starčevićanaca s koalicijom krije jedna ružna, zla i za narod pogibeljna stvar. G. dr. M. St. nije više za nas ono, za što smo ga držali.

To se je promienilo. A promienilo se i više toga, — ali previše i ovo.

A jesu li se frankovci popravili, kad se braća Radići za njih tako toplo zauzimlju?

Ja ne znam, da se Radići ikako zauzimlju za frankovce. U saboru me nema, pa ne znam, kako se tamo stvari razvijaju i u kakav položaj dolaze stranke jedna prema drugoj. No ne bi se čudio, kad je koalicija tako postupala sa zastupnikom Stj. Radićem, da se jedan njezin član nije stidio priznati da je to »šintarski« postupak, — ne bi se, rekoh, čudio, da se je Stj. Radić — premda nije ni, kad je sam, strašljiv — zaklonio za brojniju skupinu frankovaca. Ali — to bi bilo premalo, ništa, nego su i tu nastale velike promjene. No to je malo važnija stvar, pa molim gospodu oko »Hrvata«, da se strpe nedjelju dana, da čuju: u čem su se frankovci popravili.

(»Dom«, God. 1914. Broj 12.)

U posljednjem je broju razloženo, u čemu se je promienio g. dr. M. Starčević i njegova stranka. Sad bi trebalo razložiti, je su li se i u čem su se promienili »frankovci«.

Ovo je malo teže pitanje.

Prije svega nije tako lako reći, tko su to — ti »frankovci«. Ali uzmimo, da su »frankovci« oni, koji su bili s pok. Frankom. A ako su to »frankovci« onda nam, mislimo, g. dr. M. St. ne će, nadamo se, zamjeriti, ako ga sjetimo, da je pok. dr. A. Starčević, a onda on, g. dr. M. St. zapravo prvi i glavni »frankovac«. Kad se je ono stranka prava prvi put jače razkolila, tko je ostao uz Franka? Dr. A. Starčević. Tko je njekoliko godina, kad je već tako rekući, sav sviet vikao na Franka, tko je jedini u saboru bio uz Franka? G. dr. M. Starčević.

Ako sad uzmemo, da su se oni frankovci, koji su Franka ostavljali, popravljali, onda to popravljanje traje već tamo negdje od god. 1905. ili 1906. pa kako je i g. dr. M. St. bio medju prvima, koji su Franka ostavljali, on bi mogao najbolje znati, u čem se je on sam popravio i što zapravo znači »popravljanje frankovaca«. G. dr. M. St. pisao je o tom dosta, tri i pol godine, u svojoj »Hrv. Slobodi« pošto se je od ostalih frankovaca odielio (1908. o Gjurgjevu), ali na žalost, do sada nije sasvim jasno što su frankovci, od kojih se je g. dr. M. St. odielio, bili krivi.

To je jedna potežkoća u tom pitanju. Druga je potežkoća, i to još veća, ovo:

Pošto je g. dr. M. St. tri i pol godine iznašao frankovačke griehe i zloće, prislonio se opet k njima i sjedinio se s njima (god. 1911. u rujnu). Ljudi koji što misle, što su morali misliti, kad se je g. dr. M. St. opet složio s frankovcima? Morali su misliti, da su se frankovci popravili, — dakle da su se popravili već god. 1911. Ali u čem su se popravili, to bi opet morao najbolje znati g. dr. M. St. Za čudo, g. dr. M. St., nije o tom narodu ništa kazao, nego sada — pita nas, da mu kažemo, jesu li se i u čem su se frankovci popravili!

To je, ja mislim, velika krivnja g. dr. M. St. i njegovih sadanjih pristaša, što nije narodu kazao, zašto se je opet s frankovcima složio i u čem su se frankovci popravili. Da je to narodu kazano, mnogih smutnja, sve one sramote i štete ne bi bilo i naša bi narodna borba tekla već i danas sasvim drugačije i — s drugim, većim uspjehom.

No ovo nije jedina krivnja g. dra. M. St., jer tu ima još političara, koji su bili izgubili svako povjerenje pred narodom, pa ih je stranka prava, i to sa znanjem (ili čak s privolom) g. dra. M. St. k sebi primila, veleći, da su se popravili. Tako je u stranku prava primljen poznati Khuenov magjaron, g. dr. Iso Kršnjavi, i poznati koalicionaški vodja, g. dr. S. Zagorac koji je i sada u stranci zajedno s g. drom M. St. U čem su se ovi ljudi popravili, nije stranka prava nikada narodu kazivala.

Sad, kad sve ovo na pameti držimo i prosudimo, onda se doista imamo razloga čuditi, kako g. dr. M. St. može od nas zahtievati, da kažemo, u čem su se frankovci, premda mi s njima nemamo ništa, promienili — a on sam i njegovi nisu držali, da im je dužnost narodu kazati, u čem su se frankovci promienili, kad se je g. M. St. mogao s njima složiti, pošto ih je tri i pol godine grdio i u čem se je promienio g. dr. Kršnjavi, a osobito g. S. Zagorac, koji je s drom M. St. u istoj stranci (premda je taj gospodin i nedavno u saboru slavio riečku rezoluciju i koalicionašku politiku).

Onaj postupak g. dra. M. St. pokazuje najbolju glavnu, čini se njegovu pogrešku, naime: da ne mjeri jednakom mjerom. On se je mogao složiti s frankovcima, u jednu stranku i ne kazati narodu, u čemu su se popravili; frankovci su (zabavljeni novim razkolom) prestali navaljivati na nas, a mi na njih, — i g. dr. M. St. zahtieva, da kažemo, u čem su se frankovci popravili. Isto ovako nejednakom mjerom mjerio je g. dr. M. St. sebi, kad je išao k Rauchu i drugima, kad su činili što takvo.

Očevidno je, da to nije pravedno, da to nije dobro, da to ne valja.

G. dr. M. St. nema dakle prije svega pravo pitati nas radi našega držanja prema frankovcima, u čemu su se frankovci promienili, a nema zapravo ni razloga pitati nas, jer je za naše držanje svakomu dovoljan razlog, što frankovci puštaju nas u miru, a mi puštamo njih. Promienile su se dakle prilike, i to tako, da za naše navale na frankovce ne bi nitko mario, kad su oči cieloga naroda bile uprte u g. dr. M. St. i na njegova odkrića u saboru proti frankovcima.

Ali sve se čini (a i razumljivo je), da bi g. dr. M. St. možda htio znati, što mi mislimo o tim njegovim odkrićima i u obće, kako se sada kanimo držati prema toj pravaškoj, recimo, smutnji i politici jednih i drugih pravaša. Mi ćemo i o tom kazati svoju, i tu će se podpuno vidjeti, što se je promienilo.

(»Dom«, God. 1914. Broj 13.)

Kako se Magjari uvlače u naše?

Čitav je hrvatski narod uznemiren radi zakona o morskoj obali, o kojem je u »Domu« već bilo govora. Oni, koji Magjare brane, (a to je koalicija i socijalisti), kažu, da mnogi, koji viče na taj novi magjarski zakon, niti ne znaju, što nam Magjari hoće uzeti. Još dodaju, da je to čisto jurističko, t. j. fiškalsko pitanje, kojega neuki ljudi ne mogu prosuditi itd.

Na sve ovo može se kratko odgovoriti, da hrvatski narod u istinu ne zna svih fiškalskih mudrija, kojima se Magjari služe uvlačeći se na naše, ali zato ipak vidi, da se uvlače, pa se protivi i brani, kako zna. No da se bolje vidi, kako grieše oni, koji ove magjarske mudrije brane, dobro će biti, da se i te mudrije malo razjasne.

Glavna je nesreća i neprilika, što Ugarska i Hrvatska imaju njeke zajedničke posle, jer iz života znamo, da malo koja zajednica u miru i slozi napreduje.

Koji su to zajednički poslovi?

To mnogi znadu. Hrvatska, premda je kraljevina, nema posebnoga kralja ni posebnoga kraljevskoga dvora, ni podesne hrvatske vojske, nego je to sve zajedničko s Ugarskom. Ni financi, ni porezni uredi, ni željeznice, ni pošte, ni brzojavi i telefoni — ni toga nema Hrvatska svojega, nego je i to zajedničko s Ugarskom. I tu nema rieči hrvatski ban i sabor, nego zajednički sabor i zajednički ministri. Ni kovanoga ni papirnoga novca nema Hrvatska svoga. I zakoni za trgovinu i obrt stvaraju se u Pešti. Napokon kaže nagodba, po kojoj je sve to predano u zajednicu s Ugarskom, da je zajedničko i »pravo pomorsko«, luke, brodarstvo, i one državne ceste i rieke«, koje se jedne i druge zemlje jednako tiču.

Dakle pomorsko pravo, luke i brodarstvo — to je zajednička stvar. Ako treba napraviti kakav zakon za plovitbu po moru, t. j. kako se brod ima na moru vladati, ili ako treba gdje

otvoriti luku (pristanište za brodove) i t. d., to ne spada pod hrvatski sabor i hrvatske oblasti, nego pred zajednički sabor i pred zajedničku pomorsku oblast. Razumije se, koji nemaju ni pedlja mora — osim naše Rieke, do koje su došli fiškalskom mudrijom. I tako je pomorska oblast po toj nagodbi, nakanila na obali našega mora podizati radionice za brodove, kupališta, lječilišta i t. d. Ali tu je ta zajednička (zapravo magjarska) pomorska oblast našla zapreku, i to ovu: Zemljište uz more, t. j. obala, ima vlastnika, koji, recimo, ne će da to svoje zemljište proda. Šta sada? Treba sada to zemljište »izvlastiti« (eksproprirati), t. j. vlastniku uzeti i odštetiti. Tu je sad znalo doći do daljnje zapreke. Izvlastiti se naime može čije zemljište samo onda, ako je to na obće dobro i na obću korist. A tko ima odlučiti, treba li čije zemljište za obću korist? — To je ono, što se ne zna, kažu naši pravoznanci najedanput sada! Kažu, da o tom nemamo zakona. A ipak je istina, da su na pr. u Zagrebu izvlaštena tolika zemljišta. Kako? Zar bez zakona?

No ako i nema zakona, do sada se je postupalo, tako, da je domaća hrvatska oblast — kotarska oblast, županijska oblast, kr. vlada — odlučivala o tom, ima li se čije zemljište izvlastiti, a onda je sud odredio odštetu. A kako su kod nas oblasti i sudovi naši, podložni hrvatskoj kraljevskoj vladi bila je čitava ta stvar do sada u našim rukama pa su se naše oblasti protivile zajedničkoj pomorskoj oblasti, kad je htjela čije zemljište izvlastiti.

Zato je zajednički sabor u Pešti stvorio novi zakon o izvlaštenju morske obale.

Što taj zakon odredjuje? — Taj zakon odredjuje dvoje, jedno strašnije od drugoga, i to:

Prvo, da se svačije vlastničtvo na morskoj obali može proglasiti »javnim dobrom«;

drugo, da se javno dobro može dati na porabu pojedincu.

Zašto je ovo strašno? — Da na ovo pitanje uzmognemo odgovoriti, treba znati ovo: »Javno dobro« jest ono dobro, kojim se ima pravo svatko služiti. Takvo je dobro na pr. javna cesta. Po našem gradjanskom zakonu javno je dobro i morska obala. A što je to »morska obala«? Od starine se drži, da je morska obala zemljište uz more, i to tako daleko, kako daleko dosežu valovi morski. Ali se ovaj zakon toga ne drži, te ne kaže ništa, kako daleko ide morska obala, nego odredjuje, da se

svačije vlastničtvo može proglasiti morskom obalom! A to je strašno zato, jer se po tom može svačije vlastničtvo, bilo kako daleko od mora, proglasiti morskom obalom, t. j. javnim dobrom! A još strašnije je to, što se to proglašeno javno dobro može uzeti vlastniku, a dati na porabu komu drugomu, recimo kakvomu dioničarskomu družtvu, ili kojemu strancu, Talijanu, Magjaru, i t. d. Da bude strahota veća, novi taj zakon odredjuje, da se ne će dati nikakva odšteta vlastniku takova zemljišta, ako ne uzmognemo dokazati, da je već deset godina u posjedu!

Branitelji ovoga zakona brane taj zakon ovako: Prvo, oni kažu, da to izvlašteno zemljište postaje »javno dobro« i ostaje hrvatsko javno dobro premda ne će biti upisano kao hrvatsko javno dobro, jer da toga upisa ne treba. — Ta obrana ne vriedi ništa. Treba naime znati, da javno dobro može biti različno i to: obćinsko, zemaljsko (hrvatsko) i državno ili erarsko (zajedničko). Zajednička vlada upisala je do sada u gruntovnicu željeznice kao državno (erarsko) javno dobro i na tom je javnom dobru gospodar ona, zajednička vlada (t. j. Magjari) — makar je to javno dobro ostalo u Hrvatskoj. Tako će biti i s obalom: neka i ostane javno dobro, — ali na tom javnom dobru ne će biti gospodari Hrvati ni hrvatske oblasti! To je ono!

Drugo, čim koalicija brani ovaj zakon, jest ovo: Još se ne zna, kako će se postupati po ovom zakonu, jer zajednička vlada ima tek izdati naredbu, po kojoj će se postupati. — Ni ova obrana ne vriedi ništa, jer kad zakon bude prihvaćen, naredba se mora izvršiti, kakva bila, jer se naredba oslanja na zakon. A ludo je čekati, kako će se postupati po tom zakonu, kad je i sliepcu očevidno, za čim taj zakon ide. A postupat će se ovako: Zajednička pomorska oblast (t. j. Magjari) odredit će po ovom zakonu, da se čije zemljište proglasi javnim dobrom, da će stvar doći pred hrvatski sud, da povede izvlaštenje i naredi odštetu. A je li izvlaštenje opravdano, o tom nijedna naša oblast ni sud ne će biti pitana.

A sve je ovo i proti samoj nagodbi i proti našim zakonima. Jer ako pomorstvo i jest zajednički posao, ali izvlaštenje zemljišta u Hrvatskoj, pa bilo to zemljište i na morskoj obali, — to nije zajednički posao, pa zajednički sabor nema vlasti davati o tom zakone, nego hrvatski sabor. A onda nije svaka morska obala javno dobro. Gdje je morska obala bila gospoštijska, a na porabu nekdašnjim kmetovima, t. j. gdje za nju vriede urbar-

ski propisi i zakoni, — tu za morsku obalu ne vriedi gradjanski zakon, koji inače morsku obalu proglašuje javnim dobrom.

(»Dom«, God. 1914. Broj 13.)

Zakon o izvlaštenju zemljišta za morsku obalu.

I. Sam zakon o izvlastbi.

§. 1.

Ako se u svrhu pomorstva, koje u smislu začk. čl. 30. od god. 1868. (nagodbe) spada u djelokrug zajedničkog zakonodavstva, izvlasti zemljište u primorju zemalja sv. krune ugarske, imade se u privatnom vlastničtvu stojeće zemljište označiti obalom, dakle javnim dobrom prema tome izvlastiti na teret listnice ministra trgovine prema zak. čl. 41. od god. 1881.

Za zemljište, koje podpada pod izvlastbu, vlastniku njegovom, ako ga je ovaj stekao na teritoriju označenom obalom u roku od 10 godina, ne pripada odšteta. Medjutim se vriednost investicija i u tom slučaju mora nadoknaditi. Ako se time stranka ne zadovoljava, može svoje zahtjeve za cjelokupnu odštetu zatražiti putem redovitog suda.

§. 2.

Ministar trgovine ovlaštuje se, da do pravomoćnosti ovoga zakona na zemljištima obalom označenim, u svrhu, da se ustanove stečena prava, sa ministrom pravosudja, a u Hrvatskoj i Slavoniji u sporazumu sa banom provede oglasni postupak i da se glede takovih zemljišta naredbenim putem uredi postupak, koji se odnosi na ukinuće onakovih nedozvoljeno stečenih prava dotično na platež odštete.

§. 3.

Predležeći zakon proteže se na cieli teritorij zemalja sv. Ugarske krune, te ga provadjaju ministri trgovine i pravosudja, a u Hrvatskoj i Slavoniji ministar trgovine i u djelokrugu tamošnje vlade ban.

II. Glavne točke obrazloženja.

Interesi pomorstva i vrlo važni javni interesi zahtievaju, da se pomorska obala uz kontrolu i upravu oblasti, koje su pozvane brinuti se oko interesa pomorstva, sačuva javnoj uporabi i da se na njoj ne ustali vlast privatnoga prava, koja bi javnu porabu neprestano otežčavala ili sprečavala.

U tom je pitanju već rimsko pravo postavilo stanovište, da se obalom imade smatrati ona granica, do koje dopire plima (najviša voda).

II. Madžarsko obrazloženje zakona.

Isto tako odlučuju o pojmu obale evropska pomorska prava, napose francezka pravna vrela, koja vele, da je obala ono zemljište, koje pokriva najveća plima sve do zemljišta za najveće osjeke.

Ali ova ustanova držeći na umu pomorske interese može se upotriebiti ondje, gdje se kao u Francezkoj proteže plima 4 do 6 m. Ali ova ustanova ne zadovoljava ovih ciljeva, što ih imamo na umu ondje, gdje je kao u austrijskom primorju i u primorju Ugarske osjeka i plima jedva pol metra široka, a obala je na najviše mjesta klisurasta i strma, pa uporaba gornjih ustanova ne bi odgovarala u obće ili barem ne posvema svrhama pomorstva.

Ovo nas opominje na oprez kod uporabe rimskog prava, te nas upućuje na to, da proširenje obale od slučaja do slučaja može ustanoviti samo pomorska oblast. Takodjer iz drugih razloga moralo se računati sa mogućnošću, da se mora označiti obalom uslied nastupivših promjena u primorju i onaj teritorij (zemljište), koji se prije nije mogao nikako označiti obalom.

Pošto nas je pak naučilo izkustvo, da su pojedinci stekli razna prava na štetu pomorskih interesa, ili ih žele provadjati i na takovim zemljištima, koje je pomorska oblast već označila obalom, to se dakle uslied toga mora misliti na uredjenje pravnih odnošaja ovih zemljišta. Naime, da se na takovim zemljištima iztraži, da li ih pojedinci uživaju pravom ili nepravom, pa u slučaju, da ih pravom uživaju, da se uz primjerenu odštetu njihova prava obustave.

Izvlastba primorskih zemljišta mogla se je već provesti na temelju zak. čl. 41. od god. 1881. Medjutim ovaj zakon tako je

sastavljen, da je izazivao razne dvojbe, a mora se priznati, da su ustanove toga zakona u svrhu izvlastbe vrlo manjkavo označene. Ovaj se je dakle zakon morao promieniti i popuniti i mjerodavnim oblastima dati prilike, da svaki put, kad to zahtievaju interesi pomorstva, mogu primorska zemljišta izvlastiti. Izvlastba se imade obaviti na teret lisnice ministra trgovine, pošto je ministar trgovine najveća pomorska oblast. Glede onih pojedinaca, koji imadu obalu u privatnom vlastničtvu, ustanovljuje ova zakonska osnova, da dotičnik, koji je posjedovao obalu više od deset godina, dobije odštetu, a onaj, koji je u vrieme deset godina stekao posjed na obali, ne dobiva nikakove odštete za zemljište, ali dobiva odštetu za ono, što je u zemljište uložio. Ako se time ne zadovoljava, to ima pravo obratiti se na sud.

Obala je doduše javno dobro, koje može svatko upotrebljavati, ali često može nastati potreba, da se jedan dio obale iznimno prepusti na uporabu pojedincu. O tom će voditi računa pomorske oblasti i o dozvolama, što su ih izdale glede uporabe obale. Postupak izvlastbe stvar je posve prelazna, te se mora istom potanko urediti. Za to je bilo svrsi shodnije, da se ovo uredjenje ne uvrsti u zakon, nego da se ministar trgovine ovlasti, da zajedno sa ministrom pravosudja, a u Hrvatskoj u sporazumu sa banom, ovaj postupak uredi.

III. Što misli i kaže na to hrvatski narod?

Mi smo nedavno razložili, kako se Madžari uvlače u naše. Ono razumije svako hrvatsko diete. A tko pročita ovaj zakon, osobito obrazloženje, uvjerit će se, da Madžari i ne skrivaju, što kane: kane zagospodovati na našoj morskoj obali, i to tako, da ju stave pod vlast zajedničkom ministru trgovine, Madžaru, koji je odgovoran zajedničkom saboru.

Zato je sasvim naravski, da se je i u hrvatskom saboru digla rieč proti tim madžarskim osnovama. Digao ju je prvi Stj. Radić, a kojemu su se već i osvetili, jer su ga iz sabora izključili i napokon izbacili. A po narodu, osobito u primorju, zaredaše skupštine proti tomu madžarskomu uvlačenju. A što će još biti! Ako su Hrvati ljudi, taj se zakon ne će nikada provesti.

IV. Kako se Madžari i madžaroni brane?

Razlažući, kako se Madžari uvlače kazali smo i to, kako se madžaroni brane. Njeki, kao na pr. dr. Popović, htjeli su se

izmotati veleći, da je »znanstveno« pitanje, koje razumiju samo »fiškali«. Ali nije pomoglo ni to. Sva ona obrana nije vriedna pišljiva boba. To su uvidjeli i primorski zastupnici (Mažuranić, Hreljanović, Rošić), pa su posljednja dvojica na skupštini u Sušaku izjavila da će položiti zastupničku čast, ako se ovaj zakon ne promieni. I poletiše u Peštu, da moljakaju. Prietili su se, da će u zajedničkom saboru i interpelirati. Ali od svega ništa! Madjari ih uvjeriše, da nema pogibelji i primorski se junaci umiriše!

Što su im rekli Madžari? — Rieči, rieči, rieči: Nema, kažu, pogibelji! »Madžari, t. j. zajednička vlada, ne misli i ne kani ono, čega se Hrvati boje!« Ali čitajte zakon! A po zakonu ima kod izvlaštenja naše obale rieč — ministar trgovine.

O stvari su govorila u zajedničkom velikaškom saboru u Pešti i dva Hrvata i to od kralja imenovani član Tomašić, bivši ban, i izabrani od sabora član Mihalović. Tomašić je doduše rekao, da je u Hrvatskoj narod uzbudjen, ali je pristao na zakon! I Mihalović je pristao, samo se nada, da će ministar-predsjednik Tisa razpršiti sve bojazni.

I ustao je Tisa i rekao: zakon ostaje, kakav jest, — a »Madžari ne kane ono, čega se Hrvati boje!« I koalicija je zadovoljna! Hvali se pače, da se je dobro držala!

Jedina stvar, u koju se Madžari i madžaroni upiru, jest ovo troje: prvo, da će izvlaštenje provadjati hrvatske oblasti, i hrv. sud; drugo, da će pomorska oblast postupati sporazumno s banom; treće, da hrvatski sabor može stvoriti zakon o izvlaštenju.

Sve ovo troje ne vriedi ništa, dok stoji ovaj zakon. Hrvatske oblasti i sud ima izvlaštenje samo provesti, t. j. obaviti, a pomorska oblast ima odrediti izvlaštenje, ona i samo ona ima odrediti, što se ima proglasiti morskom obalom, a oblasti i sud to imadu provesti, t. j. izdati strankama potrebne odluke. Glavno je naime pitanje, tko ima pravo odrediti, da je izvlaštenje potrebno za pomorstvo. Kad je to odredjeno, sud mora provesti izvlaštenje. A što pri tom ima rieč i ban, to se zna, koliko to vriedi, osobito uz ovakav sabor. Napokon ne će ništa pomoći ni posebni hrvatski zakon o izvlaštenju, jer će taj zakon odredjivati, kako oblasti i sud imadu odredjeno već izvlaštenje provesti, obaviti, a odredjivati će ovlaštenje morske obale — pomorska oblast — Madžari.

Da, zbilja: Madžari i koalirski madžaroni brane se još osobito time, što ovo tobože nije nikakva nova povreda hrvatskoga prava, jer da je sve ovo odredjivao već zakonski članak 41. od 1881. Ni ova izprika ne vriedi ništa jedno za to, što je onaj zakon od 1881. po madžarskom priznanju manjkav, t. j. što Madžarima otvara preuzka vrata u Hrvatsko Primorje, a onda, zar je sav narod koaliciju pomagao i podigao za to, da ona sad, recimo, staru madžarsku otimačinu obnavlja, brani i opravdava?

(»Dom«, God. 1914. Broj 16.)

Dakle – bit ćemo linčovani!

Linčovati — to vam je isto, što na mjestu bez suda ubiti, pa nikome ništa! — A radi se tako u zemljama, gdje se različna plemena nepomirljivo mrze. Neka na pr. u Americi crnac, ili Indijanac štogod skrivi, svjetina ga na mjestu ubije šakama, batinama, revolverima, ili ga na prvom drvu objesi, ili u vodu baci.

To sad napijaju nama, najprije Stj. Radiću.

A tko to? — Čujmo:

Zagrebački »Srbobran« prenosi dne 1. travnja iz socijalističke »Slobodne Riječi« od 31. ožujka ovo:

»Kad bi postojala kazna kakove narodne anateme (prokletstva), Radić ju je jučer potpuno zaslužio. Ono, što je jučer govorio protiv Srba, zaslužuje najoštriju osudu... Radić je jučer govorio ko pravi provokater, denuncijant i špijun... te je zaslužio najgoru kazan. Dapače on je zaslužio narodni sud, te bi i samo linčovanje bilo za njega blaga kazna«.

»Radić ide danas sviesno za tim, da digne bunu, i to... protusrpsku bunu, kao i Kuen god. 1902. No Radić se vara, da će mu to uspjeti. On i njegovi... pokvareni elementi neka znadu, da će jedini organizovani borac narodnoga našega jedinstva i jugoslavenske misli, socijalne demokracije, strahovito kazniti svakoga, tko se drzne, da ikada još baci zublju bratskoga razdora medju Hrvate i Srbe. Jer tko izazivlje bratoubilački rat, zločinac je i vlastodržački agent, pak protiv njega ima samo jedna... bez pardona!«

»Srbobran« psujući i sam Radića, dodaje: »To je doduše suviše oštro rečeno, ali u ovom slučaju ta je oštrina sasvim razumljiva«.

Ovo je dakle po drugi put naviešten »rat do iztrage« (do uništenja), i to sada onima, koji nisu za »narodno jedinstvo«.

Ništa zato, što taj rat nije naviešten odmah u »Srbobranu«, nego najprije u socijalističkoj »Slob. Riječi«, jer prvo, vodja je socijalista Srbin (Korač), a drugo: ni god. 1902. kad je ono prvi put takav rat naviešten Hrvatima, nije ga odmah naviestio »Srbobran«, nego je navieštenje samo pretiskao i zasolio, kao i sada. Razumiju se oni u posao.

Dakle Stj. Radića treba »linčovati«. A linčovati će ga jedini organizovani borac »narodnoga jedinstva«, socijalisti, a »Srbobranu« je to »sasvim razumljivo«, da bude linčovan Radić, koji je baš god. 1902. svojim prsima zakriljivao pravoslavnu crkvu zagrebačku, koju Srbi zovu srbskom! A zašto? Radi svoga govora u saboru, kojim brani hrvatstvo domovine, poziva na okup Hrvate i svjetuje, da prestanu trzavice radi nekakvoga »srbskoga pitanja« u Hrvatskoj!

Stvar je preozbiljna, a da bismo se mogli s njom razstaviti ovako na dušak. Bit će o njoj još govora. Ali danas već možemo reći, da će nečuveni ovaj dogadjaj biti od odlučne važnosti za dalje držanje seljačke stranke prema braniteljima »narodnoga jedinstva« i prema drugim strankama.

(»Dom«, God. 1914. Broj 15.)

Izbor u Garčinu.

Dne 28. travnja obavljen je izbor nar. zastupnika za kotar garčinski. Od 3157 upisanih izbornika glasovalo ih je preko 1800, a izabran je kandidat koalicije Milan Rojc, koji je dobio preko 1000 glasova. Oba pravaška kandidata dobila su zajedno 660 glasova (dr. Kumičić 560, dr. Car 101), a kandidat seljačke stranke dr. Ante Radić oko 200 glasova.

Još dan prije izbora bili su pristaše i kandidat seljačke stranke podpuno uvjereni, da će seljačka stranka imati oko 500, a možda i 700 glasova. Kandidat seljačke stranke dr. Ante

Radić, držao je naime sastanke u svim selima, osim u manjim selima u brdima, i nigdje nije naišao na uvjerene i ozbiljne protivnike seljačke stranke, naprotiv mu je narod svuda odobravao govor i razlaganje, a mnogi su izbornici javno na skupštini odlučili, da će glasovati za seljačku stranku. I doista ih je došlo na izbor najmanje 400 s odlukom, da glasuju za seljačku stranku, ali videći odmah na početku izbora, da seljačka stranka ne može imati većine, glasovalo ih je polovica ili za Rojca, ili za Kumičića, ili su pak otišli kući, da nisu ni glasovali. Pravaški izbornici i njihov kandidat neprestano su prigovarali pristašama seljačke stranke, da im samo »kvare« i da će samo oni biti krivi, ako koalicionaš bude izabran, pa je to na pristaše seljačke stranke dosta djelovalo, da su neki glasovali za doktora Kumičića.

Ali to nije glavno. Glavno je to, što se narod garčinskoga kotara boji imovinskih šumara (Muravića i Ivića) i lugara, koji su po cielom kotaru pratili Rojca. Ta oni poznaju svakoga izbornika u glavu, sve ih imadu popisane, sa svakim imadu posla, za svakoga znadu, što želi, što će mu obećati i čim će mu se zaprietiti. Oni su, ti šumari i lugari, imali popisane sve izbornike, za koje su znali, da su im sigurni, i sve su to izviestili kandidatu koalicije, koji je po tom unapried znao, koliko izbornika mora za njega glasovati. Ostali kandidati nisu toga znali, a osobito, nije toga znao kandidat seljačke stranke, nego se je uzdao u to, što je narod pristajao uz njegov govor i razlaganje. Ali mnogi pristaše seljačke stranke nisu vjerovali, da će narod glasovati po svojem uvjerenju, — i imali su pravo. U garčinskom kotaru biraju nar. zastupnika šumari i lugari imovne obćine. To je jedna sramotna istina, i to više sramotna za vladu i imovinsku gospodu, nego za seljački narod, koji bez šume ne može živjeti, pa pred tom sramotom sagiba glavu. Tu sramotu, gdje gospoda narod mite i u robstvu drže i vlastitom narodnom imovinom, vidi i osudjuje cieli narod, ali si ne zna pomoći, nego sagibljujući šiju, to robstvo još učvršćuje. Tomu ne će biti kraja, dok narod u javnim skupštinama ne ustane proti toj sramoti i ne iznese na javu sve nepodobštine i krivice, što ih gospoda čine s njegovim imenom. Na javnim skupštinama, koje bi trebalo sazvati odmah poslie izbora i samo u tu svrhu, pred licem cieloga naroda treba iznieti i pretresti čitavo to azijatsko upravljanje narodnom imovinom. Onda će se i kukavice ohrabriti i nepošteni špekulanti postiditi, a nametnička »zelena stranka«, — kako u kotaru zovu svu tu dangubnu i nadutu šumsku četu — povući u granice svoje službe.

Ne zna se potanko, koliko su za koalicionačkoga kandidata radili oblastni službenici, ali suditi se o tom može po djelovanju privremenoga bilježnika garčinske obćine, nekoga Šime Ilijića, koji je sam raznašao izborne iskaznice, samo da uzmogne tom zgodom djelovati na izbornike, kako je to učinio u Bickom selu, veleći, neka paze, za koga će glasovati, jer oni trebaju obćinu, kotarsku oblast i vladu! Kad ga je radi toga kandidat seljačke stranke upitao i upozorio, da mu to nije po zakonu slobodno, oborio se na njega nečuvenim psovkama i pogrdama, veleći mu, da vara narod, da su bivši nar. zastupnici Kovačević i Jemrić seljaci, a da nisu, nego da su na seljačku preobučena gospoda iz Zagreba, koju je Radić platio! Pa kad se je usudio ovo kazati pred narodom, a što li je drugo morao govoriti pojedinim izbornicima!

Taj Ilijić je Srbin, žalostna mu majka, — i to je treća sramotna karika u garčinskom izboru: strah pred šumarijom, strah pred oblastima i Srbi, to je — uz Berkovićevu špiru — izabralo koalicionaša. Srba nema mnogo (oko 300 izbornika), ali su listom za koaliciju, pa se i ovdje pokazalo i dokazalo, da koaliciju spasavaju, a hrvatske stranke ruše na izborima — Srbi, jer su i u Garčinu hrvatske stranke imale barem 100 hrvatskih glasova više.

Izbor je u Garčinu odkrio sve rane, s kojih nam narod i domovina hrvatska strada, a od tih je rana najgrdnija ta, što je seljački narod sapet u policajne zakone i naredbe, koje se tiču njegova života i obstanka, tako da se ne može ganuti ni u onaj čas, kad mu zakon dopušta, da kaže, što mu je težko i krivo. A onda neznanje, pa i pokvarenost, napokon okorjela i tvrda srbska nastranost i otudjenost domovinskoj hrvatskoj misli.

Zato je uz ove i druge težke rane upravo utješljivo, da su hrvatske protuvladine stranke ipak dobile kod ovoga izbora makar i malu večinu hrvatskih izbornika, pa je sasvim sigurno, da je ovaj kotar sada posljednji put pao u ruke gospodskoj madžaronsko-srbskoj koaliciji.

(»Dom«, God. 1914. Broj 18.)

*

Svim pristašama i prijateljima, koji su mi prije izbora u Garčinu bilo kojim načinom pomogli u radu za slobodu i pravo seljačkoga naroda, posebice onima, koji su me u tom radu pratili, dvorili, ukonačivali i dali voziti, od srca zahvaljujem sa željom, da njima i njihovoj obitelji bilo kada i bilo kako milo za drago vratim. Ljubavi, odanosti i spremnosti njihove ne ću nikada zaboraviti. Sve ih sa zahvalom i poštovanjem od srca pozdravljam.

Dr. Ante Radić.

(»Dom«, God. 1914. Broj 18.)

Zrinski i Frankopani.

Zrinski su bili bogata velikaška familija hrvatska. Davno, prije kakvih 600 godina, bili su samostalni bani u bosansko-primorskoj Hrvatskoj, i zvali su se Šubići. Poslie su se preselili u prekovelebitsku Hrvatsku i dobili imanja Zrin, Ozalj, Medjumurje i druga imanja pa su se počeli pisati Zrinski. Frankopani su takodjer bili primorski velikaši hrvatski, a glavno im vladanje bilo na otoku Veji ili Krku. Ove dvie velikaške obitelji hrvatske stupile su po vremenu ženidbom u rodbinstvo, a s vremenom su postale vrlo moćne, najmoćnije medju svima, te su Hrvatskoj dale mnogo banova i vojvoda. Na glasu je osobito Nikola Šubić Zrinski, ban hrvatski, koji je god. 1566. junački poginuo kod Sigeta u Ugarskoj, braneći sigetsku tvrdju od Turaka. Poznat je više i Juraj Zrinski, koji je u Nedjelištu u Medjumurju imao prije 350 godina tiskaru i u njoj tiskao hrvatske protestantske (lutoranske) knjige. Osim ovoga Jurja primila se u isto doba pisanja hrvatskih knjiga i Katarina Frankopanka, udata za Nikolu Zrinskoga, junaka sigetskoga, te sastavila i izdala hrvatski molitvenik »Molitvene knjižice«. A još jedna Frankopanka, takodjer Katarina, udata za Petra Zrinskoga, sastavila je i izdala hrvatski molitvenik pod naslovom »Putni tovaroš (drug)«, i to god. 1661. t. j. prije 250 godina. A to je bilo mnogo vriedno u ono doba, kad je bilo malo knjiga. I Katarinin muž, ban Petar Zrinski, bavio se knjigom hrvatskom, pa je u velikoj pjesmi hrvatskoj opjevao junačtvo Nikole sigetskoga pod naslovom »Adrianskoga mora Sirena«. Napokon je i brat ove Katarine, Krsto Frankopan, bio i pjesnik hrvatski.

Ali nisu Zrinski i Frankopani marili samo za knjigu hrvatsku, nego i za magjarsku. Govoreći o tom treba znati, da su Hrvati u staro vrieme bili mnogo prosviećeniji od Magjara, pa je zato sasvim naravski, da su na kraljevu dvoru u Budimu prvi učenjaci i državnici bili često Hrvati. Isto su tako mnogi glasoviti i učeni biskupi i nadbiskupi u Ugarskoj bili Hrvati. Tako je i jedan Frankopan po imenu Franjo, bio naime pred 400 godina nadbiskup u Kalaču u Ugarskoj, pa je sestra njegova, opet po imenu Katarina, dala na magjarskom jeziku tiskati poslanice sv. Pavla, — i to je bila prva tiskana knjiga magjarska, koju eto imadu Magjari zahvaliti jednoj Hrvatici. Jedan pak Zrinski, i to Nikola, opjevao je u magjarskom jeziku junačtvo Nikole Zrinskoga sigetskoga, kako je njegov brat Petar malo kasnije, kako je spomenuto, učinio u hrvatskom jeziku.

Kako se dakle vidi, prve ove velikaške obitelji hrvatske bile su ujedno, kako bi se danas reklo »magjaronske«. No u ono vrieme nije se na to pazilo. Velikaši su bili medju sobom braća i svojta, a nisu pitali, kojemu narodu pripadaju. To je bilo i sasvim naravski, i to zato, što se velikaši nisu brojili k narodu, a samo narod je govorio narodnim jezikom, dok su velikaši medju sobom govorili najviše latinski (dijački). Uz to su se velikaši iz Ugarske često ženili velikašicama iz Hrvatske, pa su i radi toga bili ugarski i hrvatski velikaši kao jedna familija i svojta. Za narod se onda, kažemo još jednom, nije pitalo, jer je narod koji je govorio svojim jezikom, bio kmet i rob velikašima i ostaloj gospodi, plemstvu i svećenstvu.

Ali vratimo se Zrinskima i Frankopanima.

Ove su dvie velikaške hrvatske obitelji nesretno izginule. A dogodilo se to ovako:

Od god. 1527. zavladaše Ugarskom i Hrvatskom austrijski nadvojvode od kuće Habsburga, koji su ujedno vladali i u Njemačkoj i Italiji, te su se zvali »rimski imperatori« ili cesari. S njihovom vladom nisu bili zadovoljni ni Hrvati, a kamo li Magjari, koji su se sve to više počeli okupljati oko erdeljskoga vojvode u Ugarskoj, a taj je bio pod vrhovnim gospodstvom Turaka, pa su Magjari često tražili tursku pomoć proti rimskomu cesaru, a svomu kralju. Nezadovoljstvo je napokon postalo toliko, da su se ugarski i hrvatski velikaši počeli potajno dogo-

varati, kako bi zbacili cesara i kralja Leopolda a postavili za kralja ugarskoga Petra Zrinskoga. Taj svoj plan dojaviše Turcima, ali ih Turci odadoše cesaru i tako se za tu tajnu urotu saznalo. Dakako, da prema tomu nije bilo ni nade u tursku pomoć. Videći to ban Petar Zrinski i njegov šurjak Krsto Frankopan, odluče, da podju k cesaru u Beč, da ga mole milost i oproštenje. Ali u Beču ih zatvoriše, odsudiše i 30. travnja 1671. obojicu pogubiše: odrubiše im glave. A sav njihov veliki imetak i blago zaplieniše, oteše. Za malo godina poumiraše i preostali članovi ove velikaške familije.

U Hrvatskoj zavlada medju gospodom strah. Cesarska je vojska sve dalje tjerala Turke, dok nije za kojih deset godina oslobodila od Turčina i iztočnu Ugarsku s Budimom (gdje su Turci bili 150 godina) i dolnju Hrvatsku. Za Magjare i Hrvate nije se više ni pitalo: cesarska vojska, njezini vojvodi i generali, ministarstvo u Beču, — to je bilo sve, ban hrvatski ništa. Sto i dvadeset godina iza toga predadoše se hrvatska gospoda sasvim Ugarskoj i tako ostade do god. 1848. kad Magjari opet ustadoše protiv kralja, a hrvatski ban Jelačić pristane uz kralja i carevinu, a cesar odieli Hrvatsku od Ugarske. Ali Hrvati, bojeći se njemačke (»švabske«) vlade, pristajahu sve više uz Magjare, dok napokon gospoda hrvatska ne sklopiše s Ugarskom nagodbu (1868.), koja stoji i danas.

Tri godine poslie te nagodbe navršilo se 200 godina od strašne smrti Zrinskoga i Frankopana. Sad se političar hrvatski, dr. Ante Starčević sjeti ove strašne i tužne zgode i proglasi, da su Zrinski i Frankopani izgubili glave u borbi proti Niemcima i Austriji, za Hrvatsku i za hrvatski narod, pa da su oni hrvatski »mučenici«, koje treba častiti i slaviti. I doista je njegova stranka »stranka prava« kojih 20 godina slavila Zrinske i Frankopane, obdržavajući zadušnice i svečane večere (komerse). Sabiralo se i za spomenik ovim mučenicima. Oblasti su to sve često zabranjivale.

Ali najedanput nastane u tom velika promjena. Kad su se naime god. 1905. hrvatska gospoda opet sporazumjela s Magjarima, stvoriše tako zvanu »riečku rezoluciju« zaključi hrvatski sabor, da se 30. travnja kao smrtni dan Zrinskoga i Frankopana ima proglasiti narodnim blagdanom, pa da i školska djeca imadu taj dan praznovati i svetkovati. I tako je i bilo, te su učitelji, koji su još pred malo godina djecu i kaznili, što su

sudjelovala kod te slave, morali sada sami djecu voditi na tu slavu. Čudno je bilo još i to, što je Zrinskoga i Frankopana u saboru hrvatskom oduševljeno slavio i jedan Srbin (sada već pokojni Bude Budisavljević), jer su se Srbi još malo godina prije toga rugali toj »starčevićanskoj« slavi. Ove su pak godine — 1914., a već i lani — proslavili svečano dan 30. travnja i Srbi u Beogradu u Srbiji, a dakako i mnogi Hrvati, pače i školska djeca, u Zagrebu i po ostaloj domovini. Starčevićanci-frankovci oštro prigovaraju Srbima, što se miešaju u ovu slavu. Zrinski i Frankopani, pišu starčevićanci, bili su Hrvati, a ne Srbi, ili Srbo-Hrvati, ili Jugoslaveni. Oni su radili za Hrvatsku, a ne za Srbiju, kao što ni starčevićanci ne rade za Srbiju. Takvo slavljenje Zrinskoga i Frankopana moglo bi Hrvatskoj stvari škoditi, — pišu starčevićanci.

—

Ja mislim, i to sam već davno napisao u starom svom, pa i u novom »Domu«, da je slavljenje Zrinskoga i Frankopana na 30. travnja jedna žalostna zabluda hrvatske gospodske politike.

Žalostna je ta zabluda radi toga, što je hrvatski narod doista jedan nesrećan narod, a nesretnika možemo samo žaliti, ako u nesreći i očaju još i zabludi.

A zabluda je ovo slavljenje zato, što nema ni razborita razloga, ni razborite svrhe.

Zrinski i Frankopani nisu izgubili glavu u borbi za domovinu, nego u borbi za velikaške svoje časti i dohodke. Tko pozna cielu tu tužnu »urotu« i ono vrieme, kad se je sve to dogodilo, tomu to ne treba dokazivati. Za druge je dosta spomenuti, da je Petar Zrinski tražio od francezkoga kralja, da mu zajamči, ako urota ne uspije, velika imanja, časti i službe u Francezkoj. A pravi domoljub, koji za domovinu daje život, ne misli ni na život, a kamo li na časti, službe i imanja — izvan domovine, bez domovine. To je valjda jasno.

A onda — u nijednom spisu o toj uroti ne spominje se Hrvatska, nego samo Ugarska, »Hungaria«. Po tom je jasno, s kakvim Hrvatima imamo tu posla. Za takve se Hrvate Hrvat ne može, ne smije oduševljavati, niti ih slaviti.

A koju bi svrhu imalo to slavljenje? Da nas Hrvate pobudi na osvetu? Na mržnju? Proti komu? Komu se mi još možemo

svetiti? Nemamo li dosta neprijatelja? Koga je mržnja podigla i ojačala?

Udes je Petra Zrinskoga i Krste Frankopana doista težak, tužan, strašan. Ali najdublje, najpravednije, najistinitije shvatio je taj udes sam Petar Zrinski pred samu strašnu smrt, kad je pisao ono smrtno, doista velikaško i veliko pismo, u kojem kaže svojoj ženi, toj jošte neriešenoj zagonetki: Ja se ufam u Boga vsemogućega, koji me je na ovom svitu ponizil«

Jest, to — i ništa drugo nije Zrinskoga pred smrt peklo: ni gubitak slobode, ni života, ni domovine, — nego poniženje. U smrtnoj muci, kao što se to često dogadja, duša je Petrova progledala i on je u tom predsmrtnom jasnovidjenju ugledao, shvatio i kratko, ali podpuno izrekao sud o svom životu i svršetku: išao je za tim, da se uzvisi, a svemogući ga je Bog ponizio.

I to je sve. Pa tko može imati razloga, tko može imati prava tražiti u ovoj tužnoj slavi što drugo, nego što je to htio sam Zrinski?

I još bi se mnogo o tom moglo i moralo reći, — ali i ovo će zacielo biti previše i za one tisuće Hrvata i Hrvatica, kojima iskrena duša plače nad priekim udesom ovih dviju glasovitih ljudi i njihovih familija, a i za one, koji tugu samo markiraju, a ovom našom narodnom nesrećom manevriraju . . .

(»Dom«, God. 1914. Broj 19.)

Zakon proti guljenju (lihvi).

U većem dijelu naše domovine seljački je narod prezadužen tako, da mu gospodarstvo propada, te ne može ni živjeti, nego bježi u Ameriku, u nadi, da će se odužiti, ali mnogi ni ne misli više na povratak. U ovoj prezaduženosti seljački narod propada i tjelesno, jer štogod ima za prodaju (jaja, živad, telad, vino itd.) mora po što po to prodati, samo da podmiri kamate, odplate i troškove, a za njegovu potrebu ne preostaje mu gotovo ništa. A dužan je narod najviše tako zvanim štedionicama, zapravo »gulionicama«, kojih ima već u svakom većem mjestu i po dvie, tri i više. Svaka ovakva štedionica-gulionica ima svoga odvjetnika, koji je često i predsjednik njezin, te marljivo

»protestira« i utužuje mjenice i nabija troškove, koji su obično veći od duga. Kamate, što ih ove štedionice pobiru, iznašaju često »s provizijom« (t. j. zaslužbom) i 20 i više po sto!

Sve je ovo kod nas dobro poznato, pa se već podavno čuju glasovi, da bi se proti tomu moralo nešto učiniti, da bi se morao stvoriti zakon proti ovomu guljenju, proti »lihvi«. I doista, bivši vladin predstojnik za pravosudje, dr. A. Badaj, izradio je, a vlada predložila saboru osnovu zakona proti lihvi. Ali na žalost u toj osnovi nema gotovo ni spomena ni traga svemu onomu, što je malo prije spomenuto, t. j. nema ni govora o štedionicama-gulionicama i njihovom guljenju, nego o drugom guljenju.

Po ovoj zakonskoj osnovi ima se radi lihve kazniti onaj, tko računajući na tudju nevolju i neznanje, daje uz prevelike kamate na vjeresiju neubrani prirod (žito, voće itd.) ili na vjeresiju i uz prevelike kamate prodaje zemljište, gospodarske strojeve, blago, krmu itd. ili uzajmljuje novac za izseljivanje (za put u Ameriku) ili si dade podpisati mjenicu ili nagodbu na veću svotu, nego što ju je komu uzajmio. A kazniti bi se imali ovi prestupci zatvorom od mjesec do godine dana i povrh toga novčanom kaznom od 250 do 3.000 K, a ako tko isti čin u pet godina ponovi, ili se takvim poslovima bavi, smatra se to zločinom, koji se može kazniti i strogim zatvorom do pet godina i novčanom kaznom od 5.000 K.

Mi ćemo, čim dobijemo više prostora, priobćiti cielu osnovu, obrazloženje i glavne govore o njoj u saboru, a za sada opažamo ovo:

Predsjednik trgovačko-obrtničke komore u Osieku protivan je ovoj osnovi, te veli, da će više škoditi nego koristiti. Što misli taj g. predsjednik, možemo suditi po tom, što kaže, da je onomu, tko treba vjeresije (kredita), »miliji skupi novac, ako ga dobije, nego li jeftini, kojega ne dobije«.

Ovo je vriedno zapamtiti i zabilježiti, jer baš u ovom grmu leži zec, kojega bi novi zakon imao iztjerati, a njekoja ga gospoda skrivaju!

Pa dakako kad je čovjek u nevolji miliji mu je i skupi novac, ako ga dobije, nego jeftiniji o kojem se samo pripovieda! Ali o tom se i radi, da se nitko ovakovom tudjom nevoljom ne okoristi! I pravo je čudo, kako je oprezni predsjednik trg. obrt. komore osječke — odao sve one, koji se ovakvom tudjom

nevoljom okorišćuju. Ta to mi svi znamo, da čovjek u nevolji ne pita za kamate i da se tim oni, koji imadu (makar i tudji) novac u rukama okorišćuju — ali, kako rekosmo, o tom se i radi, da tudja nevolja ne bude komu izvor dobitka! A tko s tom nevoljom i nuždom računa, kao ovaj g. predsjednik trg. obrt. komore, taj u obće i nije zato, da se guljenje spriječi ili ograniči! A to je dobro znati. A kad to znamo, onda nam malo vriede svi drugi razlozi, što ih taj g. predsjednik proti ovoj zakonskoj osnovi iznaša.

Nevolja i nužda! Ta od sirotinjske se nevolje i nužde i obogaćuju oni, koji se toj nevolji i nuždi — vesele, bez koje ne bi oni zasluživali. I to ne samo novčari, nego i odvjetnici. Koliko puta jadni dužnik pristane na sve one strašne sudbene i odvjetničke troškove — samo da se odgodi dražba! A nije li i to guljenje?

Na žalost — po ovoj zakonskoj osnovi nije! A zašto nije? — »Neka plati pa ne će biti troškova!« — Tako se advokati rugaju nevolji i nuždi, od koje živu!

Ja sam već mnogo puta rekao i napisao, da je ovakova zaslužba nedostojna za pristojna čovjeka, — a koliki naši ljudi, rodoljubi, koji se turaju na prva mjesta, živu i stiču imetak ovakovom nedostojnom zaslužbom! Ili možda misle, da se to njih ne tiče, jer oni s tim nemaju posla, nego njihova »kancelarija«, njihov »solicitator?«

Medjutim se sada čuje, da vlada neće iznieti niti ovu zakonsku osnovu proti lihvi, a kamo li bi ju izniela i proti tomu guljenju?

(»Dom«, God. 1914. Broj 20.)

Što se radi u delegacijama?

Većina naših ljudi misli, da bi »sve bilo drugačije«, kad bi u našem hrvatskom saboru bila sloga, t. j. kad ne bi bilo toliko stranaka, koje su jedna proti drugoj. Istina je doduše, da je sloga svagdje dobra i da bi i hrvatski sabor mnogo više mogao učiniti, da je u dobru za narod složniji, ali sve ne bi bilo odmah drugačije ni onda, da je hrvatski sabor i najsložniji.

Treba naime uviek na pameti držati, da hrvatski sabor ne ima rieči u mnogim velikim stvarima, na pr. kod odredjivanja poreza. To je tako uredjeno i odredjeno po nagodbi s Ugarskom od god. 1868. Po toj nagodbi naime ima hrvatski sabor rieč samo u onim stvarima, koje se tiču škole i crkve (bogoštovlja i nastave) suda i uprave (domaćih oblasti) a što se tiče vojske, poreza (financije), trgovine (željeznica, pošta i brzojava) i pomorstva, pak kovanja i izdavanja novaca — to spada pred zajednički ugarsko-hrvatski sabor u Pešti u kojem medju 450 Magjara sjedi i 40 Hrvata iz hrvatskoga sabora. Ali ni taj zajednički ugarsko-hrvatski sabor ne može baš sve. S kojom će na pr. državom naš vladar sklopiti savez i prijateljstvo, koliki će biti troškovi za vojsku, koliko će se graditi ratnih brodova — u tom ni zajednički ug.-hrv. sabor u Pešti nema rieči, nego u tom imadu rieč delegacije.

Što su to delegacije? Delegacije — to je sabor čitave carevine austro-ugarske. Razlikuju se od hrvatskoga, peštanskoga i bečkoga sabora poglavito time, što članove za delegacije ne izabiru izbornici, nego te članove izabire peštanski i bečki sabor. Zato delegacije zapravo i nisu sabor, nego samo odbor, koji vieća i odlučuje u ime sabora.

Delegacije su dvoje: ugarsko-hrvatske i »austrijska«. U svakoj delegaciji ima 60 članova, a u ugarsko-hrvatskoj mora biti pet Hrvata. Svaka delegacija ima svoga predsjednika i svaka za sebe vieća (i to jedne godine u Beču, druge u Pešti), ali o istoj stvari, a moraju stvoriti suglasne zaključke. Ako se to ne bi dogodilo, t. j. ako bi jedna delegacija prihvatila vladine predloge, a druga ne bi, onda se imadu obadvie delegacije sastati u zajedničku sjednicu, pa onda odlučuje većina glasova, ali se ne razpravlja, nego se samo glasuje. Delegacijama su odgovorna za svoje čine sva tri zajednička ministra ciele carevine, naime: ministar vanjskih posala (sada Berthold), ministar rata i ministar zajedničkih financija (sada Bilinski). Nijedan od ove trojice ministara ne smije se miešati u unutarnje stvari ni ugarske, ni austrijske.

Po tom se eto vidi, da Hrvatska ima zapravo tri sabora: hrvatski sabor u Zagrebu, ug.-hrv. u Pešti, i delegacije, i svaki ovaj sabor ima svoj posao. U hrvatskom se saboru na pr. ne može ni razpravljati ni odlučivati o porezu, ili pečenju rakije, u ug.-hrv. saboru u Pešti ne može se razpravljati ni odlučivati

na pr. o tom, hoće li naša carevina biti u prijateljstvu sa Rusijom, s Njemačkom, sa Srbijom itd. A u delegacijama se ne može razpravljati o tom, što medju sobom imadu Česi i Niemci u Češkoj, ili što ima Hrvatska s Ugarskom.

Ove godine viećaju delegacije u Pešti. Viećanje je otvorio mjesto cara i kralja, koji je malo nahladjen, priestolonasljednik Franjo Ferdinand. Delegacije sada razpravljaju najviše o tom, s kojim je državama naša carevina u prijateljstvu, a onda o troškovima za vojsku i mornaricu. Ministar vanjskih posala Berthold izviestio je delegacijama, da je naša carevina u prijateljstvu sa svima državama, ali je tomu izvješću više delegata prigovorilo. Slavenski su delegati prigovarali carevinskoj politici na Balkanu, osobito tomu, što je carevina poticala Bugarsku, na rat proti Srbiji i što se je toliko zauzimala za stvaranje nove države Albanije, na što je naša carevina mnogo potrošila. Više je delegata, koji pristaju uz vladu, prigovaralo i tomu, što Njemačka (Prajska) previše komandira našoj carevini i što carevina previše popušta Italiji. Kako je poznato, naša je carevina s Njemačkom i Italijom u savezu, i to je taj »trojni savez« (tripel-alijanca) o kojem se mnogo piše. Proti ovomu trojnomu savezu stoji »trojni sporazum« (tripel-ententa) t. j. Englezka, Francezka i Rusija. Slaveni i slavenski delegati većinom su zato, da se i naša carevina približi trojnomu sporazumu, a osobito je važno, što kako misli i magjarska Košutova stranka, koja se ovih dana čak spremala na put u Rusiju, ali je onda odlučila, da će u Paris, u Francezku, jer su se u Beču bili počeli ljutiti, što Magjari idu u Rusiju (koja ih je god. 1848. kad su se bili digli proti caru svladala i caru pod noge bacila).

(»Dom«, God. 1914. Broj 20.)

Ni dinamit nas ne će raztepsti.

Za političku borbu treba novaca, kao što i za rat. Kod nas Hrvata najviše su rodoljubi u političkoj borbi trošili i još troše na novine. Političke novine drže samo pristaše, a kako je nas Hrvata malo, obrazovanih ljudi, koji bi marili za politiku, još manje, — sasvim naravski, da se nijedne političke novine

nisu izplaćivale. Koliko su naime pristaše raznih stranaka i naručivali novine, nisu u redu plaćali, a seljačkomu narodu novine su se često i bezplatno pošiljale i dielile. Zato se nijedne rodoljubne političke novine nisu dugo držale, nego su prestajale, propadale, dok se opet ne bi našlo njekoliko ljudi, koji su posegnuli u žep i opet ih koju godinu izdavali. Tako je stranka prava po pet ili šest puta izdavala novine samo pod imenom »Hrvatska«, a osim toga su izdavali »Slobodu«, »Hrv. domovinu«, »Hrv. Pravo«, »Hrvatstvo«, »Hrv. Slobodu« i t. d., — i sve je to propalo! Propale su već i tri-četiri tiskare, a gdjekoji su rodoljubi, što mi znamo, škripali zubima, psovali i kleli, kad su morali plaćati dugove. Njekoji su žrtvovali za političke novine silne pa i stotine tisuća (na pr. župnici Žerjavić i Boroša).

Sve je ovo javnosti bilo nepoznato, sve se je ovo tajilo: nijedna stranka nije se nikada usudila javno priznati, da njezine novine, ili njezina tiskara ima kakvih neprilika radi duga. Sve su te račune rodoljubi uredili medju sobom, pri tom se dakako koji put i zavadili i razkrstili — ali javnost o tom nije smjela znati. Naprotiv su se takove novine do zadnjega dana znale kuražiti, da su sve bajke o kakvim neprilikama ili o prestanku novina — samo »pobožne želje« protivnika. A najmanje je o svem tom znao seljački narod. Ta novine izdaju gospoda, a gospoda — »imadu novaca«. Zato nitko nije od naroda ni tražio kakove pomoći za stranku i za njezine novine i to bi vodjama bilo »izpod časti«. Vodje su bili zadovoljni, ako su imali pristaša, svojih pristaša, koji su za njih glasovali, a prigodice i slavili, pri čem bi znali spomenuti i njihove »žrtve«, na što bi vodje samo tiho uzdahnuli, misleći na tisuće, koje su žrtvovali . . .

Kad je osnovana seljačka stranka — ovo se je sasvim promienilo. Seljačka stranka nije imala i nema vodja, koji bi imali novaca. Zato je seljačka stranka odmah od početka tražila pomoć za političku borbu od naroda, pa i od seljaka. A čim se je pokazalo, da novine i tiskara seljačka imadu neprilika radi duga, odmah se je to javno priznalo, a pristaše — seljaci — pozivani su otvoreno, da pomognu. I pomagali su i predplatom i dobrovoljnim prinosima, a njekoji i jamstvom na mjenicama i zadužnicama, pa kad tiskara, koja je izdavala

stranačke novine, nije mogla duga platiti, došlo je do tužbe, pače do zapljene, koje vode do ovrhe.

Ali sada dolazi ono glavno, — žalostno i sramotno. Protivnici seljačke stranke, inače naša rodoljubna gospoda podigoše hajku: Eto, seljački će gruntovi na bubanj za Radića! Starčevićanski novinar g. Ivan Peršić napisao je čitavu knjigu o tom, kako će seljačka tiskara propasti, a seljacima biti gruntovi prodani! A starčevićanske i koalicionaške novine pisale su isto gotovo dan na dan.

Pomislimo sada: U narodu, gdje izbornici dobrim dielom glasuju za gulaš i čašu vina ili špire; u narodu, gdje većina izbornika ne će da si plati koji sekser za željeznicu do birališta, ili da upregne svoje konje; u narodu prezaduženomu, gdje se dražbe gruntova provode svaki dan; u narodu koji nije naučan, da plaća novine, a kamo li bi što drugo dao za domovinu ili stranku, — u takvom narodu, širiti glas, da će svakomu, tko pristupi u seljačku stranku, biti grunt prodan — ta to je značilo tu stranku raztepsti, uništiti. Od takve stranke bježat će sve kao od kuge! To su naša domoljubna i rodoljubna gospoda i očekivala.

Ali nisu toga dočekala. Tri su godine bile prošle — i više — od kada je g. Iv. Peršić bio napisao onu knjigu, ali seljačka tiskara nije propala, niti je kojemu seljaku radi njezina duga grunt prodan. Ali su zato medjutim propale dvie starčevićanske tiskare i troje starčevićanske novine, kod kojih je isti g. Iv. Peršić zaslužio mnogo tisuća.

Seljačka tiskara dakle nije propala, nijedan seljački grunt nije prodan, nisu nikomu radi duga seljačke tiskare prodane ni nekretnine, niti dapače — osim jedinoga V. Lovrekovića — nije morao ni filira platiti za seljačku tiskaru. Sve je uredjeno, sve, isti veliki dug u Ljubljani, — samo je tiskara — nječijom nepažnjom — zaostala s plaćanjem obroka trgovcu boja Bergeru i Wirtu u Pešti, kojemu je odvjetnik koalicionaš Kolarić-Kišur. Aha! Sad — sad ili nikad! Sad, pred izbor u Ludbregu i Garčinu! Sad će seljačka tiskara biti zatvorena! Sad, sad ćemo ih utući! I načinio taj odvjetnik, što nijedan: zatražio stečaj, t. j. da se tiskara proda i svakomu vjerovniku dade koliko ga dopadne. I sud pristane na postupak, a odvjetnik dade proglasiti u službene »Narodne Novine«, da se proti seljačkoj tiskari vodi stečajni postupak i da ne smije ništa »odsvojiti«

t. j. ništa nikomu prodati ni plaćati. G. Iv. Peršiću i gospodi koalicionašima oko »Hrv. Pokreta« — bilo je srce na mjestu.

Ali i opet — prerano. I ta je stvar uredjena. Trebalo je platiti 1400 K. I plaćeno je. Od kuda? Kako? Ovako:

Ja sam otišao k najbližim pristašama seljačke stranke, u velikogorički kotar, u Stare Čiće, pa u Buševce. Tu nas se kod Mate pl. Robića sastala sedmorica: domaćina, Ivan pl. Robić kbr. 55., Imbro pl. Čunčić iz Kuća kbr. 37., Josip ml. Robić kbr. 85, Mato Šestok iz St. Čića kbr. 6 i Ivan pl. Robić ml. kbr. 84. i ja. Rekoh ljudima, o čemu se radi, te da sam donio papir — mjenicu — koji je podpisao moj brat i ja, da bi trebalo da podpišu i oni, pa da ćemo dobiti novac, i stvar urediti. Govorio sam pet minuta i završio: »Sad imate Vi rieč, prijatelji.« — »Šta — rieč! Moja je rieč da podpišem!« — reče prvi Imbro pl. Čunčić, a domaćina primi papir — i podpiše, a za njim redom ostali, kako su sjedili. Domaćica je donesla i dodavala pero, a onda upitala smiešeći se (jer je djelomice suvlastnica s mužem): »Bi li i ja podpisala?«

Ni dinamit nas ne će raztepsti!« — znade reći Mirko pl. Križanić iz Mraclina, koji je malo prije toga bio s nama i mjesto svoga podpisa položio 25 K za odplatu te mjenice. Doista, rekoh prijateljima, ni dinamit nas ne će raztepsti, nas pet-šeststotina, što ih poznam. I taj dan, u deset godina težkih i crnih dana, bio jedan moj veseli dan, kojega ne ću nikada zaboraviti i za koji ću dobrom i pravednom Bogu viekom hvaliti.

Mene bi veselilo, kad bi sve ostale stranke u cieloj domovini mogle naći toliko osvještenih i za narodnu borbu tako požrtvovnih seljaka, koliko ih je evo ovdje onaj dan bilo u Buševcih. Ali toga nema i ne će biti. Zašto? Gospoda ne traže od siromaha seljaka. Oni ne će, da seljacima budu gruntovi prodani za politiku. To samo Radići rade.

Tako naša gospoda rodoljubi govore i pišu, misleći, da je narod sliep, te da ne vidi, kolike su seljačke gruntove već prodali rodoljubni naši odvjetnici, bilo sami, bilo u družtvu s rodoljubnim štedionicama, da i ne govorimo o tom, kolike milijune svake godine od naroda izmuzu jedni i drugi! Oni misle, da narod ne vidi, da nijedan Radić nije od seljaka dobio ni prebite pare, — osim što su mnogi seljaci jednoga i drugoga podvorili i poslužili čim su i kako su mogli. Oni misle, da narod ne zna, da gospodski novinari, koji pišu o propasti seljačke

tiskare, primaju za svoje pisanje 300—400—500 K na mjesec, a da Radići tolike godine ne primiše ni za pisanje, ni u koje ime ni filira.

Ali to znači »odgajati« narod, kako ga naša gospoda »odgajaju«, kad ga straše, da će mu grunt na bubanj, ako što žrtvuje za narodnu borbu! Isti bivši vladin predstojnik za bogoštovlje i nastavu, g. Rojc, nije se stidio u garčinskom kotaru govoriti ljudima o propasti seljačke tiskare i o prodavanju seljačkih gruntova. I onda se diže hajka, da su Radići demagogi! A ima li gadnije, ima li nedostojnije, ima li nekulturnije demagogije od ove, — ovako podraživati najosjetljivije instinkte samoodržanja, i to ovako lažno, a ovako štetno za zdravi politički i patriotski odgoj naroda?

Ali mi tu gospodu razumijemo i zato im praštamo. Oni se imadu i razloga bojati ove nigdje na svietu do sada nevidjene seljačke sviesti i sloge, pa ju nastoje raztepsti. Uzalud! Ni dinamit nas ne će raztepsti!

(»Dom«, God. 1914. Broj 21.)

Radićevština, frankovština, starčevićanstvo.

U »Hrvatu« od prekjučer (11. svibnja) čitamo, da je nar. zastup. g. Ivan Peršić držao skupštine u Nov. Čičah, Kravarskom, Bukevju i Orlima, pa da je narod s odobravanjem saslušao njegovo razlaganje, a da je zanimljivo, da inače nasrtljivi radićevci nisu prigovarali. Još se tu kaže, da u velikogoričkom kotaru »ima još dosta radićevštine«, ali da su »bistriji radićevci« nezadovoljni, što se je njihovo vodstvo »spreglo s frankovcima«, dok su desetak godina najužasnije napadali starčevićanstvo baš radi frankovaca.

Smiešno je, što se tu kaže, da u vel.-goričkom kotaru ima »još dosta radićevštine«, kad je starčevićanac — uz pomoć koalicije, starih madžarona, činovnika, netočne i skoro nikakve kontrole — jedva jedvice proglašen izabranim samo za tridesetak glasova većine od preko 2300 glasujućih. A neistinito je, što se tu kaže, da su radićevci »inače nasrtljivi«. Nasrtljivi su starčevićanci, na pr. g. Srnec i njegovi drugovi, šegrti g. Matijašca zajedno sa svojim gospodarom, pred kojim se je preko 200 radićevaca — za volju miru i redu — dobrovoljno uklonilo iz one skupštine, u Vel. Gorici druge nedjelje prije posljednjega izbora. Nasrtljivi su oni starčevićanci, koji su malne zaklali našega prijatelja Josipa Jankovića iz Poljane. Ono su čini cielom kotaru poznati, pa kad se uz takve čine piše o »nasrtljivim radićevcima« onda to vriedi toliko, koliko i sve drugo, što g. Iv. Peršić govori i piše, misleći, da ima još uviek posla s nesvjestnim množtvom. A što radićevci nisu prigovarali, niti se izticali, to ili nisu držali za vriedno, ako su to bili bistriji (jer tko razborit ima volju natjecati se u vikanju i psovanju?) ili im g. I. Peršić nije dao povoda. Naši ljudi ne dolaze nikada na skupštine, da smetaju i da skupštinu razbiju, nego da čuju i prosude. To je naš nauk, toga se i držimo, pa ako naši ljudi ne prigovaraju, to još nije dokaz da odobravaju. Naši ljudi žele upute i razjašnjenja, a to je na javnoj skupštini često nemoguće, pa naši ljudi i ne pitaju ništa. Ovakovo držanje naših ljudi davno je poznato. Naši su na pr. u ludbrežkom kotaru i koalicionaša dra. Šišića slušali bez prigovora, bez ijedne rieči, — pa ipak Šišić tamo (god. 1906.) nije mogao ni kandidirati.

Prosto je, što »Hrvat« piše, da se je vodstvo seljačke stranke »srepilo« s frankovcima. Ali poznata je stvar, da je to starčevićanski način, posebice g. I. Peršića, koji je valjda i ovo napisao. On, na žalost, drugačije ne zna, on valjda misli, da je to politika, ili barem, da politika ne može biti bez neistine i prostote. Ali ovo nije samo prostota, nego i vrlo nerazborito, kad se zna, da je sadašnji velikogorički zastupnik g. Ivan Peršić bio po dva puta — pa njegovu govoreći — »srepljen s frankovcima«, i to najprije punih 12 godina, a onda dvie godine Po našem sudu bilo bi pametnije o tom mučati.

Piše »Hrvat« da su »radićevci« desetak godina najužasnije napadali starčevićanstvo baš radi frankovštine. — Na ovo bismo potanko odgovorili, da nam je »Hrvat« kazao, što je to »frankovština« i koji su naši političari »frankovci«, jer dok o tom nismo na čistu, ne bi nikakvo razpravljanje o tom imalo smisla. Medjutim, kad smo baš kod te stvari, dobro je, da »Hrvatu« kažemo ovo:

Seljačka se je stranka najviše borila proti frankovskom toljagaštvu, koje u politici ne da do rieči, razboru, razlogu i poštenju, nego nastoji da odluči sila, laž, glupost i zalupanost. No

videći mi, da se frankovci danas, kad medju njima nema g. Iv. Peršića, sasvim drugačije vladaju, a da je g. Iv. Peršić ostao upravo onakav, kakav je bio medju frankovcima, imamo mi mnogo razloga držati, da je baš g. Iv. Peršić bio medju frankovcima glavni vodja toljagaštva i drugih njihovih nepodobština. — To je jedno.

Drugo je ovo: Ostala hrvatska javnost, pa i mi uz nju, najviše je vikala na frankovce radi tako zvanoga mešetarenja: tajnih dogovora, ponuda (»oferta«!), davanja svjedočaba čistih prstiju itd. Danas čitava javnost drugačije gleda na ove stvari. Vidi se, naime, da su skoro sve stranke i svi prvaci i te kako »mešetarili«, pa da je i g. dr. M. Starčević bio ne samo kod Tomašića nego i kod Raucha, znao je dapače polaskati i banu i ministru. Sad se dakle ne prigovara ni frankovcima, što su »mešetarili« nego to, što oni mešetare — s Bečom, a proti koaliciji. Nu — o tom se dade govoriti i razpravljati. Mi, da kratko kažemo, ne idemo s puškom na Beč, i to za ničiju volju (a na našu nesreću), — i zato mi frankovcima ne prigovaramo radi »mešetarenja« s Bečom. Milini starčevićanci i koalicija, naprotiv, to danas najviše prigovaraju i zamjeraju frankovcima. Zašto? Toga jasno još ne kažu, jer očito drže, da ne mogu kazati što u toj stvari misle.

(»Dom«, God. 1914. Broj 21.)

Pokradeno sedam milijuna!

Kamo i do čega vodi gospodarstvo i postupak u današnjim štedionicama-gulionicama, to strašno pokazuje propast »Karlovačke štedionice« u Karlovcu, za koju se ovih dana pročulo, da će propasti, a za malo se dana ustanovilo, da je ravnatelj te štedionice, njeki Herman, prorajtao preko sedam milijuna! Sad se sastaju one banke, domaće i strane, koje su toj štedionici uzajmile novaca, te viećaju, koliko će popustiti od svojih tražbina. Viećalo se i kod vlade, pa je i vlada obećala pomoć. Ali ove banke, kojima štedionica ne može vratiti zajma, zahtievaju i to, da popuste i ulagači, t. j. oni, koji su svoju sirotinju uložili u tu propalu štedionicu, da ju čuva! Sad sa svih strana straše te ulagače, da ne će dobiti ni desetine svojih novaca, ako ne popuste. Tako će ih natjerati, da popuste i polovicu!

Za sve ono malo je reći, da je to škandal! To je strahota! Kakvi su to zakoni, kakvo je to družtvo, kakvo je to gospodarsko uredjenje i vodjenje posla, gdje jedan čovjek može prorajtati sedam milijuna tudjih novaca? Tko je uz takve prilike za svoje siguran?

A što je uzrok tomu, da je moguć ovakav škandal?

Uzrok je lihvarstvo, guljenje, koje naši zakoni omogućuju. Ta zna se, kako je: Štedionice-gulionice uzimaju velike kamate i diele dioničarima mastne dielove dobitka (dividende), a ravnateljstvu i nadzornom odboru još mastnije nagrade (tantieme), pa su svi ovi zadovoljni. Šta ih briga, od kuda i kako, samo kad štedionica toliko nosi! I zato nitko za ništa ne pita, ni dioničari ni članovi ravnateljstva ni nadzorni odbori: sve su to sami figuranti, ili peti kotači, a glavni je kakav »majstor«, koji se u posao razumije« i koji svima ostalima začepljuje usta — lihvarskim dobitkom. K tomu je štedionici na službu četa odvjetnika i užasni naš ovršni postupak, tako da nijedna tražbina ne propane, jer se to utjeruje tako nesmiljeno, da dužnicima kosti pucaju! I kad se takvim načinom nagomilaju milijuni krvave sirotinjske muke, onda se eto nadje kakav »majstor« i milijuna nestane, a sirotinja, koja je što od muke prištedila, ona neka sada ostane bez svoga!

Eto, to su plodovi ovoga bezbožnoga gospodarstva, proti kojemu već desetak godina vapimo za pravicom i redom. Hoće li barem ovaki strašni dogadjaji što pomoći? U jednom bi barem svakako morali pomoći, naime u tom, da nijedan naš seljak i nijedan naš gradjanin ne ulaže ni filira u ovakve gulionice, nego da svu svoju muku povjerava samo hrvatskim seljačkim zadrugama, gdje za uložke jamče svi članovi cielim svojim imetkom.

(»Dom«, God. 1914. Broj 23.)

Glas iz garčinskog kotara.

Ovo je zacielo samo jedan glas od tisuća vapaja za redom, pravicom i napredkom, što se u narodu čuju i još višu prigušuju. Ta gdje i može naš čovjek izkazati ovakove misli, želje i po-

trebe? Nigdje, baš nigdje! Ne može u obćinskom vieću, jer tamo to i ne spada, a tamo zapovieda kotarski predstojnik. Ne može u županijskoj skupštini, jer tamo seljaka nema (nego istom u najnovije vrieme, od kad ih je počela birati seljačka stranka), a da ih i ma, županijske se skupštine svršavaju tako brzo, na vrat na nos, da saslušaju samo, što odpisuje vlada, pa brže na objed, — a za ovakve stvari nitko ne mari. Još gore je u saboru, gdje takodjer do nedavna nije bilo seljaka, a i sad su samo tri seljačka zastupnika, ali tko da sluša ovakove — sitnice! Pa i u novine težko dopre ovakav glas. U velike novine ne može to nikako, a i u male, kao što je naš »Dom«, težko. Tko će čitati i izpravljati seljački rukopis! A što je najčudnije, ne može se ovakav glas čuti ni na političkoj skupštini. Tu se govori o velikim stvarima: o nagodbi, o koaliciji, o financijalnoj nagodbi, o morskoj obali i t. d.

Dok se tako radi, narod pati i trpi — i misli, da mu nema pomoći, kao što do sad i nema, i ne će biti, dok ovako ostane.

U pismu našega garčinskoga izbornika nije sve dobro, ili nije sve jednako dobro. Ali što će čovjek, kad ne zna što bi i kako bi! Vidi nered, krivicu i nemar na sve strane, pa je stavio na papir, što mu je najprije na pamet palo, a sve u želji, ne bi li se sve to zlo koliko-toliko popravilo.

Najviše se tu piše o obćinama. Što naš sviet misli o našim obćinama, može se najbolje suditi po tom, što taj naš prijatelj predlaže, da svu brigu za obćine uzme u svoje ruke vlada, — osim brige za plaće obć. činovnika i za druge troškove! Narod je dakle, sudeći po ovom pismu, spreman plaćati obć. namet, — samo neka bude red! Nije narodu do obćinske »autonomije«, t. j. do njekakve »samouprave«, — kad te samouprave nema i kad obć. vieće i onako ništa ne može! Pa čemu onda ta komedija?. Čemu samovolju oblasti i poglavarstva pokrivati njekakvom narodnom voljom, kad za tu volju nitko ne pita!

Naš prijatelj vapi za kontrolom, za nadzorom u obćinama. A gdje su kotarski predstojnici? Gdje su podžupani? Gdje je veliki župan? Gdje je odjelni predstojnik za unutarnje poslove? Gdje je i svietli ban? »Imadu posla!« Ako svi imadu posla, nema ga valjda toliko veliki župan? Pa ako i imadu, zar i nadzor nad obćinama nije posao, za koji su plaćeni?

Vriedno je upozoriti na to, kako naš prijatelj želi potajnu, t. j. nenadanu kontrolu: zna on dobro, kako se to nadzire, ako tko i dodje, na kakvu pregledbu.

I ono je vriedno zapamtiti, da bi obć. bilježnik, blagajnik pa i načelnik morali svršiti barem osam razreda više pučke škole. To neka zapamte oni, koji kažu, da seljački narod ne drži ništa do prosvjete i napredka. Ovo, kako je danas, gdje su obć. bilježnici i blagajnici često golobrada, neuka, nikako neobrazovana momčad, a tolika im je dana vlast nad narodom, — to je eto dodijalo i seljaku.

Kamo je narod dospio radi duga i to se vidi iz ovoga pisma, i to iz kraja, gdje još nema sirotinje, gdje seljak ne živi na dva, nego često i na dvadeset jutara zemlje, i tamo je već tako težko, da seljak sebi mora razbijati glavu, kako bi se to zlo uklonilo, jer i tamo lišavaju seljaka grunta — radi duga.

Pa zašto imamo vladu, zašto plaćamo školanu gospodu, zašto imamo sabor, — kad eto neuki seljak mora smišljati reforme, t. j. popravke i poboljšice u stvarima, koje se tiču ne samo narodnoga napredka nego i obstanka?!

Zato, što je kod nas seljak zadnji na redu, ako uobće i dodje kada na njega red.

To mi narodu razlažemo govorom i pismom već desetu godinu. Za to smo osnovali seljačku stranku.

(»Dom«, God. 1914. Broj 23.)

Hoćemo li se primiriti?

Zabilježili smo u posljednjem broju, što piše »Narodno Jedinstvo«: pisalo je, da će nestati i hrvatstva, ako nestane hrvatske buntovnosti, t. j. ako se Hrvati ne budu bunili! Na to smo mi u kratko napisali, da su se ovoga držale sve naše stranke i da zato i jesu dovele hrvatski narod onamo, gdje jest, a to je: da ništa nije postigao i da ništa postići ne može.

Proti komu bi se Hrvati imali buniti?

Toga »Narodno Jedinstvo« nije napisalo, ali je to očevidno, »Narodno Jedinstvo« je pisalo o tom, kako u novije vrieme neke naše političke stranke nastoje, da se primire i pomire sa višim faktorima, t. j. s onima, koji nad nama Hrvatima vladaju, pa da

tako Hrvati steku povjerenje tih faktora, a onda tek, kad se Hrvatima bude vjerovalo, onda će oni moći nešto dobiti i postići. Dok im se ne vjeruje, ništa im se i ne dade. A Hrvatima se ne vjeruje zato, što oni viši faktori drže, da su domoljubne političke stranke išle za tim, da se Hrvati oslobode i ujedine izvan carevine (izvan »okvira«), pa makar i zajedno sa Srbima. Na ovo se drugo misli osobito poslie balkanskih ratova. Zato, da se to ne bi mislilo, treba da Hrvati vode čisto hrvatsku, a ne hrvatsko-srbsku politiku, treba da nastoje, da se ujedini samo hrvatski narod i hrvatske zemlje i to u carevini. To bi bila čista hrvatska politika. Za tu politiku piše »Narodno Jedinstvo«, da ne valja. A ne valja zato, što ta politika ne pozna buntovnosti, a bez buntovnosti nestat će i hrvatstva. Po tom je očevidno, da bi se Hrvati po pisanju toga »Nar. Jedinstva« imali buniti proti carevini. Ako se ne budu bunili proti carevini, nestat će ih.

Mi smo za ovakvo pisanje napisali posljednji put, da je bezumno. Napisali smo i to, da su se ovoga držale sve naše glavne rodoljubne stranke, samo što nisu ovako bezumno naučale. I doista, još je nedavno zastupnik Zagorac (od Starčevićeve stranke) rekao u hrvatskom saboru (i mi smo to zabilježili), da će se Hrvati ujediniti makar i izvan carevine, ako se ne uzmognu ujediniti u carevini. Dakle i on bi se bunio, jer to se zna, da ni jedan vladar, pa ni naš, ne će dopustiti, da izgubi koju zemlju. A tako su se starčevićanci većinom držali, pače i poslie god. 1894., kad su u svoje zahtjeve ili u program stavili, da idu za tim, da se hrvatski narod ujedini »u okviru« carevine. Bilo je starčevićanaca, koji su tomu prigovarali, dapače radi toga okvira iz stranke i iztupili. No kako se vidi iz govora zast. Zagorca, ni danas se ne zna pravo, što o toj stvari misle i oni starčevićanci, koji su pristali uz svoj program od god. 1894. Zato, da o tom ne bude nikakve sumnje, zato se i jesu starčevićanci i po treći put razciepali, i to na »frankovce« i »milinovce« (koje vodi g. dr. Mile Starčević), pa frankovci i jesu oni, koji hoće da ostanu u okviru carevine, ne će da vode hrvatsko-srbsku, nego čisto hrvatsku politiku. Proti toj »čisto hrvatskoj« politici i piše ono »Nar. Jedinstvo«, a proti njoj se diže i ciela hrv.-srbska koalicija, a i milinovci. Seljačka stranka naprotiv, koja je već god. 1905. odlučno ustala proti onim našim političarima, koji su se bratimili s Magjarima, da složno udare proti »Beču« i carevini, — seljačka je stranka u ovoj stvari s »frankovcima«. I tako

su sve naše stranke sada podieljene na dva tabora: jedan je za buntovnost proti carevini i za politiku hrvatsko-srbsku, a drugi je za to, da se mi Hrvati primirimo, pa da se nastojimo ujediniti u carevini.

Ali kamo sreće, da je ova stvar ovako očevidna, kako smo to sada razložili! Naš bi se narod brzo odlučio, na koju će stranu. Ima doduše i u narodu gdjekoji pojedinac, koji znade reći, da »ne će biti ništa bez krvavih gaća«, ali to možda i nije sasvim ozbiljno, a onda tako znadu reći tek pojedinci. Većina naroda, kad mu se ova stvar pravo razloži, drži se razborito i ne misli ni na kakovu bunu. Ali je neprilika ovo: Čim mi, seljačka stranka, stanemo narod upozorivati na ove dvije grupe naših stranaka, t. j. na carevinsku i protucarevinsku politiku, znade se na nas ona druga grupa okositi: da to nije istina, da su oni proti carevini, ili čak za Srbiju, nego da je to denuncija, mi i drugi, koji to kažu, to su denuncijanti, t. j. klevetnici, koji žele, da pristaše hrv.—srb. koalicije, osobito Srbi, dodju kao veleizdajnici na vješala, kako su već malone i došli!

Što je dakle istina? Jesu li tu dvie protivne grupe u toj stvari, ili nisu? Je li koja grupa buntovna proti carevini?

Mislio bi čovjek, da je ovo suvišno i pitati, dok se zna, što je ono zastupnik Zagorac rekao u saboru, da će se Hrvati ujediniti makar i izvan carevine, a njegova mu stranka (ni predsjednik sabora) nije prigovorila. To je dosta, da nama Hrvatima ne vjeruju. A onoga, što je zast. Tuškan rekao u saboru, da bi s »puškom na Beč«, ne treba ni spominjati. Ali kad čitamo i čujemo, kako zast. Zagorac šalje u carsku kancelariju opomene (memorandume) i obilazi oko ljudi, koji u carevini imadu riеč, pa kad vidjesmo, kako je hrv.-srb. koalicija zajedno s g. Tuškanom liepo u Zagrebu dočekala grofa Tisu, koji je sigurno za carevinu i njezinu jakost, — onda čovjek opet misli, da sva ta vika na »Beč« nije tako strašna i da g. Zagorac ne misli baš sasvim ozbiljno, da se odieli od carevine, nego se gospoda samo malo priete, — ne bi nam oni u Beču dali, što je naše.

Ako je ovako, onda prije svega to nije ozbiljno ni dostojno, bez obzira, što nam ovakve lude prietnje škode. Ali glavno je ovo: Ako je tako, t. j. ako ona druga grupa nije proti carevini, zašto tako grdi seljačku stranku kao »cesarevce«, a »frankovce« radi čiste hrvatske politike? Zašto se toliko protive carevinskoj i čisto hrvatskoj politici?

Ali da ona pitanja o buntovnosti proti carevini nisu suvišna, to se najbolje vidi po tom, što je starčevićanski »Hrvat« prošli četvrtak (4. lipnja) držao za potrebno, da napiše čitav članak o sudbini naše carevine. U tom članku se kaže, kako carevina ima vanjskih neprijatelja, a da ni narodi u carevini nisu zadovoljni, ali ipak da svi narodi u carevini (osim možda Niemaca) pa i Hrvati vide, da im je obstanak najbolje osiguran u carevini. »Naglašujemo, piše »Hrvat«: »i nama Hrvatima« je obstanak najbolje osiguran u carevini. Nama je Hrvatima, razlaže se tu dalje, u carevini mnogo krivo učinjeno u ovo 400 godina. »No razvoj prilika u svjetskoj politici, nastavlja »Hrvat«, pogled na sadašnjost, a još više na budućnost, sili nas kao ozbiljne ljude, svjestne si odgovornosti za sudbinu svoga naroda, — sve nas to sili, da svoja čuvstva i osjećaje zatomimo, da na prošlost zaboravimo, pa da si nastojimo u ovoj monarkiji, s njom i u njoj osigurati bolju narodnu budućnost«.

Ne znamo, što je potaklo ljude oko »Hrvata«, da ovo napišu, i što ih sili dapače na to, da sada najedanput i »prošlost zaborave«. No što bi bilo, mi se tomu radujemo. Ova je izjava (premda se grdno protivi spomenutoj izjavi zast. Zagorca) prvi ozbiljni korak k tomu, da se svi primirimo i prihvatimo onoga posla, koji možemo obaviti. A na cielu stvar ćemo se jošte povratiti.

(»Dom«, God. 1914. Broj 24.)

Seljačko kazalište u Sibinju.

I.

Davno je već trebalo, da našim čitaocima javimo štogod o prosvjetnom nastojanju medju seljačkom mladeži u Sibinju. Ali je možda skoro još i bolje, što se je više radilo, a manje na glas davalo. Ljepše je pokazati na gotovu stvar, nego mnogo govoriti o nečemu čega još i nema.

A u Sibinju je već gotova liepa jedna i dobra stvar. Da odmah u tri rieči kažemo: Naši Sibinjci imadu gotovo malo seljačko kazalište.

Pa što je to kazalište? — Eto vidite! Stotine tisuće ima još seljaka i seljanki, koji ne znadu, što je to kazalište, a naši ga seljaci u Sibinju sami stvoriše! Ne, nije to baš ni tolika nesreća, što hrvatski seljaci još ne znadu, što je kazalište, ali da bi dobro bilo, kad bi znali, uvjerit će se čitaoci, kad im to u kratko razložimo.

Znate, kako se mala već djeca, od 6 do 8 godina znadu skupiti, pa se igraju, recimo, svatova, ili se igraju muža i žene, pa je jedan mali ćaća, a jedna mala mama. Znadete, kako tu znade biti smieha, kad stari iz prikrajka gledaju, kako se to djeca igraju i rade koješta, što su vidjela od starih. Znadu se djeca igrati i mrtvaca i sprovoda, pa ih stari znadu raztjerati, jer gataju, da će biti gladna godina, ili rat, kad djeca igraju mrtvaca.

Eto vidite, i to je već nešto kao kazalište: igrati se života. A to je njekako u naravi čovječjoj, da se igra života t. j. da se onoga igra, što si želi, da si barem u igri stvara ono, čega nema. Djeca još nisu ljudi, ali kao da im je težko čekati, dok budu ljudi, igraju se toga: kako će to biti liepo, kad i oni budu veliki, brkati, kad budu mogli sve ono, što mogu veliki.

Samo je čudno, pitat ćete i sami: kako je to, da se na selu samo djeca igraju života, t. j. da si stvaraju kazalište, a odrasli stari ljudi za to ne mare, nego kad i vidi gdje u gradu kazalište, kaže, da je bio u »komediji«, a i ne zna pravo, što je to? Pa da se pravo kaže, nije li tako? »To kazalište i nije za ljude, nego za djecu, pa za dangube, koje i ne znadu, kako se pošteno živi, već idu po svietu, da iztresaju pare iz džepa opet drugim dangubama. Daj ti nama mira s tim kazalištem. Imam ja dosta kazališta u kući, kad mi se djeca dreče, ili kad sin deran ne će da sluša, ili kad mi komšija lopov ide na moje, ili baš ako hoćeš, kad mi kobila stane na nogu u štali, da sve zviezde vidim! To je naše seljačko kazalište — i još sto puta više! Pa eno, ako ti nije dosta, kad udari kiša, pa sve poplavi i odnese — kao baš sada oko toga slavnoga Sibinja — ili udari tuča, ili miševi izjedoše usjev, ili udari crkancija na ovce i goveda, ili na svinje, — eto ti, dragi moj, seljačko kazalište! Daj ti zato nama liepo mira s tim tvojim i sibinjskim kazalištem. A što ono reče za djecu, što znadu djeca? Lako djeci! Što djeca znadu, kako se živi! Lako se djeci sigrati, dok je pun želudac!

Pa dobro je, da se i ova čuje, jer je i ovo istina. I da ovo nije rečeno, ne bi se ni drugo razumjelo.

Ali je opet i ovo istina: I ako je seljaku težko i s djecom, i s poljem, i cielim životom, tako da mu nije ni do pjevanja, ni

do igranja, ili štono kažu plesanja, — ipak se na selu i pjeva i igra. Je li, da je istina? Istina, pjeva i igra u kolu mladež, — uza sve zlo, što ga je bilo jučer i što će ga biti sutra. Pa i stari i to pjevanje slušaju i igranje gledaju, a ako su svatovi, i gdjekoji se postariji čovjek i u kolo uhvati. Je li? Jer tko bi, za Boga, uviek mislio na svoje zlo i težko?!

»Ali vidiš, za to tvoje kazalište baš ne mare, nego koji put djeca«.

Jest, i ova je dobra. Ali da dodjemo što prije na kraj, s cielom tom igrom: s pjevanjem, igranjem i kazalištem stoji stvar ovako:

Čovjeku je do igre, kad je sit i zadovoljan i kad mu više ništa ne treba, već kad mu je tako liepo i dobro, da ljepše i bolje može samo još pomisliti. Zato se djeca sigraju. Zato samo mladež pjeva i igra u kolu. Kad je tielo i duh zadovoljan, onda čovjek viče i skače — pjeva i igra. Ali kod seljaka, pa ni kod seljačke mladeži, to ne može trajati dugo, jer svaki dan — i već treba na posao, dodju brige. Malo se izviče, malo poskoči — i gotovo.

Drugačije je kod djece i kod onih odraslih ljudi, kojima je uviek ili barem dugo vremena sasvim dobro i liepo. Njima je tako dobro i liepo, da si ljepše i bolje, kako rekoh, mogu još samo pomisliti. I oni zbilja pomišljaju i izmišljaju, kako bi to bilo, kad bi još ovako i ovako bilo — i smisle to i onda se igraju onoga ljepšega života, — t. j. stvore si kazalište. Seljaku tako dobro i liepo nije, da bi on mogao smišljati, kako bi bilo, kad bi još ljepše bilo. A onda za takvu igru treba duže vremena. Lako je zapjevati i poskočiti. Ali daj ti najprije smisli njekakav ljepši život, a onda nadji još dva-tri ili još više, da se sigrate toga ljepšega života, — ta dok se vi dogovarate, kako bi se to udesilo, već vam dodju brige na glavu, pa vas prodje volja igrati se. I zato kod seljaka nema ni kazališta. Kazalište može biti samo u takvom družtvu, gdje uviek ima barem po njekoliko ljudi, kojima je tako dobro i liepo, da ih svakidanja briga barem ne gnjavi. A toga je svuda po svietu, malo, pa i medju gospodskim gradskim svietom. Zato je težko i pretežko došlo i do toga, da se u našem glavnom hrvatskom gradu Zagrebu osnuje stalno kazalište, pa ni danas ne bi moglo obstati, da iz narodnoga (državnoga) novca ne dobiva podpore kojih 100.000 K na godinu, pače i kralj mu daje 20.000 K na godinu.

Ali ipak će tko upitati: što će seljaku kazalište? — Tko ovako pita, taj bi morao odgovoriti: što će seljaku i pjevanje i kolo? A ako bi odgovorio, da ne treba ni pjevanja ni kola, onda s njim nema razgovora, jer je to čovjek izvan svega svieta. Od kad ima ljudi na svietu, pjeva se i igra, a tko hoće da sav sviet prestvori, s tim nema divana.

Gotova je stvar, da čovječji duh i um treba isto tako hrane, kako je treba tielo. Duhu je umu čovječjemu hrana — zabava. I pjesma je duhu i uma zabava. A još mu je veća zabava svaka igra, pa i kazalište, o kojem smo govorili.

Ima ljudi, osobito starijih, koji kažu, da njima svega toga ne treba. Dobro, njima — sada ne treba. Ali dok su bili mladi, onda su drugačije govorili,: onda im je trebalo. Tako i sada treba barem mladima.

A gledajmo, čim se zabavlja naša mladež na selu. S djevojkama je još kako — tako. Ali s momcima, čim dodju u godine, — Bože smiluj se! Ljudi zovu žandare na njih, a gdje ih nema, traže oružničku postaju! Pokradoše! Potukoše se! Nitko od njih u miru — od tih momaka i njihova bećarenja, dakako, po noći!

Što ćemo dakle? Hoćemo li pustiti, da nam momci i dalje divljaju? Jer fratri nisu, da im damo čislo u ruke! Smisla nema, da od njih tražimo da budu mirni i pametni, kao starci. Što ćemo s njima?

S ovim pitanjem trli su sebi glavu naši njeki stariji pristaše, zabrinuti za odgoj i napredak mladeži. Tako mi je s tim pitanjem već prije više godina došao prijatelj Franjo Golec iz Novoga sela u ludbrežkom kotaru, te odmah i predložio, da složimo pravila za omladinsko družtvo. Ali je to, na žalost, a uz druge brige i poslove, ostalo samo u glavi. Slične su brige morile i siedoga našega člana Miju Juretića u Sibinju. Došao on s tom mišlju, da se mladeži priredi zabava, k jednomu mladjemu članu glavnog odbora, — »Kakvu zabavu? Pepela na glavu«, a onda ga upita: »A jesi li bio mlad? Jesi l' onda tako govorio? Ne treba meni zabave, ali što ćemo s ovim mladima?« . . . I rieč po rieč: »Imaš pravo, i ja ću ti pomoći« — svrši ovaj mladji.

Eto, tako se uz sve naše težkoće i u samom seljačkom narodu nastoji oko prosvjete i ljudskoga života. Malo je još toga i težko ide. Ali da ide vidjet ćete, kad kažemo, kako je došlo do seljačkoga kazališta u Sibinju. *(»Dom«, God. 1914. Broj 25.)*

II.

Prva kazalištna predstava bila je u Sibinju negdje prošle godine. Kad sam za to dočuo, pa da će predstavljati »Dolazak Hrvata« (što je tiskano u lanjskoj »Danici«) ljutio sam se misleći, da ne će biti ništa, jer ta stvar nije zgodna za predstavljanje. Bojao sam se na pr. kako će to na pozornici izgledati. Duh Hrvata. Bojao sam se, da će vrlo zlo djelovati ono silno jadikovanje nad propašću hrvatskoga naroda, a sve bi imalo biti jedna slava i veselje, a ne jadikovka. Ljutio sam se na nesmisao, što u tom »Dolazku Hrvata« dolazi na pozornicu Hrvat, pa Dalmatinac, Sriemac i t. d. Što Dalmatinci i Sriemci nisu Hrvati? Jednom riečju bojao sam se uzaludnoga truda radi toga, što nije izabrana za predstavu zgodna stvar, zgodan »komad« kako se kaže. Ali se Juretić nije dao odvratiti ni ustrašiti, — i predstava se davala. Žalim, što je nisam vidio, ali pošto sam vidio drugu, vjerujem, da je moglo biti liepo.

Druga se je predstava davala prvi put ove godine na drugi dan Uzkrsa. Tu sam vidio — i ne ću je tako brzo zaboraviti. Na časove sam mislio: njekoji od glumaca mogli bi slobodno doći i u zagrebačko kazalište.

Predstavljao se ili »davao se«, kako se kaže, »Amanet«, drama iz bosanskoga života, u tri čina od M. Milinovića. (Taj Milinović mi nije poznat u književnosti). »Amanet« se zove ta drama ili činjenje zato, što žena Petra Zlatarića bogatira i obć. poglavara, Jela, čuva amanet (svetu ostavštinu) krvavu košulju ubijenoga svoga zaručnika Marka i viekom nad tim amanetom plače, kad je sama. A ubio je njezinog Marka njezin sada muž, Petar, kojega savjest peče te se napokon otruje, a umirući ostavlja svoj imetak majci i rodu pok. Marka. Jadna Jela još je više razloga imala tugovati nad svojim amanetom radi toga, što joj je muža zaplela u svoje mreže udovica krčmarica Manda.

Gledalište je bilo priredjeno negdje u dvorištnoj suši, — nisam noću pravo ni vidio, a ni pazio na to, jer me je igra na jednostavnoj pozornici sasvim zaokupljala. Igralo se većinom izvrstno, a poprieko sasvim dobro. Svi su priznavali, da je najbolje igrala Jela, koju je predstavljala domaća sibinjska seljačka djevojka Ružica Dosegovićeva, pa bilježnik — Petar Krišimović, bogatir Petar — Tomo Kovačević, služavka Ivka, riečju svi, tako da se pogrieške i nespretnosti nisu ni opažale. Premda

ih je za cielo bilo. Ostala su lica predstavljali: Ivo Gjurčević, iz Slobodnice (kojemu se imala dati prema naravi šaljiva uloga), Manda Juretić, Marko Ibrišimović, Mato Travarević, Valko Koceljević. Početak je bio u 8½ sati na večer, a čisti dobitak odredjen za domaću pučku knjižnicu i Hrv. nar. stražu. Ciene u gledalištu bile su po 1 K 20 fil., 60 fil. i 30 fil., a sve dubkom puno. Svirala je seljačka glasba, a poslie predstave bio je, kako su kazalištne cedulje unapried oglasile »ples i zabava do volje«. Na zabavi je »ravnatelj« i »redatelj« toga zacielo prvoga čisto seljačkoga kazališta na svietu, Mijo Juretić, pozdravio mnogobrojno družtvo i progovorio o tom prosvjetnom nastojanju tako skromno, ali s toliko sviesti o znamenovanju toga nastojanja, — da bi to trebalo da čuju mnogi naši školani ljudi. Ja sam slušajući ga mislio samo na to, koliko je to siromaha starinu stajalo muke, dok je sve to stvorio — a onda sam mislio na one naše ljude, koji po novinama dan na dan prave reklamu za domoljubna prosvjetna družtva, a sve njihovo domoljublje stoji u toj stvari u tom, da si dadu platiti svaki korak.

Bi li se nastavilo sa seljačkim kazalištem u Sibinju? Bi li se pokušalo što slično i u drugim krajevima domovine?

Šteta bi bilo, da sibinjsko seljačko kazalište prestane. Ali ne mislim, da bi imalo »davati« t. j. predstavljati takove komade, u kojima na pozornicu dolazi inteligencija ili ljudi iz drugoga kraja, kao na primjer u »Amanetu«. Po mojem sudu ne će seljački momci i djevojke, pa bili ne znam kako daroviti i sposobni, nikada moći valjano predstavljati ljudi drugoga staleža i naobrazbe. Za to se hoće mnogo učenja i motrenja, — a to mladomu svietu nije moguće već radi njegove dobe, a onda i radi naobrazbe. Eva je Juretićeva bila doduše krasna varoška krčmarica (krasnija, nego što bi se možda igdje i našlo), a Petar Ibrišimović tako je zgodno predstavljao gospodina bilježnika (kako si je samo zgodno gladio kozju gospodsku bradicu!), — ali što bi istom ovo dvoje, pa Ružica Dosegovićeva, da su bili sasvim u svom elementu, t. j. u onom, što oni nose u duši i u pameti, u cielom svom životu! Zato bi trebalo, da seljačka glumačka družina predstavlja samo komade iz seljačkoga života i to baš iz svoga kraja. Takve bi komade, dakako, trebalo istom napisati. Predstavljanje komada iz seljačkoga života, a iz istoga kraja, iz kojega je i družina, bilo bi zgodnije i radi toga, što za

kazalište ne bi trebalo uzajmljivati ili kupovati odiela, a to je vrlo važno.

U drugim krajevima, gdjegod se ne govori čistim književnim jezikom, težko je i misliti na seljačko kazalište. Jezik je tu jedan od glavnih stvari. A koliko bi trebalo muke, dok bi se seljani, koji ne govore čistim književnim jezikom naučili samo pravilno i liepo govoriti! To težko ide i kod zagrebačkih glumaca. A da vam je bilo čuti naše Sibinjce i Sibinjke!

Čiči Miji Juretiću dao Bog dragi zdravlja i volje, a isto tako i njegovim pomagačima, — pa će možda seljačko kazalište u Sibinju biti početak nečega većega i nastojanju oko prosvjete naroda, a za dosadanji mučni i požrtvovni rad njegov i njihov svaka čast i hvala od svih nas, koji za to njegovo nastojanje znademo.

(»Dom«, God. 1914. Broj 26.)

Činovničke plaće i penzije

— to je čini se, glavna briga hrvatskoj vladi, jer je pred sadanji sabor iznesla zakon, da se činovnicima urede mirovine (penzije). Bože moj, kako je to u tom zakonu sve potanko i podrobno uredjeno, koliko ima tko dobiti penzije, koliko mu udovica, koliko djeca! Kad bi se takvom brigom sastavljali zakoni za gospodarski napredak naroda!

Kako je saborska većina predsjedniku seljačke stranke zastupnički mandat uništila, pa ga sada nema u saboru, a ostala dvojica zastupnika seljačke stranke, Jalžabetić i Lovreković, baš su sada zatražili dopust za njekoliko dana, nismo se nadali, da će itko ustati proti tomu vječnomu povisivanju činovničkih plaća onako, kako treba, — kad nam eto seljački narod na sve strane propada, a ni od kuda mu pomoći nema, a onamo se samo dieli i povisuje. Ipak je zastupnik Hrvoj ustao proti tim penzijama dosta odlučno. Ali sramotno se je izvukao u ovoj stvari zastupnik Peršić, koji je rekao, da za ovaj zakon ne će glasovati zato, što činovnicima nisu penzije povišene onako, kako je to u Ugarskoj, a to je, veli zato, što nemamo svojih financija! Dakle, da imamo svoje financije onda bi on dao i veće

penzije! Pa to je ono, što mi viekom govorimo dok nema pravice za seljački narod, od samostalnih financija imat će korist samo gospoda! Još se je zast. Peršić zauzeo za pisarske plaće. Pa da, pisari su slabo plaćeni, to je istina, ali ih ima previše i njih, — ta već pisar ima pisara! — Dobro su prigovorili oba ova zastupnika, što mi uviek prigovaramo, naime: da se kod plaća i penzija najviše pazi na veliku gospodu, koja manje rade, a malo se ili ni malo ne pazi na niže činovnike, koji najviše rade. Tako je u našoj domovini gdje nema pravoga reda, a kamo li pravice.

(»Dom«, God. 1914. Broj 25.)

Starčevićanski pjesnik.

U »Prijatelju naroda« od 4. lipnja o. g. tiskana je pjesma rugalica o propasti Radića u vel. goričkom kotaru, puna poruga Dr. Anti Radiću, Plešanom pleškim babam (kako se fino izrazuje), Robiću, Čunčiću, Jandrišu i Borkoviću, koji su svi (osim Pleških žena) najviše truda uložili, da je ona skupština seljačke stranke u Vel. Gorici dne 25. svibnja o. g. za g. Peršića i njegovu stranku onako porazno ispala. Ova »pjesma« najbolje dokazuje, kako je ta skupština sve goričke starčevićance zapekla, jerbo se od onda nikako umiriti ne mogu. To je samo početak, gg. starčevićanci! Takvih skupština bit će, ako Bog da, za koji dan i više u vel. goričkom kotaru, pa ćete vidjeti, koliko će Vam pomoći ova rugalica, do koje ni jedan pametan čovjek ništa ne drži. A što bi i držao, kad se tu samo prostački i glupo grdi i psuje!

Gdje je taj pošten čovjek, koji bi se usudio podpisati pod nješto, gdje se veli, da je Radić »ciganski sokolić«? (A Peršić nije cigan, koji je rekao seljacima u Lukavcu, da je Radić kriv, što je sol poskupila?) Samo pred sliepci se može slaviti »Starčevića prava stranka bez primjese kakvog Franka«, kad sav sviet, koji vidi, zna, da je Peršić 12 god. bio s Frankom — »S nikim onda ne pazari« — nego samo s Wekerlom, a sve sa znanjem g. Mile Starčevića, koji još uviek nije kazao, pošto je išao k Tomašiću i Rauhu, a sve ostale političare grdi, koji su se s kim razgovarali. Samo pred glupaci se može pisati, da Starčevićeva stranka nosi narodu nezavisnost i slobodu, kad svi znamo, da u saboru podupire srbsko-madžaronsku koaliciju. Zar se tako vodi borba sa Madžari? Čemu pjevati o borbi, koje nema? Vi s Vašim ludim pisanjem samo zaludjujete neuki seljački narod, mjesto da ga prosvjećujete. Zar se s ovakovim glupim pjesmama, kojih bi se stidio svaki pristojan čovjek, narod prosvjećuje? Ako ne znate pisati što pametnije, da narod prosvietite, pustite pero u miru, kad nije za vas. Jad vam je

onako uzalud. Hrvatski će seljački narod izvojevati sebi nezavisnost i slobodu, samo kad ih složi i okupi pod barjak seljačke stranke, na kojem je napisano naše sveto geslo: »Vjera u Boga i seljačka sloga«. — *Ivan Jandriš*, zadrugar »Doma«.

Ova je »pjesma« tiskana i u glasilu vrhovne uprave stranke prava za sve hrvatske zemlje, naime u »Hrvatu«, što ga izdaje g. M. Starčević, i da po duši kažemo, mi smo se čudili, da je ovakva glupost i prostota ugledala svietlo u tim jadnim novinama, do kojih nitko ništa ne drži. Ali mi smo se čudili radi toga, što nikako ne možemo razumjeti, zašto bi se mržnja g. Iv. Peršića i glupost i prostota njegovoga kojega korteša morala širiti u »sve hrvatske zemlje«. Zar zbilja g. M. Starčević nema što važnije i pametnije kazati pristašama svojim u »svim hrvatskim zemljama?« Ako ga nije zbilja pamet sasvim ostavila, neka metne ruku na srce, pa prosudi, je li bilo vriedno onoliko skupoga prostora zapremiti onako nizkim plodovima strančarske mržnje. Ne bi li potrebnije bilo, da pristašama svojim u »svim hrvatskim zemljama« raztumači, zašto je njegov sada drag, a inače glavni širitelj novoga košutovskoga magjaronstva, g. Zagorac, rekao u saboru, da će se Hrvati ujediniti makar i izvan carevine? Ne bi li bilo potrebnije razložiti, zašto se g. dr. Starčević nedavno onako nizko laskao banu Škrlcu i ministru Pejačeviću, kao što i to: po što je išao k bivšem banu Tomašiću i Rauhu, kojemu se takodjer nedostojno laskao? Napokon bi mnogo potrebnije od prostačkih pjesama bilo, da g. dr. M. Starčević razloži i to, kako se je s Rauhom sporazumio za čistu hrvatsku politiku (a sad vodi s koalicijom srbsko-magjarsku politiku). Zašto je izazivao baruna Rauha, a sad, kad mu je odgovorio, zašto sad šuti?

(»Dom«, God. 1914. Broj 25.)

Sabor i činovničtvo.

Kako se razprave u našem saboru posliednjih godina u mnogočem razlikuju od razprava u doba banovanja grofa Khuen-Hedervaria, vidi se najbolje po tom, što je u saboru, — izuzevši zastupnike seljačke stranke, koji po svom broju gotovo ni ne dolaze na račun — sasvim nestalo one viečne vike i tužbe

na činovničtvo, osobito na obćinsko činovničtvo. Obćinski su bilježnici bili osobito na glasu, a posebice je na glas došao njeki Krkač, »gradski kapetan« u Koprivnici. Što li je samo pok. Vrbanić iznio u saboru o tom našem, kako bi gospoda rekla »specijalitetu«! Koliko je baš Vrbanić vojevao za »dobru upravu«, tako, da su te rieči bile postale upravo geslom i kao jedan program! A danas? Ni traga vapaju za upravnom pravicom i redom, pače ni traga pritužbama, a kamo li onim dugim interpelacijama o »pašovanju« pojedinih upravnih organa.

Što se je dogodilo? Je li se naša uprava u posliednje vrieme — možda u doba vladanja bez sabora i pod komesarijatom — kao preko noći promienila na bolje, popravila?

Promjena se je bez sumnje dogodila, i to najprije odlazkom Khuenovim, a onda čestom i brzom promjenom banova. Nije to malenkost: Od Khuena, u deset godina, promienilo se, računajući i njega, sedam banova; a računamo i promjenu za podbanstva Unkelheuserova, bilo je od Khuena u deset godina ravno deset različitih vlada: Jejačević, Rakocaj, Rauh, Tomašić, Cuvaj komesar, Unkelhauser, Škrlec ban bez pakta s koalicijom i Škrlec ban s paktom!

Da su ove česte promjene vlade morale djelovati na držanje činovničtva, to je na dlanu. Željezni onaj obruč, kojim je činovničtvo bilo stisnuto dvadesetgodišnjim Khuenovim vladanjem, kako je jednom pukao, nijednomu više glavaru uprave nije uspjelo, da ga sastavi i pritegne. Činovničtvo je odahnulo i počelo — špekulirati, na koju bi stranu. Nije nikakva tajna, da njekoje vlade činovničtva nisu držale pouzdanim, kao što je i sasvim naravski uz tolike promjene.

No zašto je u kontrolnom tielu, u saboru, najednom prestala vika na činovničtvo, zašto su prestali tako glasni vapaji za dobrom upravom? Je li uprava bolja? Može li se po tom, što je vika na činovničtvo prestala, zaključivati, da je činovničtvo samo pod pritiskom Khuenove vlade bilo takovo, da se je na nj moralo vikati. Smije li se predmnievati, da su nepravilnosti i nasilja, što su ih od naših upravnika imali podnašati pojedinci, posebice seljačtvo, — o političkim progonima ne govorimo, počinjene po želji ili u korist vladi? Kad bi to bilo, onda strašnije osude za takvu vladu pred prosviećenim svietom i pred poviešću nema. A što bi se o tom s obzirom na našu narodnu politiku moglo kazati, o tom i ne govorimo.

Ali na žalost, ne stoji, da je naša uprava bolja, pa su razlozi, zašto je u saboru vika na činovničtvo prestala, sasvim drugi. Što na činovničtvo ne viče saborska većina, to je ne samo razumljivo, nego i naravski: ta je većina već kod više izbora dobila i javnu pomoć činovničtva, koje je za nju opetovano listom glasovalo i time steklo tolike zasluge, da mu je koješta unapried oprošteno. A opozicija? Stranka prava (frankovska) spremala i sama na vladu, pa je ovdje-ondje imala i ona obilnu pomoć činovničtva. A koliko bi starčevićanaca — milinovca bilo u saboru, da za njih nije glasovalo i na ruku im išlo činovničtvo! Kad je to starčevićancima prigovoreno, izpričavali su se, da su ti činovnici, koji su za njih glasovali — »pravaši«! Za čudo, da su ti pravaši prije uviek glasovali za vladinog kandidata! Ostala bi jedino seljačka stranka, kojoj je ban Tomašić strašno zamjerio i na nju se oštro u saboru okosio, što je uzprkos njekakvomu sporazumu s njim bez obzira prigovarala upravi. Ali danas je seljačka stranka u saboru malobrojna, a uz to predsjedničkom samovoljom i koalirskom silom tako pritisnuta (dotično iztisnuta), kako to nije još nikada bila nijedna stranka niti izvan sabora a kamo li u samom saboru. Povrh političkih razloga važno je i ovo: Često se čuje, da su činovnici naši ljudi, prijatelji i rodjaci, pa zašto da im »škodimo«. »Oni moraju«. Da, oni moraju slušati naloge viših, to se razumije, pa je to u saboru ovih dana sasvim pravo rekao zast. Lovreković. Ali koliko ima činovnika, koji od svoje volje, bez naloga, čine, što ne bi smjeli ni kao činovnici, a kamo li kao rodoljubi! A o tom se radi. A ako viši izdadu kakav protuzakoniti nalog, za to je tu sabor, da radi toga pozove vladu na odgovornost. To je sasvim pravo rekao izvjestitelj zak. osnove o mirovinama, dr. Krišković. Ali je ovaj sabor zaniemio, pa ne traži računa od vlade ni za najstrašnije stvari, a kamo li bi tražio, da vlada ukloni manje nedostatke. A tomu nije kriva samo politika, nego i to, što su interesi činovničtva i goleme većine zastupnika jednaki, ili, kako narod kaže: Vrana vrani očiju ne kopa. Ali ovako ne će moći dugo ostati. Političke usluge činovničtva i zajednička korist činovničtva i većine zastupnika morat će uzmaknuti pred pravednom kritikom naše uprave, koja je još daleko od toga, da joj ne bi bilo prigovora. Ali ta kritika, ti prigovori, zaorit će u hrvatskom saboru ponovno istom onda, kad seljački narod uz dosadanju trojicu (dotično dvojicu) seljačkih zastupnika opet pošalje u sabor naše Jemriće i Kovačeviće i kad im još doda naše Sekuliće, Crnčiće i Crljenjake.

(»Dom«, God. 1914. Broj 26.)

Pao im kamen s prsiju!

Starčevićanski »Hrvat« od 22. lipnja javljajući, da će Nj. Vel. Kralj u utorak 23. lipnja primiti pred se (u audienciju) predsjedničtvo hrv. sabora, da podastre Nj. Veličanstvu adresu sabora, piše o tom dalje:

»Tome otpada jedan frankovački argumenat (dokaz), da koalirci nisu u Beču trpljeni i da će frankovci po želji Beča doći na uplivno mjesto, jer su njeki frankovci radi toga, što adresa nije do sada bila predana kralju, dokazivali, da je Beč s njima i da će im doskora prokrčiti put do vlasti u Hrvatskoj«.

Time dakle, što će Nj. V. kralj primiti pred se predsjedničtvo hrv. sabora, odpada samo jedan frankovački dokaz, da Beč koaliciju ne trpi! Po tom tih dokaza ima više. A što ovaj jedan »odpada« tomu se ni koalicija ni starčevićanci ne bi smjeli ni najmanje radovati, — osim ako se sami osjećaju tolikim krivcima, da Nj. V. ne bi preda se pustilo ni predsjedničtva sabora jednoga starodavnoga kraljevstva! A da koalicija a s njim i starčevićanci zbilja nešto slično moraju osjećati, vidi se po tom, što s tolikim veseljem bilježe jednu stvar, koja se sama po sebi razumije. Čovjeku se zbilja čini, kao da je koaliciji i starčevićancima pao težki jedan kamen s prsiju. Što ih tako tišti. Zar samo klevete i denuncijacije? Ta čista se savjest tomu smije. Pa kojim bi načinom frankovci, koji imadu tek 12 zastupnika u saboru, došli do vlasti u Hrvatskoj? Kakve to pojmove o vladanju šire starčevićanci? Zar im je strah pred frankovcima tako pomutio pamet? Ili zar već sami osjećaju kako malo imadu tlo pod nogama zajedno s koalicijom? Zar otuda toliki strah — i ovakva bezglavost.

U ostalom što je to, da Starčevićanci s ponosom i veseljem javljaju narodu, skoro bi čovjek rekao i cielom svietu, da Beč dobro gleda njihove prijatelje koalirce — a onamo pred narodom blate seljačku stranku kao cesarevce, a frankovce furtimaše i bogzna još koga kao bečke sluge!

(»Dom«, God. 1914. Broj 26.)

SADRŽAJ

Strana

Petdeset milijuna 7
Šuma i paša 11
Naši novčani računi s Ugarskom 15
»Seljak je kriv!« 22
»Seljačko nasljedno pravo« 26
Ipak se pomaknulo! 27
Briga za narodnu prosvjetu i napredak 32
Odvjetnici se organizuju 35
Umro zagrebački nadbiskup Juraj Posilović 38
Pjesnici — proroci 39
Koliko se smije trošiti? 41
Rat 43
Kralj Matijaš 46
Za nevine osudjene 49
Špekulant 52
Vjestnik družtva sv. Jeronima 56
Ne bojte se, Srbi! Starčevićanci su s nama! 59
»Nestat će buntovnosti — nestat će hrvatstva!« 60
Što je krivo? 60
Umro je hrvatski povjestničar Tadija Smičiklas 66
Na bubanj! 66
Na bubanj! 70
Englezi i Francezi 73
Prosvjeta 75
Malo nauka 77
Proti nepismenosti u Bosni i Hercegovini 80
Što je pravo medju narodima? 81
Poslie promjene komesarijata 85
Male države 87
Slaveni, Germani i Romani 91
U Ameriku 93
Hrvati u Ugarskoj 100
Naše selo 104
Opet »bruka« u Bosni 106
Lukno se ukida, crkvene se zemlje »diele«! 107
Dva nova družtva 110
Družtvo za narodno zdravlje 114

Strana

Englezka vlada za poljodjelstvo 116
Čujte! 118
Domaći državni proračun: ili velika hrpa činovničkih plaća 122
Gdje smo sada u našoj politici? 126
Narod, stranke i vlada 130
Narodni obračun s koalicijom 133
Starčevićanci i madjaroni 136
Briga vlade i sabora za narodno gospodarstvo 140
Šeprtljanje u politici 143
Što se je promienilo? 146
Kako se Magjari uvlače u naše? 151
Zakon o izvlaštenju zemljišta za morsku obalu 154
Dakle — bit ćemo linčovani! 158
Izbor u Garčinu 159
Zrinski i Frankopani 162
Zakon proti guljenju (lihvi) 166
Što se radi u delegacijama? 168
Ni dinamit nas ne će raztepsti 170
Radićevština, frankovština, starčevićanstvo 174
Pokradeno sedam milijuna! 176
Glas iz garčinskog kotara 177
Hoćemo li se primiriti? 179
Seljačko kazalište u Sibinju 182
Činovničke plaće i penzije 188
Sabor i činovničtvo 190
Pao im kamen s prsiju! 193